

EESTI AJALUGU TÄIENDUSKOOTIDELE



OSKAR PAAS

koostanud

FELIKS

TAMM

1980-81

Baltimore'i Eesti Kool -- Eesti ajalugu

EESTI AJALOO TÖÖVIHIK

SISUKORD:

- Kommunistliku Võimu Tõeline Pale
Meenutades Eestlaste Võitlust Olemasolu Eest
Vähemtuntud Sõnade Ingliskeelsed Tähendused
Lisa A: Ajaloo Mõiste ja Ajaloo Allikad
Lisa B: Eesti Iseseisvuse Ajastult
Lisa C: Ajaloolisi Kaarte ja Skeeme
Lisa D: Läänemere-soome Hõimud Ajaloo Vaekausil
Lisa E: Kommunismi Teooria ja Praktika

Kodutööd (20 ülesannet) on eraldi vihikus

Washingtonis, 10. juunil, 1981.

S a a t e k s

Juurdelisatud materjali kasutati 1979-80 ja 1980-81 õppeaastal Baltimore'i Eesti Kooli eesti ajaloo klassis.

Käesolev õppematerjali kogumik kasvas välja vajadusest anda õpilastele kodutööd, mis aitaks läbi töötada tekstiraamatus toodud informatsiooni, ja teiseks võimaldada õpilastele paremat arusaamist paigusaja Eesti elust. Eesti ajalugu ju ei lõppenud osa eestlaste taandumisega läänemaaailma, vaid eestlased Kodu-Eestis on tohtus ajaloo-keerises, mis vajab paremat arusaamist kui kunagi varem.

Kodutööd on "kõitmatult" eraldi vihikus, et võimaldada üksiklehtede mugavat eraldamist õpetajale kontrollimiseks ja hindamiseks. Parandatud kodutöid saab hiljem kasutada kordamiseks.

Raskemate ja tõenäoliselt vähetuntud sõnade kohta moodustas õpetaja ingliskeelsete tähenduse nimistu õpilastele väljajagamiseks. Aasta lõpuks oli kogunenud väike "kodukootud" sõnastik. Paljud liitsõnad on sidekriipsuga poolitatud lugemise ja arusaamise hõlpustamiseks. See sõnastik on üks osa sellest vihikust.

Aasta lõpupoole selgus, et polnud võimalik hankida sobivat õppeteksti paigusaja Eesti elunähte kohta, kaasaarvatud sealne valitsuskord ja majandussüsteem. Nii tuli õpetajal koostada vastav tekst, mis on selles vihikus pealkirja all "Nõukogude Võimu Toeline Pale". Samuti on juurde lisatud lugemispala eestlaste ajaloolise võitluse kohta. Selline lühike kokkuvõtte osutus vajalikuks, et näidata õpilastele, et võitlus on ajaloo vältel olnud eestlastele pidevaks kaaslaseks. On aga väga oluline, et õpilased saaksid aru, et võitluse all ei tule mõista ükski selle füüsilist aspekti, vaid et võitluse mõiste on palju põhilisem ja haarab ka võitlust "vaimurelvadega". Eriti tänapäeval kus füüsiline võitlus Eesti loomulike vaenlastega on väljaspool praktilisi võimalusi, on oluline, et tõstetaks esile vaimset võitlust ja selle vajadust tänapäeva maailmas.

Vihikusse on veel paigutatud viis lisa, mis täiendavad õpperaamatu teksti. Lisad on mõeldud ka õpilaste teadmiste laiendamiseks eesti ajaloo tihedalt seotud teemadel. Kaks sellist teemat on eestlaste etnoloogiline kuuluvus ja Kodu-Eestis valitseva nõukogude korra tundma-õppimine.

Lisa E rahuldab osaliselt kommunismi tundma-õppimise vajadust. Kuna väljaspool kodumaad koolihariduse saanud eesti laste arusaamine vene kommunismist ja selle maailmavallutamise plaanidest on samal tasapinnal kui kohalike laste oma, see tähendab võrdlemisi nõrk, siis peaks eesti kool siin appi tulema. Tuleb selgitada kommunismi põhiõlemust ja seda asukoha-maa kultuuri ja poliitiliste vaadete tagapõhjal. Tuleb näidata, et Nõukogude-Vene ideoloogia pole mitte ükski vale, vaid ka selgitada miks see on vale. Teiseks peaks näitama, et kommunistlik (nõukogude) Venemaa ja Nõukogude Liit on tegelikult sama riiklik ühik traditsioonilise vene imperialismi teenistuses. Vene võimumehed eeldavad, nõukogude liidu imperialism, dekoreeritud kommunistliku ideoloogiaga, on rahvusvaheliselt vastuvõetavam kui vene imperialism.

Lisa D teeb hiljuti kogutud informatsiooni kokkuvõtteid Venemaal asuvate läänemere-soome hõimude kohta. On huvitav teada, et eestlased on ühe vana rahvaste perekonna liikmed. Kuigi ajaloo arengud on olnud neile ebasoodsad, on nad siiski visalt vastu pannud võõrastele mõjudele. Viimase aja erapooletud ajaloo uurimused on näidanud, et kuigi läänemere-soomlased on pidanud alla andma toorele jõule ja paremale hävitustehnikale, on nad oma vallutajatest eetilisele üle olnud. Nii väidab professor Võõbus vähemalt muistsete eestlaste kohta.

Feliks Tamm

Baltimore'i Eesti Kool, 1979-80 õppeaasta
E e s t i A j a l u g u

KOMMUNISTLIKU VOIMU TÕELINE PALE

Feliks Tamm



Sügisel 1944 tungis Punaarmee teistkordselt Eestisse ja taastas üdal kommu-
nistliku korra. Eesti nimetati jällegi sotsialistlikuks vabariigiks ja, küsimata
eesti rahva tahet, kuulutati Nõukogude Liidu osaks ühe n.n. liidu-vabariigina.
Kuigi Eestit nimetatakse vabariigiks puudub eesti rahval vabadus oma riiklikke
asju otsustada ja oma elu korraldada. Milles avaldub see vabaduse puudus? Vas-
tuse sellele küsimusele annab Nõukogude Liidu ühiskondlik ja poliitiline süsteem
ja viis kuidas seda rakendatakse. Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis (lü-
hidalt ENSV), nagu Eestit nüüd kutsutakse, on maksma pandud kõik Nõukogude Liidus
kasutatavad määrused ja käitumisreeglid.

Ühiskondlikku, kultuurilist ja majanduslikku elu Eestis juhitakse mustri jä-
rele mida nimetatakse sotsialismiks. Kark Marx'i õpetuse järele loetakse sotsia-
lismi kommunismi eelkäijaks. Igapäevases kõnes ja sageli ka ajakirjanduses kut-
sutakse nõukogude mustri järgi organiseeritud sotsialistlikke ühiskondi "kommu-
nistlikeks" ja sellise süsteemi pooldajaid "kommunistideks", kuigi nad seda
marksistliku dogma järele pole. See on selleks vajalik, et vältida nõukogude
stiilis sotsialismi ja n.n. "demokraatliku sotsialismi" segiajamist. Nimelt Lää-
ne-Euroopas, ja mujalgi, on aeg-ajalt sotsiaal-demokraatlikud parteid võimul ja
taotlenud mitmete sotsialistlike uususte läbiviimist. Näiteks Rootsis jagatakse
kodanikele sotsiaalhüvesid kõrgeväärtusliku tasuta arstiabi, hea vanadus-pensi-
oni ja muude hüvede näl millest inimesed nõukogude sotsialistlikus "para-
diisis" ei näe undki.

pale, palge, palet	face
taastama	restore, re-establish
liidu-vabariik, -riigi, -riiki	Union Republic, State
muster, mustri, mustrit	model, design, pattern
riiklik	state (adj.), public, national
rakendama	apply, employ
ühiskondlik	social, communal
käitumisreegel, -li, -lit	rule of behavior
uus (komme, tava)	trait

määrus, -se, -st	regulation, decree, pattern
seadus, -se, -st	law, act (by legislative body)
eelkäija, -a, -at	forerunner, predecessor
taotlema	seek, pursue, aim at
kodanik, kodaniku, kodaniku	citizen
marksistlik dogma	marxist dogma
sotsiaalhüve, -hüve, -hüvet	social good or advantage
arstiabi, -abi, -abi	medical service, medical aid
vanadus-pension, -ni, -nit	old age pension

Marx'i ettekujutuse järele on inimese heaolu täiuslik kommunistlikus ühiskonnas. Sõjal nõutavat inimeselt vaid ta võimetekohast tööpamust, kuid makstakse töötasu ta vajaduste järele. Sellist ühiskonnavormi peetakse aga läänemaailmas utoopiliseks, sest see oleks vastuolus inimese põhiliste omadustega (inimene on egoistlik ja tõenäoliselt töötaks vähe, kuid nõuaks väga kõrget tasu) ja maakera piiratud ressursidega. Veendunud kommunistid aga usuvad, et ükskord leiab inimkond õnneliku elu kommunismi rüppes.

Uleminek sotsialismilt kommunismile peab Marx'i arvates sündima kogu maailma ulatuses millele pidavat kaasuma rahu rahvaste vahel. Sõjad kaduvat sest üldine heaolu kõrvaldavat sõdade põhjused ja kogu maailm muutuvat üheks suureks õnnelikuks perekonnaks. Kuna pole sõdasid siis pole ka vajadust relvade ega relvastumise järele. Tänapäeval on aga olukord hoopis teistsugune. Nõukogude Liidus toimub tohutu relvastumine. Relvi veetakse koos kommunistliku propagandaga teistesse maadesse kus külvatakse vaenu kodanike keskel sihiga kukutada maksvat "kodanlikku" korda ja võimule aidata Nõukogude-Venele sõnakuulelikke nukuvalitsusi. Uhesõnaga, Nõukogude-Vene koos oma sateliit-maadega näib taotlevat "maailma-revolutsiooni".

Kommunistlik propaganda nimetab kommunistliku korra all elavaid rahvaid "vabadeks ja õnnelikeks"! Allpool toodud faktid kirjeldavad eestlaste elu venelaste poolt peale surutud kommunistliku korra all. Selle üldpildi põhjal võib järeldada kas eetlased võiksid tunda "vabade ja õnnelikena"?

Kommunistlikud vene võimukandjad püüavad igal võimalusel näidata, et nõukogude liidu riigikord on rajatud demokraatlikele põhialustele. Ida-Euroopa n. n. sateliitmaades on tavaliselt riigi nimesse võetud sõna "demokraatlik", nagu näiteks Demokraatlik Saksa Rahva Vabariik. Nii väidavad

heaolu, -olu, -olu
täiuslik
võimetekohane
tööpamust, pamuse, -panust
egoistlik
piiratud ressursid
rüpp, rüpe, rüppe
kogu maailma ulatuses

well-being, prosperity
perfect, accomplished
according to ability
work contribution
selfish
limited resources
lap, bosom
universally

kaasuma
relvastumine
vaenu külvama
kodanlik kord, korra, korda
nukuvalitsus, -se, -st
satelliit-maa
võimukandja, -ja, -jat
riigikord

join, go along
arming, military build-up
to sow enmity, animosity,
bourgeois order
puppet government
satellite country
potentate, overlord, boss
commissar
regime, political system

KOMMUNISTLIKU VÕIMU TÕELINE PALE

3

nõukogude võimukandjad, et ka Eesti on demokraatlik vabariik! Demokraatiaga, nagu meie seda tunneme, pole nõukogude Eestis valitseval korral midagi ühist.

Demokraatlikku riigikorda iseloomustavad järgmised omadused: Esiteks, riigikord peab olema rajatud seadustele, mis maksma pandud rahvaesinduse ehk parlamendi poolt. Rahvaesindused (Eesti Vabariigis oli selleks Riigikogu ja Ühendriikides on Congress) aga on valitud rahva poolt vabade valimiste teel. Teiseks, seaduste täpse ja õiglase täitmise üle valvavad iseseisvad ja erapooletud kohtuasutused, milliseid ei tohi otsuste tegemisel mõjutada ei seadusandlik (parlament) kui ka täidesaatev (president ja valitsuse liikmed) võim. Kolmandaks, seaduste ees on kõik kodanikud üheõiguslikud ja kellelgi pole õigus nõuda erandit.

Maades kus need kolm põhimõtet on rakendatud öeldakse olevat õiguslik kord. Õiguslik kord takistab riigi võimukandjate omavoli ja annab kodanikele kaitset sellise omavoli vastu.

Kuidas on lugu nende kolme põhimõttega nõukogude Eestis? Kas seal valitseb õiguslik kord?

Esiteks, rahvaesindajaid samas mõttes nagu meie neid tunneme (Riigikogu liikmed, Congressmen) nõukogude Eestis pole. Lühemaks ajaks aastas astub kokku küll mingi saadikute kogu, mida nimetatakse nõukoguks (mõnikord nimetatud ka sovietsk), kuid see pole "tõeline" rahvaesindus, sest selle liikmed pole ametisse seatud vabade valimiste tulemusena, vaid on tegelikult ametisse määratud kommunistliku partei poolt. Ametivõimud ei luba kodanikke isegi kandidaate ülesse seada--ei riigi- ega ka ühiskondlikesse ameteisse. Tegelikult seavad kandidaate ülesse kommunistliku partei organid ja kodanikul pole muud valikut kui aimuke kandidaat igas valimispiirkonnas. Ka pole sellisel

pole midagi ühist
vabad valimised
rahvaesindus, -se, -st
iseseisev
erapooletu
seadusandlik võim, -u, -u
täidesaatev võim
kohtu võim
õiguslik kord, korra, korda

nothing in common
free election
representation of the people
independent
impartial, neutral
legislative power
executive power
judiciary power
rule of law

erand, erandi, erandit
põhimõte, -mõtte, -mõtet
omavoli, -voli, -voli
nõukogu, -kogu, -kogu
nõukogude Eesti
määrama
kandidaate üles seadma
valimispiirkond

exception
principle
arbitrariness, wilfulness
council, soviet
Soviet Estonia
appoint, decree, determine,
decide
nominate (set up) candidates
district, region

ebademokraatlikult "valitud" saadikute kogul tegelikku otsuste-tegemise võimu, sest kommunistlik partei otsustab pea kõigis küsimustes enne, kui need saadikute ette tuuakse ja saadikutele jääb vaid poolt hääletamise "vabadus".

Nõukogude Eestis pole seadusi meie lääne demokraatlike maade mõttes. Sõjal on elu korraldatud kommunistliku partei või võimupositsioonil olevate partei-tuusade määrustega, käskude ja keeldudega. Need kuuluvad samasse kategooriasse kui Ühendriikide presidendi või osariikide kuberneride käskkirjad (executive orders) selle vahega, et viimased on antud maksvate seaduste rakendamiseks ega tohi mingil juhul olla vastolus ühegi seadusega. Nõukogude määrused ja käskkirjad aga astuvad seadusjõusse või asendavad seadusi meie mõttes, ja nõukogude inimesed on sunnitud neid pidama seadusteks.

Teiseks, nõukogude Eesti kohtud pole iseseisvad ega erapooletud ja tihti rikuvad ise seadust, selle asemel et õiglase seaduse täitmise üle valvata. Tähtsais kohtuasjus, nagu riiklik julgeolek ja poliitilised "kuriteod", dikteeritakse tavaliselt kohtuotsused kommunistliku partei organite poolt ja kohtul ja kaebealuse kaitsel on vähe kaasa rääkida.

Kolmandaks, nõukogude Eestis on kommunistliku partei liikmed ja poliitiliselt ustavad isikud eelistatud olukorras seadust rakendavate asutuste juures, nagu politsei, linna- ja koolivalitsus. Sellepärast on tavalisel kodanikul (inimesed, kes ei kuulu kommunistlikusse parteisse, mõnda eelistatud või eliitgruppi) raske saada kohtutelt õigust või õiglast kohtlemist muudelt ametasutustelt.

Nõukogude Liidus, ja sellega ka Eestis, on kogu võim kommunistliku partei käes. Valitsemine toimub nn. täidesaatvate komiteede kaudu. Väike grupp kommunistlikke tegelasi moodustab kõrgeima juhtimis-organi, mida nime-

saadik, saadiku, saadikut
hääletama
kommunistliku partei organ
partei-tuus
täidesaatev komitee
võimupositsioon
seaduste rakendamine
vastuolu
seadusjõusse astuma
seadusepärase

delegate, envoy, emissary
vote
communist party organ
party bigwig, ace
executive committee
position of power, -authority
administration of laws
contradiction, at variance
take effect as law
legitimate, lawful

seaduseks pidama
seaduste täitmine
käskkiri, -kirja, kirja
seadust rikkuma
kaebealuse kaitses
eliitgrupp, grupp, gruppi
poliitiline kuritegu
poliitiliselt ustav
ametasutus, -se, -st
kaebealune, -se, -st

to accept as law
obeying of laws
decree, written order
to break the law
defense of the accused
elite group
political offence
politically faithful
office
defendant

KOMMUNISTLIKU VÕIMU TÕELINE PALE

tatakse kommunistliku partei poliitbürooks. See 15-est liikmest koosnev võimu-tuumik asub Moskvas ja selle juhiks on kommunistliku partei peasekretär. Poliitbürool on diktaatorlik võim kogu Nõukogude Liidu elu ja saatuse üle. Nende 15-e diktaatori teadmisel, loaga või otsusel toimuvad vangistamised, mass-küüditamised ja mõrvad. Kõrgeima võimuga funktsionäärid Eestis on tavaliselt venelased ja eestlased saavad vähe kaasa rääkida oma saatuse määramisel.

Eeltoodust peame järeldama, et eestlased elavad ühiskonnas, kus demokraatlikud põhimõtted pole rakendatud. Võime ka öelda, et nõukogude Eestis pole õiguslikku korda. Tegelikult on nõukogude Eestis vägivallavalitsus, kus riigivõimu esindajad, nagu politsei ja kommunistliku partei tegelased, vahistavad inimesi seadusevastaselt, hoiavad neid vangis kohtuotsuseta ja saadavad sundasumisele.

Marksistlik-leninistlik dogma, millele kommunistlik kord on rajatud, väidab et üksikisikul pole õigust omada maad, sest maa kuuluvat "rahvale". Kuna aga rahvas tähendab riiki Nõukogude Liidus, siis järelikult kuulub maa riigile. Seda on huvitav sarnasus vene tsaaride impeeriumi-süsteemiga -- tänapäeva Venemaa kommunistlikud valitsejad suhtuvad oma alamatesse samasuguselt kui vene feudaal-isandid suhtusid oma pärisorjadesse minevikus. Kommunistliku impeeriumi alamal, nagu pärisorjalgi, pole lubatud omada maad. Sellepärast võeti eesti põllumehele tema põline talu ilma igasuguse hüvitusega. Talu-maadest moodustati kollektiivsed põllumajandused ehk kolhoosid, mille valdusesse anti terve küla või isegi mitme küla põllumajanduslikud maad. Nende maade õiguslikest omanikest said kolhoositöölised, kes harivad maad Partei poolt määratud kolhoosi esimehe ja nn. brigadiiride juhtimisel -- oma maad, mille peremeheks nüüd on riik.

vägivallavalitsus, -se, -st	tyranny, despotism	pärisorjus, -ojuse, -orjust	serfdom, slavery
vahistama	arrest, take in custody	(riigi) alam, -a, -at	subject
seadusevastaselt	illegally, unlawfully	põllumees, -mehe, -mnest	farmer
kohtuotsuseta vangis hoidma	detain in custody without court ruling	põline talu, talu, talu	perpetual farm, ancestral farm
		hüvitus, -se, -st	compensation
sundasumine, -se, -st	exile, banishment	kollektiivne põllumajandus	collective agriculture (farm)
tegelane, -se, -st	public figure, functionary	õiguslik omanik	lawful owner
võimu-tuumik, -ku, -kut	center of power	kolhoositööline, -se, -st	collective farm worker
küüditamine	deportation, abduction	brigadiir, -iiri, -iiri	team leader, leader of a unit of collective farm workers
impeerium, -mi, -mi	empire		
feudaal-isand, -da, -dat	feudal lord	peremees, -mehe, -mnest	owner, proprietor, master

Ametlikult väidetakse, et kolhoosi liikmed on kaasomanikud ja jagavad kollektiivse töö tulu omavahel. Pärast riigimaksude ja -normide mahaarvamist on tulu tavaliselt väike. Tegelikult meenutab kolhoos endist mõisasüsteemi, millega kunagine vaba ja iseteadev talupoeg on tehtud jällegi mõisast ärarippuvaks; temast on saanud mõisasulane. Raisatud on kõik see töö ja pingutus, millega eesti talupoeg endale saksa mõisniku käest maaomandiõiguse kätte võitles.

Suur osa maad on koondatud riigimõisadesse (nn. sovhoosid), mis tegutsevad riigiametnike juhtimisel kasutades eesti talupoega maksulise tööjõuna. Kogemused on näidanud, et kommunistlik mõisa-süsteem on vähese viljakusega ja on üheks põhjuseks, miks Nõukogude Liidus on krooniline toidupuudus.

Eestis valitseb täielik riiklik kontroll ehk tsensuur trüki- ja kirjasona üle. See tähendab, et ajalehed ja ajakirjad, kaasa arvatud raadio ja televisioon, ei saa avaldada erapooletut informatsiooni. Avaldamata jääb see "tõde" mida, läänemaailma vaadete kohaselt, teravapilguline reporter on võimeline välja koorima sündmustest ja asjaoludest. Nõukogude Liidu ajakirjandus on muutunud kommunistliku partei ja riigiasutuste häälekandjaks. Sõjal saavad ilmuda vaid raamatud, mis pole kriitilised kommunistliku korrasuhtes. Veel enam, kirjanikest on tehtud riigiametnikud. Nad saavad riigilt palka ja järelikult peavad riigilt saadud juhtnõuride järele kirjutama.

Tsensuur on osaliselt rakendatud ka erakirjade kohta. Nii loetakse kodueestlaste kirjavahetus nende läänemaailmas elunevate sugulastega ja sõpradega. Lugejateks on erilise väljaõppega politseinikud ehk KGB-ametnikud. Kui kirjades arvustatakse kommunistlikku korda või mõttelaadi, päritakse aru kirja saatjalt. Välismaadelt saabunud kirjad, milledes keelatud informatsiooni, hävitatakse. Näiteks, keeltud on nõukogude inimesel saada teateid läänemaailma

kaasomanik, -omaniku, -omanikku--co-owner
jagama share
kollektiivse töö tulu earnings of collective work
riiginormid (norm, normi, normi)--product quotas to be delivered to the soviet state
iseteadev self-confident
ärarippuv (sõltuv) dependent
mõisasulane, -se, -st landed estate laborer
riigi-mõis, mõisa, mõisa riigimõis state farm (big)
koorima peel, pick up

maksuline tööjõud, -jõu, -jõudu--hired hand, laborer
viljakus, -se, -st productivity
asjaolu, -olu, -olu circumstance, matter
sündmus, -se, -st event, occurrence
tsensuur, -ri, -suuri censorship
juhtnõu, -nõu, -nõu direction
arvustama criticize, review
aru pärima demand an account
teade, teate, teadet news, informatsioon
mõttelaad, -laadi, -laadi turn of mind

KOMMUNISTLIKU VÕIMU TÕELINE PALE

7

kõrge elatustaseme, hea töötasu ja odavate tarbija-hindade kohta põhjusel, et Nõukogude Liidus on tavalise inimese elatustase madal ja ametivõimud ei soovi, et nõukogude inimesed seda teaksid.

Isegi inimeste mõtteid püütakse kontrollida. Nii kasutatakse lapsi, et teada saada, mida nende vanemad räägivad ja kuidas nad suhtuvad kommunistlikku korda. Mõtete kontrolli alla peab ka lugema nõukogude võimu süsteemalist püüet istutada nõukogude inimeste teadvusesse muudetud arusaamist ja seletusi mineviku-sündmustest. Sellejuures ei pörka kommunistlikud võimukandjad tagasi ajalooliste faktide võltsimisest. Nõukogude ajalugu on mitmel korral ümber kirjutatud (viimane põhjalikum ümberkirjutus oli pärast diktaator Stalini surma), misjuures on maha vaigitud paljud sündmused ja asjaolud, mis ei sobi kommunistliku propaganda raami või jälle võiksid esile kutsuda piinlikke küsimusi. Ajaloo-võltsimine on Nõukogude Vene võimule nii omane ja seda praktiseeritakse nii sageli, et paljudele pealiskaudselt informeeritud inimestele pole selge, kus algab tõde ja kus lõpeb fantaasia. Tänapäeva venelane näib olevat kaotanud tõe mõiste.

Kuna nõukogude võim eelistab venelasi kõigile teistele rahvastele Nõukogude Liidus, siis on tavaline, et teiste nõukogude rahvaste ajalugu on seatud vene rahva teenistusse. Püütakse igal võimalusel näidata vene rahva üleolekut "härrasrahvana" teistest rahvastest. Kujukateks näideteks on siin kaks seika eesti ajaloost. Kiievi vürsti Jaroslavi röövkäiku muistsesse Ugandisse 1030.-dal aastal (venelased on üldsummas sooritanud 41 röövkäiku Eestisse) ja Tarbatu (praegune Tartu) maalinnuse hävitamist loevad vene "ajaloolased" Tartu linna asutamiseks ja vastavalt pühitsesid Tartu linna asutamise 950-aasta juubelit 1980.-dal aastal. Teiseks, nagu teame asutati Tartu Ülikool 1632. aastal Rootsi kuninga Gustav Adolffi käskkirjaga. Põhja-

kõrge elatustase, -me, -et
tarbija hinnad
püüde, püüde, püüet
teadvus, -se, -st
tagasi pörkama
ajaloo võltsimine

ümber kirjutama
piinlik
praktiseerima

high living standard
consumer prices
endeavour, effort
consciousness, mind
rebound, recoil
history falsification, fabrica-

tion
write over again (change)
embarrassing, unpleasant
practice

fantaasia, -ia, -iat
eelistama
mõiste, mõiste, mõistet
härrasrahvas, -va, -vast
üleolek, -oleku, -olekut
seik, seiga, seika
truu-alamlik
vaenu õhutama

valmsed väärtused

fantasy, wishful thinking
prefer, favor
notion, concept
master race
superiority
state of affairs, circumstance
(submissivley) loyal
incite emity, encourage hosti-
lity
spiritual values

sõja ajal vene väed praktiliselt hävitasid Tartu linna, küüditasid Tartu elanikud Venemaale ja tapsid suurema osa Eestimaa rahvastikust. Kuna polnud inimesi, kes oleksid ülikoolitööd jätkanud, siis jäi see seisma. Alles 1809.-dal aastal algas siin jällegi õppetöö ja venelased peavad nüüd seda aastat ülikooli asutamise aastaks ja 1959. aastal pühitsesid tõemeeli Tartu ülikooli 150 aasta juubelit!

Nõukogude inimestel on lubatud kuuluda vaid organisatsioonidesse, mis kontrollitud riigi poolt. Nii on poliitiliste parteide asutamine ja neisse kuulumine keelatud. Kommunistlik partei on ainuke lubatud poliitiline partei. Rahvusvaheliselt tunnustatud organisatsioonid nagu "rotary" ja "pen" klubid ja skaut-üksused pole Nõukogude Eestis lubatud. Skautide asemel tegutseb riiklikult juhitud noorte organisatsioon, mida nimetatakse "pioneerideks" ja mille ülesandeks on kasvatada noori truulikeks kommunistideks ja õhutada vaenu läänelike vaimsete väärtuste ja elustiili vastu, nagu usk ja kapitalistlik majandussüsteem.

Tööliste ametiühingud ehk unioonid on nimeliselt Nõukogude Liidus olemas. Iga tööline on isegi sunnitud neisse kuuluma, kuid unioonid ei taotle tööliste kaitset tööandja vastu nagu see loomulikuks ülesandeks lääne ametiühingutele. Nõukogude ametiühingute peamiseks ülesandeks on valvata tööliste "sotsialistliku meelsuse" üle ja tasandada tööliste nõudmisi palga ja tööolude parandamiseks tööandja, see tähendab riigi vastu.

Tööliste streigid on keelatud Nõukogude Liidus. On tulnud ette juhtumeid, et streikivatele töölistele, kes oma "meelt avaldamas" mass-koosolekutel, on avatud kuulipilduja-tuli tappes ja haavates sadu inimesi. On groteskne, et "tööliste paradiisis", nagu kommunistlikku ühiskonda mõnikord nimetatakse, pole töölistel õigust oma heaolu eest seista.

Marksistlik-leninistliku dogma järele on usk "oopiumiks" rahvale. Selle-

tõemeeli	as if serving the truth	tööandja	employer
ametiühing, -u, -ut	trade union, labor union	parandama tööolusid	improve working conditions
nimeliselt	nominally	tööliste streik	labor strike
sundima	compel, force, impose	meeltavaldama	demonstrate
tööliste kaitse	protection of workers	mass-koosolek, -ku, -kut	mass meeting
loomulik ülesanne, -ande, -annet--	natural purpose, duty	kuulipilduja-tuli, tule, tuld	machine-gun fire
valvama	watch, look after	haavama	wound, injure
sotsialistlik meelsus	socialist way of thinking	groteskne	grotesque
tasandlitama nõudmisi	neutralize demands	oopium, -mi, -mit	opium

KOMMUNISTLIKU VÕIMU TÕELINE PALE

pärast ei sallita usku kommunistliku korra all ägavas Eestis. Kiriku-ehitused on riigistatud ja paljudest (eriti ajaloolised ehitused) on tehtud muuseumid ja teisi jälle kasutatakse koosoleku-ruumidena. Ülejäänud on antud kogudustele kasutada, kusjuures kogudused peavad ehitused omal kulul korras hoidma. Usuvastane propaganda on valitsuse poolt juhitud ja on eriti intensiivne koolides. Nn. "usuline propaganda" on kõvasti keelatud ja juba annetuste küsimine koguduseliikmetelt ja uute liikmete värbamine on tõlgendatud usulise propagandana. Koguduste tegutsemine on tehtud äärmiselt raskeks ja tänu hingekarjaste ja veendunud koguduseliikmete ennastsalgavale panusele on kirik jäänud plüsimä kõigi tagakiusamiste peale vaatamata.

Siinkohal ei saa jätta mainimata, et Eesti Vabariik, mille kommunistid vägivaldselt hävitasid, kindlustas kõigile kodaniku-vabadused (civil rights). Eesti Iseseisvuse Manifestis (võrdne Ameerika Iseseisvuse Kuulutusega -- Declaration of Independence) on järgmine lubadus: "Kõik kodaniku-vabadused, sõna-, trüki-, usu-, koosolekute-, ühisuste-, liitude- ja streiki-devabadused, niisama kui isiku ja kodukolde puutumatus, peavad kogu Eesti riigi piirides väärmat maksma seaduste alusel, mida valitsus viibimata peab välja töötama." Neid lubadusi täideti täiel määral ja Eesti Vabariigi põhiseaduses ehk konstitutsioonis olid kodaniku-vabadused sees ja jäid muu seadusandluse nurgakiviks.

Iga kodaniku julgeolek, vaatamata tema rahvusele, usule ja poliitilistele vaadetele, ja tema kodu puutumatus, oli tagatud Eesti Vabariigi seadustega. See tähendab, et politsei ei võinud kedagi põhjusega vangistada ega tema kodusse omavoliliselt tungida.

Eestlased kommunistliku korra all aga ei või kunagi kindlad olla oma julgeoleku pärast, sest politsei võib neid igal ajal poliitilistel põhjustel

ägama
riigistama
koosoleku-ruum, ruumi, ruumi
kogudus, -se, -st
usuvastane propaganda
liikmete värbamine
tõlgendama (tõlgitama)
hingekarjane, -se, -st
veendunud koguduseliikmed

groan, moan
nationalize
meeting room, meeting hall
congregation, parish
anti-religious propaganda
member drive, enlist, enrol
explain, interpret
pastor, spiritual shepherd
dedicated members of Congr.

ennastsalgav panus, -se, -st selfless contribution
tagakiusamine, -se, -st persecution
kodaniku-vabadused civil rights (freedoms)
kodukolde puutumatus, -se, -st inviolability of one's home
nurgakivi corner stone
põhjusega vangistama arrest without adequate reason
südaöö, -öö, -ööd midnight, the dead of night
sunnitöö, -töö, -tööd hard labor
tühimaa, -maa, -maad empty (unsettled) land

vangistada. Kümnete tuhandete eestlaste ustele on politsei või KGB-ametnikud sõdaõõsel koputanud, et neid vangistada ja saata sunnitööle, küüditada Siberi tühimaadele või mõrvata. Tõepäraste andmete põhjal on arvestatud, et vähemalt üks neljandik eesti rahva liikmetest (umbes 300,000) on selliselt vangistatud 1940.-dast aastast saadik ja käinud rasket kannatus- teed. Kümned tuhanded on sellel teekonnal oma elu kaotanud -- kas hukkunud KGB piinakeldrites (KGB arestimajade keldrites pannakse ka süütuid vahi- aluseid piinamise abil "Üles tunnistama poliitilisi kuritegusid", mida nad kunagi pole sooritanud, kuid tihti piinatakse inimesed surnuks), maha lastud masshaudade äärel või surnud nälja, haiguste või ebainimliku käitumise taga- järjel Siberi orjalaagrites.

Ometi on Nõukogude Liidu põhiseaduses, mida kommunistlik propaganda on ülistades võrrelnud "elundva päikesega", lubatud pea kõik kodaniku- vabadused. Kommunistlikul korral on aga kaks palet: üks esindab ametlikku juttu vabadusest, vendlusest ja õiglusest ja teine tegelikku elu oma terrori, ülekohtu ja valedega. Seda kahepalgelist elu lahutavat kuristikku püüab kommunistlik propaganda täita lubadustega ja pettepiltidega kommunistlikust utoopiast. Range, kuid "õiglane" kord (kommunistid hoiatavad teisitimõtle- jaid, s. t. "sotsialismi vaenlasi", et nemad "ei unusta, ei andesta, ei halasta") olevat vajalik niikaua, kuni saavutatud kommunistlik ühiskonna- vorm, kus kõigil on materjaalsed vajadused rahuldatud. On põhjust kahelda sellise utoopilise ajajärgu saabumises. Tänapäeva majandus- ja sotsiaal- teadusel pole raske näidata, et olulised osad marksistlikust majandus- ja sotsiaalteooriast on savijalgadel, s. t. neil puuduvad ratsionaalne alus ja põhjendused.

On põhjust küsida, et mis õieti inspireerib Nõukogude Liidu ekspansi-

kannatustee	path of suffering	mitmepalgeline	multi-faced
julgeolek, -oleku, -olekut	safety, security	pettepilt, -pildi, -pilti	illusion, mirage
rahvaliige, -liikme, -liiget	member of a nation	teisitimõtteleja, -ja, -jat	differently minded, dissident
vahialune, -se, -st	person under arrest, prisoner	ühiskonna vorm, vori, vormi	social order (system)
piinama	torture, torment	sotsiaal-teadus, -se, -st	social sciences
põhiseadus, -se, -st	constitution, basic law	majandus-teadus	economics, economic theory
ebainimlik käitumine	inhuman behavior (treatment)	vajadusi rahuldama	satisfy needs
orjalaager, -laagri, -laagrit	slave labor camp	ratsionaalne alus	rational basis
kahepalgeline	double-faced	savijalgadel seisma	standing on clay foundations

ooni -- on see tahe levitada sotsialismi teistesse maadesse või on see tung traditsioonilise vene imperialismi jätkamiseks? Kuna Nõukogude Liitu juhivad pea täielikult venelased (Liit laguneks toenäoliselt, kui poleks venelasi), siis on tõenäoline, et Nõukogude Liidu välispoliitika tõeliseks sihiks on vene impeeriumi ehitamine. Millised ka Nõukogude Liidu välispoliitika motiivid, jääb tõsiasjaks, et eestlased peavad jällegi, nagu tsaaride ajalgi, aitama laiendada venelaste poolt valitsetavat maailmariiki.

Välja arvatud lühikene Eesti iseseisvuse periood, on eestlaste elu viimase 750 aasta jooksul olnud pidev võitlus oma rahvusliku ja kultuurilise olemasolu eest. See võitlus on olnud üllatavalt edukas -- eestlased on säilitanud oma rahvuse, keele ja kultuuri vaatamata pidevale võõraste valitsejate survele. Tänapäeval on aga eestlaste rahvana säilimise tuleviku silmapiir tume, sest kahtlematult on Nõukogude Eesti venelastest valitsejate sihiks eestlaste ümberrahvustamine venelasteks. Mida kauemaks Eesti jääb vene kommunistlike imperialistide mängukanniks, seda väiksemaks jäävad eestlaste võimalused oma rahvuse ja kultuuri säilitamiseks.

On selge, et võimalikult kiire pääsemine nõukogude Venemaa haardest on vajalik eesti rahvuse ja kultuuri huvides. Millised on aga eestlaste väljavaated vabaneda Venemaa haardest? Pole vähematki lootust, et Venemaa laseks oma ohvri minna selle enda soovi kohaselt. Venemaa on ajaloo vältel ainult lisanud vallutatud maid ja rahvaid oma impeeriumi, kuid kunagi pole lubanud impeeriumi osasid lahkuda, või annud neile iseseisvust ilma välise või sisemise sunduseta. Nõukogude Liidu põhiseadus ütleb ju küll, et liidu liikmesriigid, olles "vabatahtlikult" ühinenud liiduga, võivad sõlt ka "vabatahtlikult" lahkuda. Vaja on ainult liikmesriigi "kodanike" lihtenemuse otsus (vähemalt 51 protsenti kodanikest on poolt). Siin erineb

välispoliitika motiivid (sihid) -- aims of foreign policy
olemasolu, -olu, -olu existence
pidev surve, surve, survet continuous oppression
tuleviku piirapiir, -piiri, -piiri -- future horizons
ümberrahvustamine forcible nationality change
mängukann, -kanni, -kanni toy, plaything
haare, haarde, haaret grip
väljavaade, -vaade, -vaadet outlook

rahva huvides
kultuuri huvides
ohver, -ri, -rit
enda soovil
sundus, -se, -st
lihtne enamus
erinema
tegelikkus (tõelikkus)

in national interest
in cultural interest
victim
at one's own wish
compulsion, coercion
simple majority
differ
reality

Nõukogude tegelikkus jällegi lubadustest ja ametlikest deklaratsioonidest, milledest põhiseadus peaks olema kõige siduvam. On mõeldamatu, et Nõukogude Liidus tekkiks olukord, kus selline hääletamine saaks toimuda. Kui see mingi "ime" tõttu siiski toimuks, oleksid sellise otsuse täidesaatjaiks käputäis kommunistlikke võimukandjaid Kremlis (poliitbüroo) ja need on "võimsamad" kui põhiseadus ja "targemad" kui rahva tahe.

Kuna me nn. "nõukogude põhiseadusele" lootma ei saa jääda, siis peame otsima teisi võimalusi. Küsime, kuidas õnnestus eesti rahval lahku lüüa Vene impeeriumist 1918.-dal aastal? Eesti Iseseisvuse Manifestis, mis avaldati 24. veebruaril 1918, öeldakse, et "üle Sarmatia lagendiku (Sarmatia oli roomlaste poolt antud nimi praeguse Euroopa Venemaa kohta) laiuv hävitav korralagedus" avas võimaluse Eesti lahkulöömiseks tsaaride Venemaaast. Võiks ehk taoline olukord tekkida ka nüüd või lähemas tulevikus, kuigi kommunistliku korra raudne rusikas näib lasuvat Eestil veel raskemini kui tsaaride oma? Tänapäeva maailma geopoliitilisel taustal on Eesti vabanemiseks teist võimalust raske ette näha, kui vene kommunistliku impeeriumi sisemine lagunemine.

Millised oleksid eestlaste töö- ja võitlusülesanded, kui arvestada eeltoodud võimalust kui realistlikku tuleviku väljavaadet? Esiteks, selgitada kõigile, kes on kuuldekaugusel, milline on kommunistliku võimu tõeline pale. Teiseks, koputada maailma õiglustundele, lihtsa ja loogilise väitega, et eesti rahval on õigus vabadusele nagu igal teiselgi rahval. Kolmandaks, kaasa aidata korralageduse tekkimisele Nõukogude Liidus, kasutades selleks kõiki võimalusi, mida Nõukogude Liidu sisemised olud ja arengud pakuvad. Nagu teame on Nõukogude Liidul palju nõrkusi. Riigiametnike (neid nimetatakse mõnikord "apparatsnikeks") poolt juhitud tööstused ja muud majanduslikud ettevõtted on vähese tööviljakusega. See on eriti maksev põllumajanduse kohta.

lubadus, -se, -st
siduv
mõeldamatu
käputäis
võimas
tark
ei saa lootma jääda
korralagedus, -se, -st

promise
binding
unthinkable, inconceivable
handful
mighty, powerful
wise, prudent
cannot keep hoping
anarchy, disorder

lahkulöömine, -se, -st
raudne rusikas, -ka, -kat
lasuma
geopoliitilisel taustal
sisemine lagunemine
võitlusülesanne
võimalus, -se, -st
väide, väite, väidet

secession
iron fist
lie, rest
on geopolitical background
internal decay, disintegration
mission, assignment
opportunity
assertion, contention, thesis

Nõukogude Liidule kuulub umbes üks neljandik kogu maakera maismaast, millest osa on suurepärane põllunduslik maa, nagu Ukraina. Sellele vaatamata pole Nõukogude Liit võimeline oma elanikkonnale küllaldaselt toitu tootma. Ta on enam ja enam ärrarippuv ameerika viljast.

Teiseks, Nõukogude Liit ei tea, kuidas otstarbekalt kasutada majandussüsteemi väärtuslikeimat ressursi -- inimtööjõudu. Teame ju, et veel lähedases minevikus saadeti miljoneid inimesi orjalaagritesse, kus neid sunniti töötama väga rasketes tingimustes. Orjatöö on aga alati olnud vähese viljakusega, eriti veel kui ori-töölised elavad näljatoidul ja neil puuduvad otstarbekohased tööriistad. Kujuka pildi orjatööst ja orja-kubjaste suhtumisest orjadesse ja nende töö tagajärgedesse annab Aleksandr Solzhenitsyn oma kuulsas teoses "One Day in the Life of Ivan Denisovich". (Selle teose eestikeelne tõlge ilmus 1963. aastal -- Aleksander Solženitsõn: "Üks päev Ivan Denisovitši elus".) Aastatel 1956 ja 1957 vabastati enam kui 7 miljonit (!) inimest orjalaagritest Nikita Khrushchev'i kuulsa üldise amnestiaga. Paljud olid aga orjalaagris oma tervise kaotanud ja invaliididena olid võimelised ainult osaliseks tööpanuseks väljaspool laagrit. Kuipalju inimesi on tänapäeval Nõukogude Liidu orjalaagrites, pole täpsemalt teada, sest ametlikud arvud puuduvad ja nõukogude propaganda püüab vähendada orjalaagrite osatähtsust. Nende õnnetute arv ulatub aga kindlasti sadadesse tuhandetesse, kui mitte miljonitesse. Paljud laagrid kaugel Põhja-Siberis, nn. hävituslaagrid, on ette nähtud nõukogude süsteemi kriitikute (nn. dissidendid ehk teisitimõtlejad) hävitamiseks. Toit, riietus ja muud elutingimused on neis arktilise kliimaga piirkondades nii rasked, et keskmise tervisega inimesed neid kauemat aega välja ei kannata ja hääbuvad vaikselt tundmatutesse haudadesse.

nõrkus, -se, -st	weakness
suurepärane põllunduslik maa	excellent agricultural land
võimeline	able, capable
maismaa, -maa, -maad	(dry) land
inimtööjõud, -jõu, -jõudu	human working power
kujukas	striking, impressive, graphic
orja-kubjas, kupja, kubjast	(slave) taskmaster, overseer
suhtumine	attitude

otstarbekohane	suitable, purposeful
näljatoit, -toitu, -toitu	starvation rations
osatähtsus, -se, -st	importance, role, part
Üldine amnestia	general amnesty
kaugel	far away, distant
hävituslaager, -ri, -rit	extermination camp
hääbuma	perish, decay, pass away
tundmata haud, haua, hauda	unknown grave

Kolmandaks, kommunistliku Vene impeeriumi piirides elab üle saja erineva rahvuse kellede üldarv ületab venelaste üldarvu. Neljateistkümnele erirahvusele on asutatud 14 nn. liidu-vabariiki. Viieteistkümnele liidu-vabariigiks on Vene Föderaalne Nõukogude Sotsialistlik Vabariik mis haarab endasse kaugelt suurema osa Vene impeeriumi maa-alast (76 protsenti 22.5 miljonist ruutkilomeetrist). Sisemise propaganda huvides ja maailma avaliku arvamise mõjutamiseks on Vene liidu-vabariigis elunevatele erirahvustele vormiliselt antud kultuur-autonoomia. Nimelt on moodustatud 16 nn. "autonoomset" vabariiki, 5 "autonoomset" maakonda ja 11 rahvuse piirkonda. Neil aladel elunevatele erirahvustele on aga antud ainult väga piiratud võimalused oma kultuuri arendamiseks ja harrastamiseks. Paljudes neist on venelased kohalikud elanikud kõrvale tõrjunud ja sisseseadnud vene kultuuri ja keele -- tüüpiline venestamise protsess.

Peamine venestamise taktika on, et venelasi paigutatakse erirahvuste aladele kuni muutuvad enamusrahvaks. Siis surutakse vähemus enamuse tahte alla. Sellise süstemaatilise menetlusega on paljud väikerahvad venelaste keskel kaotanud oma identsuse. Rahvusgruppide süstemaatiline hävitamine (genocide) on alati olnud üheks Venemaa poliitika põhiliseks jooneks, seda praktiseeritakse aga eriti põhjalikult praeguse kommunistliku impeeriumi poolt. Ühendatud Rahvaste Organisatsioon ja mitmed teised rahvusvahelised konventsioonid mõistavad hukka rahvaste ja rasside hävitamise.

Kui veel Teisele Maailmasõjale järgnenud aastatel oli Vene kommunistliku impeeriumi valitsevates ringkondades vähemusrahvaste esindajaid, nagu juudid grusiinlased ja armeenlased, siis tänapäeval on võimupositsioonidel pea täielikult venelased. Venelased on eelistatud rahvuseks. Venestamise varjamiseks muu maailma ees kasutab nõukogude võim mitmesuguseid võtteid. Erirahvuste osatähtsuse vähendamiseks on viimasel ajal hakatud esile tõstma Nõukogude Liitu kui

üldarv, -arvu, -arvu
föderaalne
haarab endasse
kaugelt suurema osa
kultuur-autonoomia, -a, -at
harrastama
kõrvale tõrjuma
paigutama
enamusrahvas, -rahva, -rahvast
tahte alla suruma

total number
Federal
grabs, catches hold of
by far the greater part
Cultural autonomy
cultivate (with zeal)
push aside, repel, dislodge
place, settle
majority people
subjugate, put under someone

identsust kaotama
põhiline joon
praktiseerima
põhjalikult
Ühendatud Rahvaste Organisatsioon-- United Nations (U.N.)
rahvusvahelised konventsioonid--international conventions
hukka mõistma
rahvaste (rasside) hävitamine--genocide
vähemusrahvas
võte, võtte, võtet

loose one's identity
basic characteristic (feature)
practice
thoroughly, inside out
United Nations (U.N.)
international conventions
condemn
genocide
minority people
trick, method

reaalset või füüsilist rahvuskeha. Selle võttega püütakse väita, et kommunistlikus Vene impeeriumis on vaid üks rahvus, "nõukogudelased". Sellega tahetakse luua propaganda-kapitali lääne-maaailma tavast kutsuda Nõukogude Liitu lihtsalt Vene- maaks. Siin peab aga meeles pidama, et kui näiteks ameeriklased kutsuvad Nõukogude Liitu Venemaaks (Russia), siis ei mõtle nad selle all tohutut maad asustatud ainult vene rahvaga, vaid maad kus venelased valitsevad ja domineerivad teisi sarnal elunevaid rahvusi.

Venelaste hoolimatu käitumine nõukogude impeeriumi erirahvuste vastu ja nende kodumaa pidamine "püha Venemaa" (tsaaride poolt armastatud nimetus) osaks tekitab pahameelt ja vastuseisu erirahvuste hulgas ja on üheks oluliseks nõukogude Vene impeeriumi nõrkuseks.

Kõigele propagandale, meelitustele ja sundimisele vaatamata on Nõukogude teaduse ja tehnika areng suhteliselt väike ja on ärrarippuv demokraatlike tööstus-maade teaduse ja tehnika kopeerimisest. Marksistlik majandusteooria on praktiliselt kasutamiskõlbmatu. Riiklik plaanimajandus kontrollib toodangu-protsessi kuni viimse üksikasjani, kuid on vähese viljakusega. Nõukogude majandussüsteemi suurim karuteene on, et ta hõvitab üksikisiku ettevõtlikkuse ja huvi töö vastu ega anna "loovale geeniusale" vaba voli uute ja paremate töömeetodite leidmiseks ja rakendamiseks. Üeldakse, et kapitalistliku majandussüsteemi juures juhib "nähtamatu käsi" majanduskäiku ja vabaturg maksab leidurile-pioneerile tasu, mis vastab tema panuse turuhinnale. Kõik asjaosalised -- pioneer, tootja, tarbija kui ka riik saavad maksimaalse osa töömenetluse hüvest. Nõukogude sotsialistlikus majandussüsteemis sekkub aga "ülinähtav" valitsuse-aparatuuri "käsi" toodangu-protsessi. Kuna vabaturgu pole (see on keelatud), siis otsustab leiduri töötasu üle see aparatuur.

füüsiline (reaalne)rahvuskeha--physical national entity(bod
osatähtsus, -se, -st (relative) importance
esile tõstma stress, emphasize
propaganda-kapitali tõõma reap propaganda benefits
tohtu huge
tava, tava, tava custom, usage
hoolimatu inconsiderate, ruthless
pahameel, -meele, -meelt indignation, resentment
suhteliselt relatively
kopeerima copy
kasutamiskõlbmatu unfit for use, useless

riiklik plaanimajandus
üksikasi, -asja, -asja
leidur, -ri, -rit
loov geenius
vaba voli andma
konkreetne
"nähtamatu käsi", käe, kätt
ülinähtav
aparatuur, -uuri, -uuri
sümboolne tunnustus

economy planned by the state
detail
inventor
creative mind (genius)
give unrestricted liberty
concrete
"invisible hand"(term in economic
theory for free market forces
super visible
apparatus
symbolic recognition

Sagedasti antakse pioneerile konkreetse tasu asemel mingi sümboolne tunnustus nagu "nõukogude töökangelase orden", mida inimesed normaalselt hindavad vähem kui rahalist tasu.

Nõukogude süsteemi püsimiseks on vajalik kõikehaarav sisemine propaganda ja surveabinõud. Sisemistelt nõrkustelt tähelepanu kõrvale juhtimiseks taotleb nõukogude võim välisvallutusi ja seda "sotsialismi" levitamise nimel.

Selliste sisemiste arengute põhjal võib eeldada, et väljavaated Nõukogude Liidu sisemiseks kokkuvarisemiseks on olemas mitte liiga kauges tulevikus. Muidugi, Nõukogude Liidu sisemine kokkuvarisemine oleneb suurel määral sellest, kas nõukogude inimesed, eeskätt aga vene massid, on valmis maha raputama proverbiaalset "suurt venda" oma kukilt. Vene massid ei näi olevat veel märganudki, et too "suur vend" on kõikjal -- istub elutoas ta kõrval, kui ta vaatab televisiooni või kuulab raadiot; seisab köögis perenaise kõrval ja kontrollib, mida see paneb patta ja asetab sõrgilauale; konutab ta tööpingi juures ja jälgib iga ta liigutust, eelkõige aga püüab lahti mõistatada ta mõtteid; istub ta laste koolipingis hoiatades, käskides ja keelates ja kriiputades läbi kõik nn. "iganenud kodanlikud" mõtted ja ideed surematust vaimust ja asjadest, millel pole materjaalset väärtust. Too "suur vend" seisab isegi ta kirstu juures, kui teda kantakse ta viimsesse puhkepaika ja ka siin tõstab ta hoiatava sõrme: "mullaks sa saad ja selleks sa ka jääd". Nii põhjalikult on nõukogude võim sulgenud "raudse eesriide" vene masside ümber, et rõhuv enamus neist pole veel ulatanud sõlt üle vaatama ja sellepärast puudub pea täielikult nende valmisolek enda vabastamiseks.

Julgustavaks asjaoluks on aga tähelepanek, et "raud-eesriie" on muutumas hõredamaks, eriti kui võrrelda selle "soomus-kangaga" mis Stalini-aegset Vene-
maad lahutas muust maailmast. Nimelt tänapäeva kõrge teadusliku tasemega

kõikihaarav
surveabinõud
välisvallutus, -use, -ust
eeldama
kokkuvarisema
"suur vend"

konutama
mõtteid lahti mõistatama

omnipresent, omnipotent
means of coercion
external conquest
assume, suppose, presume
collapse, break down
"big brother"--symbolic to
totalitarian state
crouch
guess (unriddle) thoughts

"iganenud kodanlikud" ideed
"raudne eesriie"

ulatama
julgestama
hõre
soomus, -se, -st
teaduslik tase

"outdated bourgeois" ideas (a
Soviet favorite expression)
"iron curtain" (aphrase coined
by Winston Churchill)
reach (out)
encourage
sparse, thin, diluted, flimsy
armor
scientific standard (level)

tööstuslikus maailmas, kuhu ka Nõukogude Liitu tuleb lugeda, on raske inimesi pidada täielikus vaimu- ja informatsiooni-pimeduses. Teadlane kellelt oodatakse teaduslik-tehnilist ekspertiisi, mis jällegi eeldab teaduslikku analüüsivõimet, saab kasutada teaduslikku menetlust ka sotsiaal-poliitilise analüüsi tegemiseks. Teaduslik meetod, mis võimaldas vene tuumrelvade ehitamise, aitab ka läbi näha kommunismi pettuste süsteemi. Siin kohal meenub meile üks kuulsamaid nõukogude teisitimõtlejaid ehk dissidente, kuulus tuumafüüsik ja Nobeli rahuauhinna laureaat Andrej Sahharov. Terve mõtlemis-protsess on võtmas enam ja enam pinda Nõukogude Liidus ja selle ulatus hakab paratamatult peavalu tekitama nõukogude võimule. On tekkinud nn. teisitimõtlejate probleem muudele nõrkustele lisaks.

Moodsad telekommunikatsiooni vahendid nagu televisioon ja raadio kannavad teateid ka läbi raud-eesriide. Nii siis teated läänemaailma majanduslikust ja sotsiaalsest olukorrast ja inimõiguslikest saavutustest võivad jõuda ka venelastest nõukogude inimesteni. Kõll püüab nõukogude propaganda sellist informatsiooni süstemaatiliselt moonutada, kasutades võtteid milliseid kultuurimaailmas peetakse lubamatuiks. Kommunistlike propaganda-veskites "ümber jahvatatud" lääne vaba pressis faktilised teated, eriti ühiskondlike väärnähete üle, on tavaliselt viidud välja faktide õigest kontekstist. Tihti aga võltsitakse fakte ja mõeldakse välja aluseta väärinformatsiooni. Nõukogude meetodites teadlik vene mõtleja võib aga temani jõudnud lääne teadete võrdlemisel nõukogude propaganda versioonidega avastada vastuoksusi ja loogika puudust, mis kutsuvad esile küsimusi ja äratavad kahtlusi.

Nõukogude lääne-piiridel elavatel rahvastel, nagu eestlased, lätlased, leedulased ja lääne-ukrainlased, on laiem silmaring ja arusaamine nõukogude süsteemi puudustest, peamiselt just mineviku kogemuste põhjal, kuid ka tihedama kontakti tulemusena lääne-maailmaga. Meie sihiks peaks olema näidata

vaimu-pimedus, -se, -st
ekspertiis, -iisi, -iisi
menetlus, -se, -st
tuumrelvad
tuumafüüsika
laureaat, -aadi, -aati
telekommunikatsiooni vahend
moonutama
propaganda-veski
jahvatama

spiritual darkness, ignorance
expert opinion, examination
procedure, process, practice
nuclear weapons
nuclear physics
laureate, prize-winner
means of telecommunication
distort
propaganda mill
gring, mill

väärnähe, nähe, nähet
kontekstist välja viima
võltsima
väärinformatsioon
versioon, -ooni, -ooni
vastuoksus, -se, -st
kahtlust äratama
süsteemi puudused
laiem silmaring
mineviku kogemuste põhjal

(grave) defect, abuse
take out of context
falsify, fabricate, fake
wrong information
version
contrariness
arouse suspicion
shortcomings of the system
broader mental outlook
on the basis of past experience

isoleeritud ja poliitiliselt lihtsameelsetele vene massidele, et nad on tööriistaks kommunistlike võimumeeste maailmavallutamise plaanis ja et see vallutamine ei too neile mingeid paremaid elutingimusi.

Mida saame meie süäl teha või kaasa aidata? On selge, et otseselt saame süäl vähe teha, kuid kaudselt, U. S. A. või teiste lääneriikide kodanikena, saame kaasa rääkida välispoliitika ja suhete kujundamisel Nõukogude Liiduga, mõjutades poliitika-tegijaid ja avalikku arvamist. Saame selle vastu võidelda, et suhted ei kujuneks soodsaks Nõukogude Liidu sõjalise ja tööstusliku masinavärgi väljaarendamisele. Saame selgitada läänemaailma rahvale ja mõjutada valitsusi avaliku arvamise kaudu, et teadusliku ja tehnoloogilise abi andmine ja ka toiduainete müümine Nõukogude Liidule võrdub kaasaaitamisele selle maailmavallutamise-plaanide taotlusis. Vastupidiselt, puudulik tehnika vähendab nõukogude sõjamasina efektiivsust ja lisatoidu tootmine seob töökäsi. Kasin toidulaud paneb nõukogude venelasi nägema asju, mida nad täie kõhuga ei näeks ja aitab neid lahti mõtestada nähtut. Nii võime loota, et saabub kord päev, millal ka venelased saavad aru, et nende valitsus külvab tuult, kuid lõikab nende tarbimiseks nälga ja viletsust, mida vürtsitab mageda propagandaga. Oli ju esmajoones toiduainete puudus vene linnades 1917. aasta talvel, mis pani venelasi kukutama tsaarivalitsuse ja põhjustas "hävitava korralageduse Sarmaatsia lagendikel", mis omakorda sai põhjanevaks Eesti vabanemisele seitsmesaja-aastasest orjusest.

poliitiliselt lihtsameelne	politically simpleminded	tehnoloogia, -ia, -iat	technology
poliitikategijaid mõjutama	influence policy makers	sõjamasin, -na -nat	war machine, weapons of war
avalik arvamine	public opinion	kasin	meager, scant
suhete kujunemine	shaping of relations	lahti mõtestama	interpret, give a meaning to
soodne	favorable	tuult külvama	sow wind
tööstuslik masinavärg	industrial complex (mechanism)	vürtsitama	season, spice
teadus, teaduse, teadust	science	mage	flat, insipid, vapid

Baltimore'i Eesti Kool, 1979-80 õppeaasta
Eesti ajalugu

MEENUTADES EESTLASTE VOITLUST OLEMASOLU EEST

F e l i k s T a m m

Inimkonna ajalugu õpetab, et kõigil rahvastel on tulnud võidelda oma olemasolu eest. Vallutus-himulised rahvad on alati püüdnud rahuarmastava naaberrahva õigusi kitsendada, või teda isegi orjastada. Rahuarmastavad rahvad on olnud sunnitud võtma relvad, et oma õigusi kaitsta. Rahvaste vahel on maksnud põhimõte, et võitjal on õigus. Sellepärast, rahvas kes tahtis säilida pidi võitlema, rahvas kes loobus võitlemast kaotas oma õigused -- see tähendab, oma vabaduse. Täna ajaloos tunnis õppime tundma eestlaste ajaloolist võitlust.

Selleks, et tundma õppida mitmepalgelise mõiste -- Võitlus ja võitlemine -- tähendust, otsime eelkõige ajaloost selgitavaid üksikasju. Siirdugem muistsesse Kreekasse -- maale mis oli lääneliku kultuuri ja demokraatia hälliks. Kreeka ajalugu jutustab, et suhteliselt väikesel kreeka rahval tuli palju võidelda oma olemasolu eest. Kaks tuhat viissada aastat tagasi muistsed kreeklased ei kõhelnud astumast võitlusesse Pärsia maailmariigiga, mis tahtis nende maad vallutada. Nad võitlesid relvadega ja vaba inimese vaimu- ja tahtejõuga ülekaaluka vaenlase vastu ja vaatamata ohvritele ja tagasilöökidele säilitasid oma vabaduse. Hiljemal antiikajal ja keskajal loidus kreeklaste vaimu- ja tahtejõud ja muistsed kreeklased kadusid maailma ajaloo näitelavalt ja teised rahvad pidid kandma nende kultuuripärandit.

Siirdugem lõunast põhjarajale ja peatugem hetkeks soome rahva hiljutise ajaloo juures. Leiame, et 1939. aasta lõpupoole ja 1940. aasta alul, ja hiljem

See kirjutis ilmus lühendatud kujul "Vaba Eesti Sõna Noorte Sõnas" veebruaris, 1980. Oieti kasvas see välja klassi keskustelust eestlaste ajaloolise võitluse teemal seoses Eesti Vabariigi 62. aastapäeva tähistamisega. Kaastegevad olid Baltimore'i Eesti Kooli õpilased John Käär, Mark Käär, Leho Põldmäe, Harald Roomets, Miia Ryan, Toivo Tamm ja Ingrid Ulm, kes vastasid õpetaja Feliks Tamm'e poolt esitatud küsimustele.

Teise Maailmasõja ajal, olid soomlased kaotamas oma vabadust. Soomlased otsustasid võidelda. Nad võitlesid Soome piiridel kangelaslikult Nõukogude Vene vallutajate tohutu arvulise ülekaalu vastu. See võitlus oli raske ja Soome väljavaated võitjana välja tulla olid väga väikesed. Soome pidi vastu võtma pealesunnitud rahu. Võitlus oli nõudnud tohutult suuri inimohvreid, langenuina sõjatandril ja tagalas õhurünnakute ohvritena, kuid Soome säilitas oma vabaduse.

Ka ülekohtuselt pealesunnitud rahuhind oli kõrge, sest Venemaa lootis murda soomlaste vastupanu raskete rahutingimustega. Venemaa nõudis rahuhinnana peamiselt tööstussaadusi, nagu jäälõhkujad, vedurid ja vabrikute sisse-seaded, millede tootmiseks Soomes puudus tööstus ja vastavad oskustöölisedki. Kui aga Soome poleks olnud võimeline neid kaupu ettenähtud tähtajal võitjale üle andma, siis oleksid venelased leidnud ettekäände Soome sõjaliseks okupeerimiseks.

Soome otsustas ka nüüd võidelda, kuid tööriistadega käes relvade asemel. Soomlased paindusid raske maksukoorma all, kuid ei murdunud. Soome maksis ettenähtud tähtajaks selle ülekohtuse rahuhinna viimase sendini ja jäi vabaks. Soomlaste erakordne vastupanujõud ja meelekindlus, mida nimetatakse soomekeelse sõnaga "sisu", on äratanud tähelepanu ja imetlust kogu maailmas.

Eeltoodu põhjal on selge, et rahvaste elus esineb kahesugust võitlust. Organiseeritud võitlus relvadega käes sissetungijate vastu, et neid takistada röövimast ja orjastamast, või jälle vabadustungi ajel lüüa välja orjastajaid maalt. Kui relvajõud ei osutu küllaldaseks ja sissetungijad vallutavad maa, siis kestab võitlus edasi muudetud kujul. Relvadeks ei ole enam terasest mõõk või kahur, vaid vaimsed relvad.

Vaimurelvi on raske defineerida üksikasjaliselt, kuid alltoodud loetelu toob näiteid, mida mõtleme, kui räägime vaimurelvadest: Tahe elada endisel viisil, lugupidamine oma rahva tavade ja kommete vastu, uhkus esivanemate saa-

vutuste üle, usk enda väärtusesse ja võimettesse, viha ülekohtu vastu ja lootus, et tulevik toob õnnelikumaid päevi.

Eesti ajalugu on üks pikk võitluste ahel. Eesti rahvas asudes tähtsa liiklemistee ääres, mis ühendab länt ja ida, tegi juba varakult tutvust paljude teiste rahvastega. Eesti oli nagu teekäärne talu, kuhu teekäijaid tuleb vett ja toitu otsima. Tuli rahulikke teekäijaid ja ausaid kaupmehi. Tuli aga ka neid, kes mõõga ahvardusel püüdsid võtta seda, mis ei kuulunud neile.

Seniõpitu põhjal küsime, kuidas suhtusid eestlased neisse, kes tulid omavoliliselt võtta -- see tähendab röövima? Eestlased löid neile näppudele. Nad läksid ka sissetungijate eneste maale ja karistasid neid. Nii karistasid eestlased rootslasi ja hävitasid nende pealinna Sigtuna aastal 1187.

Kolmeteistkümnenda sajandi algul kerkisid tormipilved Eestimaa kohale. Ordurüütlid koos taanlaste ja rootslastega olid otsustanud eestlased oma tahtele allutada. Küsime ajaloolt, kas eestlased loovutasid oma vaba inimese õigused vastupanuta. Ei. Eestlased võitlesid 19 aastat sissetungijatega, kellel oli suur arvuline ülekaal ja head relvad. Selles ebavõrdses võitluses pidid eestlased lõpuks alistuma. Ajalugu näitab, et eestlased paindusid, kuid ei murdunud. Kuna neilt olid võetud sõjariistad, siis võitlesid nad vaimurelvadega edasi. Teame, et võõrad valitsesid eestlasi seitsesada aastat ja enamasti ülekohtuselt. Rasked maksud, töökohustus ja alandus olid rasked taluda. Eesti jäi mitmel korral sõdade tallermaaks, kus võõrad anastajad ja nende rivaalid raiskasid inimesi ja röövisid vara. Kõigi raskuste kiuste säilitasid eestlased oma rahvuse, keele, kultuurilise pärandi ja oma iseloomu. Need ajaloolised faktid kõnelevad sellest, et eestlastel pidi olema ammendamatud vaimujõu tagavarad. Kui aga olukord seda tingis, ei kõhelnud eestlased kasutamast relva- või rusikajõudu, et oma õigusi kaitsta.

Nimetagem kahte eestlaste ülestõusu, millal nad võitlesid relva või rusikaga oma õiguste kaitseks. Jüriöö 1343. aastal tõusid Harjumaa ja Virumaa

ja vabastasid end taanlaste ikkest ja Läänemaa ja Saaremaa pühkisid maalt ordurüütlid. Hiljem, XIX sajandil, oli eestlaste ülestõus, mida nimetatakse "Maatra sõjaks".

Jüriöö ülestõus ebaõnnestus, sest Saksa Rüütliordu oli liiga tugev. Tuli tuha all aga ei kustunud ja jüriöö vaim jäi elama rahva hinge ja tiivustab tänapäevalgi eesti noori. Eesti skautlikud noored on valinud jüriöö võitluse sümboliks ülekohtu vastu.

Kaks pikka sõda, üks nendest Vene-Liivi sõda, mis algas 1558. aastal, ja teine Suur Põhjasõda, mis algas a. 1700, olid suurteks kannatusaegadeks eestlastele. Kummaski sõjas hävis umbes kaks kolmandikku eesti rahvast. Mõlemad sõjad algasid ühe meie naaberrahva sissetungiga Eestimaale. Kui küsime ajaloolt, kes oli see rahvas ja kuidas ta Eestis käitus saame vastuseks, et kummaski sõjas tungisid esimestena Eestisse venelased ja panid toime metsikuid vägivalda-tegusid -- tapsid, põletasid ja röövisid.

Hirmu- ja õuduseteod ja mõttetu inimelude ja varanduse hävitamine on ajaloo vältel muutunud venelaste iseloomustavaks jooneks, olgu nende juhiks tsaar või kommunistlik poliitbüroo. Pärisorjuse ja teoorjuse koormad olid eestlastele raskeimad vene ajal, mis algas aastal 1710. Pimedale orjale seltsis veel pime vaimus. Orjastajad mõisnikud, Vene valitsuse nõusolekul, keeldusid eestlastele haridust andmast. Eesmärgiks oli teha eestlastest sõnakuulelik ori-rahvas.

Ent niipea, kui olud muutusid lahedamaks, peamiselt valgustusajastu ideede surve all Lääne-Euroopast, hakkas eesti rahvas taotlema esiteks vaimset vabadust hariduse näol ja hiljem, kui selleks avanesid võimalused, ka poliitilist vabadust. Kuidas nimetatakse seda ajastut, millal eestlased hakkasid otsima vaimset vabadust? See oli Eesti ärkamisaeg, mis algas pärisorjuse lõpetamise järel XIX sajandi algul. Sellel ajajärgul algas suur eestlaste

hariduslik tõus.

Ühe inimpõlve vältel saavutasid eestlased haridusliku taseme, mis oli kõrgeim Venemaal. Kahekümnenenda sajandi alguseks jõudis eestlaste hariduslik tase võrdseks Lääne-Euroopa tasemega. Koos haridusega kasvas eestlaste rahvastunne ja usk oma võimetusse. Need aitasid edukalt vastu seista ümber-rahvustamise survele ja meelitustele -- ühelt poolt meelitustele muutuda keelelt ja meelsuselt sakslaseks ja teiselt poolt survele muutuda keelelt, usult ja meelsuselt venelaseks. Pärast pikki sajandeid täis survet ja võitlust läks eesti rahvas vastu helgemale tulevikule.

Kui jällegi küsime ajaloolt, et milles avaldus see lootus helgemasse tulevikku saame vastuseks, et eestlased kasutasid neid võimalusi, mida Esimesele Maailmasõjale järgnenud Vene revolutsioon pakkus: võitsid iseseisvuse ja kaitsesid seda edukalt võidetud Vabadussõjas.

Vabadusvõitlus, mis algas 1208. aastal ordurüütlite vastu, lõpetati seitsesada aastat hiljem Vabadussõjas, millega taastati Eestile vabadus. Seitsme sajandi pikkuses 800s oli vähe valguskiiri peale lootuse, et kord tuleb aeg, kus "Kalev jõuab koju, oma lastel' õnne tooma, Eesti põlve uueks looma!"

Millisest teosest on need sõnad võetud ja millises eestlastele tähtsas ürikus on neid tsiteeritud? -- Need on read "Kalevipojast". Rahvalaulik annab töötuse eesti rahvale, et ükskord tuleb parem aeg. Eesti Iseseisvuse Manifestis, mis 24. veebruaril 1918. aastal välja kuulutati teatati, et see aeg on käes ja Kalev on koju jõudnud.

Iseseisvusemanifestiga algas hiilgav ajajärk eestlaste elus, mis kahjuks jäi lühikeseks nagu unenägu. Kuid kahekümne aasta jooksul näitas eesti rahvas, milleks üks vaba ja suure elu- ja vaimujõuga rahvas on võimeline -- ta ehitas kodu Esimese Maailmasõja poliitilistele, ühiskondlikele ja majanduslikele rusudele, "kus kord ja õigus valitses" ja oli "vääriliseks liikmeks kultuur-

rahvaste peres" -- just nii, nagu Iseseisvuse Manifest oli ette teatanud.

Siis hakkas aga puhuma vinge tuul idast, mis varsti paisus hävitavaks tormiks. Eestlaste ürgne vaenlane, vene imperialism, lõhkis meie kodu ja pani valitsema vägivalla ja hirmu. Eesti rahvas jäi jällegi ajaloo tuulte pilduda, kuid pole murdunud.

Ühest osast eestlastest said Teise Maaailmasõja vältel "inimesed paadis" (boat people), kes eelistasid taandumist üle mere kommunistlikule terrorile (nagu paljude teistegi rahva-liikmetega on juhtunud pärast seda). Eesti on aga suletud raud-eesriide taha, kus puudub õiguslik kord. Eesti rahval pole isikuvabadusi ja ta peab elama majanduslikult rasketes oludes. Eestlased mobiliseerivad järjekordselt oma vaimujõu reserve ja tahet elada ja säilitada oma rahvust, kultuuri ja omapära. Eelkõige on aga lootus, et see riigikord, mis takistab rahva sotsiaalset, kultuurilist ja majanduslikku arengut, ükskord asendatakse tõeliselt demokraatliku riigikorraga ja eesti rahvas saab jälle peremeheks oma põlisel kodumaal.

Tänane ajaloo-teema on meile õpetanud, et võitlus rahvusliku olemasolu eest on eestlastele päranduseks kaugetest möödunud aegadest saadik. Ka meile kõigile on osa sellest pärandist -- asjaolu, mis kutsub meid andma oma panust.

koostanud Feliks Tamm

Baltimore'i Eesti Kool, 1979-80 õppeaastal

Kasutamiseks koos Oskar Paas'i koostatud Toronto Eesti Seltsi Täienduskooli õp-
peraamatuga "EESTI AJALUGU TAIENDUSKOOILIDELE, LÜHIKOKKUVÕTE"

Lk.7-8	soome-ugri	Finno-Ugric
	soome-ugrilane	Finno-ugrian
	Läänemere soomlased	Baltic Finns
	eestlased	Estonians
	soomlased	Finns (Suomi = Soome = Finland)
	karjalased	Karelians (Karjala = Karelia)
	vepslased	Vepsians (Vepsamaa)
	vadjalased	Votians (Vadja = Votie)
	liivlased	Livonians (Liivi = Livonia)
	hämär	dim, dusk
	hõim, hõimu, hõimu (suguharu)	tribe
	jagunema	to divide, to be divided
	esiisa, -isa, -isa	forebear, ancestor
	väljasurnud	extinct, no longer existing
	Eelajalooline aeg, aja, aega	Prehistoric Age
	inglistina, -tina, -tina	tin
	vask, vase, vaske	copper
	pronks, pronksi, pronksi	bronze
	tööriist, -riista, -riista	tool
	tarberiistad	utensils
	pronksi-aeg	Bronze-Age
Lk. 9-15	raua-aeg, -aja, -aega	Iron-Age
	vanem raua-aeg	early Iron-age
	keskmise raua-aeg	middle Iron-age
	noorem raua-aeg	late Iron-age
	sulam, -i, -it	alloy
	ese, eseme, eset	object, thing, item
	õng, õnge, õnge (konks)	hook, angling tackle
	nõel, nõela, nõela	needle
	nuga, noa, nuga	knife
	koda, koja, koda	house
	mätas, mätta, mätast	sod, turf
	männikoor, -koore, -koort	pine bark
	kasetoht, -tohu, -tohtu	birch bark
	loomanahk, -naha, -nahka	hide, skin
	latt, lati, latti	pole, lath
	põllutöö, -töö, -tööd	farming, tillage
	jaht, jahi, jahti (jahipidamine)	hunting
	metsloom, -looma, -looma	wild animal, game
	kalapüük, -püügi, -püüki (kalastamine)	-- fishing
	süsi, söe, sütt	charcoal, cinder
	süttama	to kindle
	hooguma	to smolder
	tulease, -ase, -aset	fire site
	ketrama	to spin
	kuduma	to weave

Numbrid vasakul äärel näitavad umbkaudselt lehekülge ülalnimetatud raamatus kui sõna esmakordselt esines. Nimisõnade juures on toodud nimetavale lisaks veel omastav ja osastav või käänat iseloomustav lõpp (mõnikord on need pandud sulgudesse)--allakriipsutamine märgib kolmandat vältet sõnades, kus omastav ja osastav erinevad vaid välteliselt. Sõnade nimistu lõpposas on sõnu ja mõisteid mis vastavad õppematerjalidele, mis koostatud Baltimore'is. Võib esineda sõnade ja mõistete kordamist, mida ei ole püütudki vältida, sest tavaliselt on need raskemad sõnad ja mõisted.

mook, mōoga, mōoka	sword, saber
oda, oda, oda	spear, lance
nool, noole, noolt	arrow
vibu, vibu, vibu	bow
sirp, sirbi, sirpi	sickle
vikat, vikati, vikatit	scythe
ehteasi, -asja, - <u>asja</u>	a piece of jewelry, ornament
puu, puu, puud	wood, also tree
luu, luu, luud	bone
kari, karja, <u>karja</u>	herd
karjakasvatus, -se, -st	animal-husbandry, cattle-breeding
koduloom, -looma, - <u>looma</u>	domestic animal
koer, koera, <u>koera</u>	dog
kass, kassi, <u>kassi</u>	cat
veis, veise, veist	cattle, cow, ox
lammas, lamba, lammast	sheep, lamb
sig, sea, sig	pig, hog
hobune, hobuse, hobust	horse
kits, kitse, <u>kitse</u>	goat
oder, odra, otra	barley
nisu, nisu, nisu	wheat
lina, lina, lina	flax
raud, raua, rauda	iron
raudesemed	things (items) made of iron
tööstus, tööstuse, tööstust	industry, manufacturing
kaubandus, -se, -st	trade, commerce
kaup, kauba, kaup	goods, ware
terav	sharp
metsa puhastama	cutting down trees, clearing for fields
võsa, võsa, võsa,	undergrowth, thicket
elatusallikas, -allika, -allikat	source of livelihood
ehitama	to build
paat, paadi, paati	boat, ship
meri, mere, merd	sea
reis, reisi, <u>reisi</u>	travel, trip
Rooma Riik, riigi, riiki	Roman Empire
Suur Rahvasterändamine	Great Migrations
hävitamine, -se, -st	destruction
kultuuriline areng, arengu, arengut	cultural development
elujärg, -järje, -järge	standard of living
relvastatud	armed
Skandinaavia, -via, -viat	Scandinavia (Sweden, Norway, Denmark)
viikingid	Vikings
sõjaline kokkupõrge, põrke, -põrget	armed conflict
röövimine, -se, -st	plundering, robbery
Must meri	Black Sea
Kaspia meri	Caspian Sea
karusnahk, -naha, -nahka	fur
siid, siidi, <u>siidi</u>	silk
idamaad	lands in the East-- India, China, etc.
rannik, ranniku, rannikut	coast
sadam, sadama, sadamat	harbor, port

ümbritsev, -a, -at	surrounding
ühine, -se, -st	common
ühine keel	common language
ühitesulamine	melting
leid, leiu, leidu	find, discovery
käsitöö	handicraft
sepp, sepa, seppa	smith
kõrvalharrastus	side line, subsidiary work
kiht, kihi, kihti	social rank or group
röövkäik, -käigu, -käiku	plundering raid
vallutama	to conquer, capture
vallutuskatsed	attempts to conquer
nurjuma	to fail
välja tõrjuma	to dislodge, displace
hävutama	to destroy
pealinn, -linna, -linna	capital
küla, küla, küla	village
palk, palgi, palki	log
elumaja, -maja, -maja	dwelling, house
katus, katuse, katust	roof
õlg, õle, õlge	straw
põrand, põrand, põrandat	floor
savi, savi, savi	clay
ahi, ahju, ahju	stove, oven
leiba küpsetama	to bake bread
suviköök, -köögi, -kööki	kitchen house
ait, aida, aita	store-house, barn
kõrvalhooned	other buildings
saun, sauna, sauna	sauna
rehi, rehe, rehte	threshing barn
laut, lauda, lauta	cattle-shed, cow-house
umbkuub, -kuue, kuube	sweater-like jacket
kangatükk, -tüki, tükki	piece of cloth
kangas, kanga, kangast	cloth, fabric, woven material
varrukas, varruka, varrukad (käis)	sleeve
õmblema	to sew
kaelamulk, -mulgu, -mulku (kaelaauk)	neck hole
särk, särki, särki	shirt
kasukas, -a, -at	fur coat
alusriided	underclothes
viisk, viisu, viisku	birchbark shoes
säär, sääre, säärt	leg, shin, shank
sääremähis, -mähise, -mähist	leg wrappings
mesindus, -e, -st	bee-keeping
tulu, tulu, tulu	profit
harkader, -adra, -atra	wooden plough
karuäke, -äke, -äket	wooden harrow
pulk, pulga, pulka	peg, spike
kaer, kaera, kaera	oats
rukis, rukki, rukist	rye
uba, oa, uba	bean
hernes, herne, hernel	pea
kanep, kanepi, kanepit	hemp
naeris, naeri, naerist	rape

saksa

German

kaupmees (kaupmehe, kaupmeest)
 välismaalt
 sool (soola, soola)
 väärismetallid
 mesi (mee, mett)
 vaha (vaha, vaha)
 vili (vilja, vilja)

merchant
 from abroad
 salt
 species
 honey
 wax
 corn, cereals

perekond (perekonna, perekonda)
 ühiskondlik
 üksus (üksuse, üksust)
 ühik (ühiku, ühikut)
 perekonnapea (-pea, -pead)
 külakond või küla
 kihelkond (kihelkonna, -konda)
 maakond (maakonna, maakonda)
 külavanem (-vanema, -vanemat)
 ori (orja, orja)
 alaline sõjavägi (-väe, -väge)
 võitlema

family
 socio-political
 unit
 unit
 head of the family
 village
 similar to county
 a league of counties
 village elder
 slave
 standing army
 to fight

täisealine
 rida (rea, rida)
 võitlejate read
 sõdur (sõduri, sõdurit)
 relvad (relv, relva, relva)
 sõjanui (sõjanuia, sõjanuia)
 tapper (tapri, taprit)
 sisekaitse
 juurdepääs (-pääsu, -pääsu)
 linnus ehk maalinna ehk linnamägi

adult
 row, rank
 ranks of fighting men
 soldier
 arms
 club
 battle-axe
 defense of the country
 approach, access
 a fortified redoubt

esivanem (esivanema, esivanemat)
 ihu (ihu, ihu)
 hing (hinge, hinge)
 matmispaik (-paiga, -paika)
 kalme (kalme, kalmet)
 loodusesemete kaitsevaim
 haldjas = kaitsevaim
 Taara (Taara, Taarat)
 Uku (Uku, Ukut)
 Pikker (Pikri, Pikrit)
 and (anni, andi)
 ohver (ohvri, ohvrit)
 tark (targa, tarka)
 nõid (nõia, nõida)
 läbikäimine (-mise, -mist)
 jumal (jumala, jumalat)
 lk.15 Liivi laht
 rannik (ranniku, rannikut)

forefather
 body
 soul, spirit
 burial ground
 burial mound
 tutelary spirit
 tutelary spirit
 ancient Estonian gods
 gift
 sacrifice
 wise man, sage
 wise man or prophet (in Estonian religion)
 communication
 god
 Livonian Gulf
 coast

chief deity
 family defender
 thunder god

Koiva jõe alamjooksul
 vennasrahvas
 liivlased
 võrdlemisi
 lähedane
 lätlased

lower reaches of Koiva
 sister nation
 Livonians
 relatively, comparatively (but here "quite")
 close
 Latvians

	venelased	Russians
	kokkupõrge (-põrke, -põrget)	clash
	sõjaline kokkupõrge	war
	vürst (vürsti, <u>vürsti</u>)	prince
	suutma	to manage, being able
	valdus (valduse, valdust)	possession
	tihe ehk sage	frequent
lk. 16	Väina jõe kaldale	onto the banks of river Väina
	munk	monk
	ristiusk	Christianity
	levitama	to spread
	säärane ristiusu levitamine	such Christian missionary work
	tagajärg (tagajärje, tagajärke)	result
lk. 17	piiskop (piiskopi, piiskoppi)	bishop
	määrama	appoint
	ilmuma	appear
	ristisõdija (-sõdija, sõdijat)	crusader
	Väina jõe suue (suudme, suuet)	estuary of Väina river
	hulk (hulga, hulka)	quantity, number
	jõud (jõu, jõudu)	strength
	välja paiskama	to throw out
	asutama	to build
	Riia	Riga
	piirama	to surround
	müür (müüri, <u>müüri</u>)	wall
	asutama	to found, establish
lk. 18	Möögavendade Ordu	Order of Brothers of Sword
	mantel (mantli, mantlit)	cloak
	ülemjuhataja (-juhataja, -juhatajat)	commander-in-chief
	ordumeister	master of the order
	vähikesearvuline	not numerous
	rüütel (rüütli, rüütlit)	knight
	edukalt	successfully
	alistuma	to surrender
	vabatahtlikult	voluntarily
	nähtavasti	apparently
	soovima	to wish
	kasutama	to use
	viimaste jõud	the strength of the latter (knights)
	alluma	to be subject, subordinated
	vastupanuta	without resistance
	ründama	to attack
	rüüstama	to ravage, to loot
	ümbruskond (-konna, -konda)	neighborhood
	tasuma	to avenge

lk.19	järgnema mõlemapoolsed ugalased sakalased säärane lõõma (lõua) ühendatud (ühendama) Kaupo tegevus (tegevuse, tegevust) siht (sihi, sihti) vaherahu (vaherahu, vaherahu) eriti silma paistma silmapaistev tarkus (tarkuse, tarkust) vahvus (vahvuse, vahvust) poolest	to follow bilateral, from both sides people of Ugandi (Tartumaa) people of Sakala (Viljandimaa) such to beat combined principal elder of the Livonians activity goal, objective truce especially to stand out prominent wisdom bravery as to, as for, with reference to, as regards, with respect to military strength to instigate, prompt to emerge to meet
lk.20	sõjaline jõud (jõu, jõudu) õhutama väljuma kohtuma täielik lahingukord (-korra, -korda) täielikus lahingukorras äärmine äärmiselt vihane vihane võitlus õnnetu	complete battle order in complete battle order extreme extremely angry bitter battle unlucky, unfortunate
lk.21	raudrõivais ratsasõjamehed (rüütlid) murravad läbi (läbi murdma) keskriinne (-rinde, -rinnet) väeosa tagasi tõmbuma = taganema	armored mounted soldiers (knights) to break through, to pierce center line (front) unit, subdivision to pull back, retreat
lk.22	vägi (väe, väge) surma saama = langema Madisepäev raske löök (löögi, lööki) lahing (lahingu, lahingut) nimetama	force, army to be killed St. Matthew's Day heavy blow battle to call
lk.23	vaba mispärast pöördus Taani kuninga poole abipalve nõustuma purjetama Põhja-Eesti Lõuna-Eesti	free therefore turned to the Danish king request (plea) for help to consent to sail Northern Estonia Southern Estonia

	taanlane	Dane, Danish
	laager (laagri, laagrit)	camp, encampment
	hgedalt	fiercely
	paanika (paanika, paanikat)	panic
	paanikasse sattuma	become panicky
	abivägi (abiväe, abiväge)	reinforcements
	kindlus (kindluse, kindlust)	fort
lk.	rootslane	Swede, Swedish
24- 27	meeskond (meeskonna, meeskonda)	force, crew
	võim (võimu, võimu)	might, power
	toetuspunkt (-punkti, -punkti)	backing
	vaevalt	hardly
	kuningas (kuninga, kuningat)	king
	piirama	to besiege
	kiviviske-masin (-a, -at)	ancient artillery throwing rocks
	pommitama	to bomb
	tung (tungi, tungi)	urge, aspiration
	vabadustung	freedom aspirations
	lõkkele lõõma	to flare up
	kindlustatud	fortified
	ettevalmistused	preparations
	kinnikülmunud	frozen
	tara = aed (tara, tara)	fence
	konks (konksu, konksu)	hook
	plank (plangu, planku)	plank
	avaus (avause, avaust)	opening
	ülevoim (-võimu, -võimu)	superiority, superior numbers
	harmine	extreme
	vastupanu (-panu, -panu)	resistance
	sõja-tehnika	military technology
	ülekaal (-kaalu, -kaalu)	preponderance, dominance
	otsustama	to decide
	saatus (saatuse, saatust)	fate
	hoidlema (hoieldes)	to preserve, conserve, keep
	kolletama	to turn yellow, here bleeding white
	varisema	to fall, to fall into ruin
	muistne	ancient
	põlv (põlve, põlve)	generation (also knee)
	muistse põlve mulla alla	into the graves of past generations
	piin (piina, piina)	suffering anguish
	pigistama	to squeeze, to pinch
	vaev (vaeva, vaeva)	hardship, toil
	väsimus (väsimuse, väsimust)	fatigue, weariness
	mälestus (mälestuse, mälestust)	commemoration, reminiscence
	kustuma	to fade out, extinguish
	kustumata	without fading out
	kostma	to sound, resound, be heard
	kostku meile kustumata	must be heard by us always
	vald (valla, valda)	rural district

1k.27	Kuramaa Saksa Ordu ehk Teutooni Ordu	Curland, Curonia Teutonic Order
1k.28	Liivi Ordu (Mõogavendade Ordu hilisem nimetus)	Mõogavendade Ordu merged with the Teutonic Order; the latter's Livonian branch was called Livonian Order
	Orduaeg (-aja, -aega)	the period of Ordu rule in Estonia and Livonia
	poliitilised vabadused	political freedom
	kümnis (kümnise, kümnist) (kümnendik)	tithe
	tegu (teo, tegu)	labor service for the feudal lords
	teotegemine	provision of labor services
1k.29	leedulased viljaikaldus (-ikalduse, -ikaldust) lääniisand (-isanda, -isandat) läänimees, vasall (vasalli, <u>vasalli</u>) talupoeg (-poja, -poega) lääniks andma	Lithuanians crop failure feudal lord vassal peasant the feudal lord giving a vassal a certain area of land together with the peasants living thereon, the vassal obligating to provide him with the military and other services; to enfeoff
	jüripäev jüriöö mürgutuli (-tule, -tuld)	St. George's Day night prior to St. George's Day fire signal
1k. 30	kätte tasuma peremees (-mehe, -meest)	to revenge master
	levima	to spread
1k.31	abipalve (-palve, -palvet) abi (abi, abi) raba (raba, raba) (soo) lääbirääkimine (-se, -st) seisukoht (-koha, -kohta)	request for help help, aid swamp, bog, morass parley, negotiation position (military)
1k.32	rahutus (-se, -st) rahutust maha suruma abivägi (-väe, -väge)	unrest, uprising to suppress uprising reinforcements
	elu kinkima	to preserve life
1k.33	valdus (valduse, valdust) valitsema	possession to rule, administer, govern
1k.34	vabadusvõitlus (-se, -st) orduvägi määrus (määruse, määrust) maha jätma vaimulikud sunnismaine sunnismaisus (-se, st)	struggle for freedom military force of the Order regulation to abandon the clergy attached to the land serfdom

teoorjus, -orjuse, -orjust	serfdom
lhk. sunnismaine	serf
34 tegu, teo, tegu	serf's labor
teoline	laborer under serfdom
teopäevad	days of serf's compulsory labor for the feudal
mõisnik, mõisniku, mõisnikku	landlord, landowner
kohustus, -se, -st	obligation, mandatory work
väärnõhtus, -se, -st	abuse, defect
ahnitsema	to be greedy
patukustutuskiri, -kirja	indulgence
kergemeelne	careless, easy, worldly
lhk. jutlus, jutluse, jutlust	sermon
35 jutlustama	to preach
põhimõtted	principles
liituma	to join
katekismus, -se, -st	book of religious principles
lhk. ohtlik	dangerous
37 julm, julma, julma	cruel, brutal
lühikõimine, -se, -st	communication, access
vahetalitus, -se, -st	intermediary
lhk. sõjaõnn, -õnne, -õnne	fortunes of war
39 sõjaseisukord, -korra, -korda	the state of war
vaenuvahekorra	enmity, hostile relations
rahu sõlmima	to make peace
lhk. välja tõrjuma	to supplant, push out
40 haletsusväärne	pitiful
põllud on sõõtis	fields are uncultivated, fallow
ahervare, -vareme, * -varet	ruins
lagunema	to fall apart
jesuiit, -iidi, -iiti	a member of the Society of Jesus, Jesuit
rahuleping, -u, -ut	peace treaty
valdus, -se, -st	possession
lhk. uusasunik, -asuniku, -asunikku	settler
41 uustulnuk, -nuka, -nukat	newcomer
maksma panema	to enact
kohtukorraldus, -se, -st	legal order
kroonukohus, -kohtu, -kohut	crown courts
lhk. gümnaasium, -i, -i	high-school
42 käskkiri, -kirja, -kirja	administrative order
vakuraamat, -u, -ut	record of mandatory work and obligations to landlord
vakk, vaka, vakka	bushel
rahvaharidus	public education
kooliõpetajate seminar	training school for teachers
lhk. vaimuliku sisuga raamat	a book with religious content
43 kõster, kõstri, kõstrit	church organist and pastor's assistant
lhk. viljaikaldus	crop failure
44 nälg, nälja, nälga	hunger, famine
toibuma	to revive, to recover

- Lk.45 oht, ohu, ohtu
purjetama
maabuma
kogunemiskoht, -koha, -kohta
laager, laagri, laagrit
danger
to sail
to land
assembly (point) area
camp
- Lk.46 teejuht, -i, -ti
kuulsus, -se, st
guide
fame
- Lk.47 veevool, -voolu, -voolu
kosk, kose, koske
current
waterfall
- Lk.48 katk, katku, katku
kukelaul
soikuma
plague
the crowing of the cock
to die down, come to a standstill
- Lk.49 pärisori, -orja, -orja
slave, serf proper
- Lk.50 vabameelne
kinnitama
luba, loa, luba
liberal
to endorse, confirm
permission
- Lk. 51 perekonnanimi, -nime, nime
nimeliselt
peksmise õigus
family name
nominally
flogging right
- Lk.52 teo-orjus
regi, ree, rege
vanker, vankri, vankrit
ader, adra, atra
toober, toobri, toobrit
kapp, kapa, kappa
sõnnik, sõnniku, sõnnikut
polluväetis, -väetise, -väetist
rahvariided
koolisundus, -sunduse, sundust
serfdom
sledge, sleigh
wagon, van
plough
(wash)tub
dipper, drinking -vessel (wooden)
manure
fertilizer, manure
national costume
compulsory education
- Lk. 53 talurahva rahutus
sumbutama
välja rändama
arusaamatus, -se, -st
petma
väljapääs, -pääsu, pääsu
usuvahetus, - vahetuse, -vahetust
Ümberrahvustamine
venestama
venestamine, -se, -st
peasant uprising
to suppress
to emigrate
misunderstanding
to cheat
outlet, exit, solution
change of religion
forceful assimilation into another nationality
to Russianize, to Russify
Russification (Russianization)-forcing members
of another nationality to become Russians
- Lk.55 tasapind, -pinna, -pinda
rühm, rühma, rühma
alatu
salgama
muinaslugu
rahvalaul
ülesanne, -ande, -annet
rahvustunne, -tunde, -tunnet
ärkamisaeg, -aja, -aega
level
group, platoon
low, base
to deny
fairytale
folklore
task
national consciousness
national awakening, time of elightenment

- lk. 56 vaimustama
vaimustuma
rahvalaulud, rahvaluule
to inspire, fill with enthusiasm
to get inspired
folklore
- lk. 57 jüripäev, -a, -a
talurahva seadus
lõpetama
pass, passi, passi
korraldus, -e, -st
vald, valla, valda
omavalitsus, -e, -st
mõju, mõju, mõju
eraisik, -isiku, -isikut
St. George's Day, new year in the economic life of
Estonian serfs, "moving-day"
peasant law (the law promoting individual rights of
to terminate, put an end to
Estonians)
passport, identification
regulation, arrangement
township, smallest administrative unit in Estonia
municipal government
influence, tutelage
civilian
- lk. 58 korrapärane
ajaleht, -lehe, -lehte
ajakirjandus, -e, -st
haritlane, haritlase, haritlast
algatama
üritus, -se, -st
laulupidu, -pidu, -pidu
puhkpill, -pilli, -pilli
koor, koori, koori
laulukoor
rahvus- ja riigihümn
lk. 59 pidukõne, -kõne, kõne
kõnet pidama
salgama
regular
newspaper
press, news print
educated person, intelligentsia
to initiate
endeavor, undertaking
singer festival
wind-instrument
band, orchestra
choir
national anthem
festive oratory
to give a speech
to deny, disavow
- lk. 60 elujõuline, -jõulise, -jõuliselt
61 iseteadev
heatahtlik
full of vitality, viable
self-confident
benevolent
- lk. 62 kirikumõis, -mõisa, mõisa
õnnistama
venekeelne
kinni pidama
ümberrahvustama
õigusteaduskond, -konna, -konda
lk. 63 häbenema
õhutama
parsonage, pastor's residence
to dedicate, inaugurate
Russian
to hold on, adhere to
to change nationality
law school (faculty of justice)
to be ashamed of
to instigate, encourage
- lk. 64 eestimeelsus
põllumeesteselts, -seltsi, -seltsi -- farmers' association
põllutöönäitus, -se, -st
majanduslikult tugevaks
õigusteadlane, -se, -st
kujunema
majanduslik seisukord
volikogu, -kogu, -kogu
valimine
elutingimus, -se, -st
rahvakiht, -kihi, -kihti
vilets
maatamees, -mehe, -meest
sõjakohus, -kohtu, -kohut
maha laskma
Estonian consciousness
agricultural fair
economically strong, wealthy
jurist
to shape, turn out
economic situation
assembly, parliament
election
living condition
population segment
low, miserable
landless peasant
military tribunal
to execute by firing squad

- lk. 64 osavõtja, -võtja, -võtjat
tagaotsitav, -tava, -tavat
surmaotsus, -se, -st
järeleandmine
participant
wanted person
death sentence
concession, yielding
- lk. 65 nõuandev
seaduseelnõu, -nõu, -nõu
maksma hakkama
kinnitama
advisory
draft bill
to come into force, take effect
to endorse, confirm
- lk. 66 kasvatuselts, hariduselts
gümnaasium, -i, -i
saabumine, -se, -st
riikide liit, liidu, liitu
ühiskauplus, -se, -st
ühispiimatalitus, -se, -st
edasi tungima
hõlmama
educational society
senior high school
arrival
alliance
cooperative store
cooperative dairy
to advance
to comprise, include
- lk. 67 rahutus, -se, -st
puhkema
maha suruma
ajutine
rongkäik, -käigu, -käiku
õnnestuma
unrest, disorders, disturbance
to break out
to suppress
temporary
procession, parade
to succeed
- lk. 70 üles kirjutama
puudus, -se, -st
peremees, -mehe, -meest
moodustama
osariik, -riigi, -riiki
Balti Hertsogiriik
kõige jõuga
välisesindaja, -esindaja, -esindajat
tugi, toe, tuge
iseseisvus, -se, -st
iseseisvuse tunnustamine
iseseisvuse esialgne tunnustamine
salaja
teada saama
to write up, list
shortage, lack
owner, boss
to form
state (federal)
Baltic Duchy
with all one's might
representative or delegate abroad
support
independence
recognition of a country's independence
provisional (de facto) recognition
secretly
to learn
- vangistama
vangilaager, -laagri, -laagrit
rahu tegema
lahkuma
sõjaväeüksus, -se, -st
õhku laskma
diviis, diviisi, diviisi
sõjavarustus, -se, -st
to arrest
prison camp
to make peace
to leave
military unit
to blow up, blast
division
military equipment
- lk. 68 eeskujulik
Ümmarguselt
eelpoolmainitud
Maapäev
tervishoid, -hoiu, -hoidu
toitlustus, -se, -st
hoolekanne, -kande, -kannet
lagunema
exemplary, model
approximately, about
above-mentioned, aforesaid
Diet
public health, sanitation
food supply, nutrition
public welfare
to break up, disintegrate

- lk. 68 peatselt
järg kogunema
rügement, rügemendi, rügementi
kaitsja, kaitsja, kaitsjat
vastu töötama
kommunist, -ti- -ti
kukutama
erakorraline
- lk. 69 kõrgema võimu kandja
koosolek, -ku, -kut
peksma
lakkama
sõjategevus, -se, -st
rahuläbirääkimine, -se, -st
katkema
surve, survey, survet
Päästekomitee, -komitee, -komiteed
kuulutustahvel, -tahvli, -tahvliit
okupatsioon, -ni, -ni
laiali saatma
- lk. 72 kaitsepositsioon, kaitseliin
kinni pidama
viivitama
aeglustama
palavlikult
looma
isamaa-armastus, -se, -st
vaimustus, -se, -st
visa
- voimalus, -se, -st
sõrmusrong, -rongi, -rongi
rinne, rinde, rinnet
raudtee, -tee, -teed
piirkond, -konna, -konda
maha jätma
lahingutegevus, -se, -st
laevastik, laevastiku, laevastikku
kergeristleja, -ristleja, -ristlejat
miin, miini, miini
põhja minema
- lk. 74 õppursõdur, -sõduri, -sõdurit
vahatahtlik, -ku, -kku
kolonel, li, -li
miinivälja, -välja, -välja
loots, -si, -si
veenma (veenda)
lähutama
merepiir, -piiri, -piiri
laen, laenu, laenu
rühm, rühma, rühma
meeleolu, -olu, -olu
- soon
to assemble, gather
regiment
defender, protector
to oppose, counteract
communist
to overthrow
emergency
- the highest authority
meeting
to beat, flog
to cease, stop
fighting
peace negotiation
to break, discontinue
pressure
Rescue Committee
bulletin board
occupation
to dismiss, dissolve
- defensive line, position
to hold, stop
to delay
to slow down
feverishly
to establish, create, bring into being
patriotism
enthusiasm
dogged, tenacious
- opportunity, occasion
armored train
front
railroad
region, district
to abandon
battle action, fighting
fleet, navy
light cruiser
mine
to sink to the bottom of the sea
- school boy soldier
volunteer
colonel
mine field
pilot
to convince
to dispatch, send
sea border, coast
loan
platoon, troop
spirit, mood

- lk.76 sõjajõudude ülemjuhataja, -juhataja, -juhatajat -- Commander-in-chief
 üld-pealetung, -tungi, -tungi general offensive
 algusest peale from the very beginning
 läbi murdma to break through
 kapten, kapteni, kaptenit captain
 mere-dessantüksus, -üksuse, -üksust landing unit (marines)
 maandumine, -se, -st landing
 seljataha behind, in the back
 paanika, paanika, paanikat panic
- viirutatud ala shaded area
 piirjoon, -joone, -joont outline, contour
 raudtee-sild, -silla, silda railroad bridge
 lõhkuma to destroy
 takistama to prevent
 leitnant, leitnandi, leitnanti lieutenant
 pataljon, pataljoni, pataljoni battalion
 üllatusrünnak, -rünnaku, -rünnakut surprise attack
- lk.78 pikkamõõda slowly
 surmavalt haavata fatally wounded
 aastapäev, -päeva, päeva anniversary
 veretöö, -töö, -tööd massacre, bloody murder
 kohutav terrible, frightful, awesome
 piiskop, -pi, -ppi bishop
 vene õigeusk, -usu, -usku Russian Orthodox (Greek Catholic)
- metsik savage
 löök, löögi, lööki blow
 vasturünnak, -rünnaku, -rünnakut counterattack
 tagandama to remove
 hoiatus, -se, -st warning
 lahing, lahingu, lahingut battle
- lk.81 kindral, kindrali, kindralit general
 kaseoks, -oksa, -oksa birchtree branch
 ohvitser, ohvitseri, ohvitseri military officer
 otsustavalt decisively
- lk.83 väejuht, -juhi, -juhti military commander, leader
 välja kauplema to negotiate
 kaotus, -se, -st casualty, loss
 rahu sõlmina to negotiate peace
 rahuläbirääkimised armistice negotiations
 vaherahu, -rahu, -rahu armistice
 rahuleping, lepingu, lepingut peace treaty
- Lk.84 Asutav Kogu Constituent Assembly
 põhiseadus, -se, -st constitution, basic law
 maareform, -reformi, -reformi land reform
 võõrandama to expropriate
 suurmaapidamine, -se, -st large land ownership
 elutingimus, -se -st living condition
 loss, lossi, lossi castle
 ind. innu. indu zeal. ardour

	Riigikogu riigipea, -pea, -pead Riigivanem, -vanema, -vanemat müüristik, -tiku, -tikku maaparandus, -se, -st	Diet, parlament head of state State Elder, President a system of castle walls land improvement
lk.85	magistraal-kraav, kraavi, <u>-kraavi</u> vesine kuivatama soo, soo, sood uudismaa, -maa, -maad kaevama toidu-teravili, -vilja, <u>-vilja</u> kunstväetis, -se, -st eksportima = välja vedama karjandus, -se, -st tõukari, -karja, <u>-karja</u> Ümbertöötlamine, -se, -st	main drainage ditch marshy to drain marsh, swamp virgin land to dig food grain chemical fertilizer to export animal husbandry pure-bred cattle processing
lk.87	sõudepaat, -paadi, -paati purjepaat põlevkivi, -kivi, -kivi petrooleum, -mi, -mi bensiin, -ni, <u>beniini</u> määrdeõli, -õli, -li	rowboat sail boat shale kerosene gasoline lubrication oil
lk.88	tarvidus, -se, -st turvas, turba, turvast elektrivool, -voolu, <u>-voolu</u> kalevivabrik, -vabriku, -vabrikut puuvillavabrik tsemendivabrik paberivabrik kunstsarv, -sarve, -sarve shokolaadivabrik kummitööstus, -se, -st gümnaasium, -mi, -mi progümnaasium kutsekool, -kooli, <u>-kooli</u> Ülikool	need, consumption peat, turf electric current, electricity cloth-factory cotton-mill cement factory paper-mill a kind of plastic (hornlike mass) candy factory rubber industry high school (senior) junior high vocational high school university
lk.93	elatusase, -taseme, -taset keeris, -se, -st	living standard whirl, swirl
lk.96	peale suruma rahutingimus, -se, -st tühistama järkjärgult kõige lihtsam maa-ala, -ala, -ala	to force upon peace condition to cancel, revoke step-by-step to annex area
lk.96	keelduma mittekallaletungi leping ettenähtud üllataval kombel sõjaväebaas = toetuspunkt mobiliseerima	to refuse, decline nonaggression pact specified surprisingly military base to mobilize, draft
lk.97	president Põhja-Eesti eesistumisel võlisabi, -abi, -abi	presided by President Põhja-Eesti help from friendly powers

lootusetu	hopeless
tagasi lükkama	to reject
kagupoolne, -poolse, -poolset	Northeast-side
siseasjad	internal affairs
lubadusest kinni pidama	to live up to promise
Nõukogude Liit, Liidu, Liitu	Soviet Union
ultimaatum, -mi, -mit	ultimatum
süüdistus, -tuse, -tust	accusation
verevalamine, -se, -st	bloodshed
meeleavaldus, -se, -st	demonstration
lk.98 valitsuse moodustamine	forming of government
valitsust moodustama	to form government
välja kuulutama	to proclaim
valimised	election
valima	to elect
rahvavaenlane, -se, -st	public enemy
silmapaistev	outstanding, prominent, eminent
vägivald, -valla, -valda	violence, tyranny, brute force
edusammud	progress
kolhoosikord, -korra, -korda	collective agriculture
ettevõte, -võtte, -võtet	enterprise
lk.99 hoiusummad = hoiused	savings
hirmuvalitsus, -se, -st	terror regime
tegelane, -se, -st	public figure, functionary
kõõlditama	to deport
jäljetult	without leaving a trace behind
kindlustunne, -tunde, -tunnet	feeling of security
hirmuäratav	terrifying
lahutama	to separate
tundra, tundra, tündrat	tundra
barbaarne	barbaric
massilised tapmised	mass executions
lk.101 miilits, miilitsa, miilitsat	militia, police force
haarang, haarangu, haarangut	raid, round-up
salk, salga, salka	band, squad
metsavend, -venna, -venda	forest-brother = guerilla fighter
korterikvartaal	residential section
lk.102 peaminister, -ri, -rit	prime minister
rusu, rusu, rusu	ruin, rubble, debris
ületulekukatse, katse, -katset	an attempt to cross over
lk.103 piirikaitse rügement	border defense regiment
aeglustama	to slow down
visa vastupanu	dogged resistance
kultuurrahvas, -rahva, -rahvast	a civilized nation, civilized people
lk.104 purjekas, purjeka, purjekat	sailing vessel
hukkuma	to perish
põgenik, -iku, -ikku	refugee
põgenikelaager, -laagri, -laagrit	refugee camp
tormine	stormy
lk.105 põgenikelaev, -laeva, -laeva	refugee ship (boat people)
immigreeruma = sisserändama	to immigrate
emigreeruma = väljarändama	to emigrate

Baltimore'i Eesti Kool, 1980-81 oppeaasta
Eesti ajalugu

LISA

A

AJALOO MÕISTE JA AJALOO ALLIKAD

Liitsõna "ajalugu" koosneb kahest sõnast: aeg ja lugu. Mõlemad sõnad on meile hästi tuttavad. Sellega on ajalugu, sõna-sõnalt võttes, lugu ajalisel ehk kronoloogilisel taustal.

Eesti ajalugu on eestlaste ja tema hõimude lugu muinasajast, nimetatud ka eelajalooliseks ajaks, kuni tänapäevani. Eesti ajalooa on samuti kui teiste rahvaste ajalooaagi, kui kogu inimkonna ajalooa -- varajasem minevik on teadmatuses udus. See tähendab, varajasema ajaloo kohta on vähe andmeid, ja need mis olemas pole täpsed ja nende üle on erinevaid arvamusi. Hallis minevikus ei osanud inimesed ju kirjutada, et oma lugu kirja panna. Eestlaste muinasaja kohta on lugu koostatud arheoloogiliste ja keeleliste uurimuste põhjal. Uurimuste põhjal on tehtud loogilisi oletusi, et tõenäoliselt eesti rahva lugu võis nii olla, või isegi, et pidi nii olema.

Hilisem eestlaste ajalugu on koostatud mitmesuguse kirjasõna põhjal. Seda aega nimetatakse ajalooliseks ajaks. Ajalooliseks kirjasõnaks võivad olla kaasaegsete inimeste tähelepanekud, kirjeldused ja analüüsid, mille nad ülesse kirjutanud ja mis säilinud tänapäevani. Me nimetame selliseid ülestähendusi kroonikaks ja nende kirjutajaid kroonikuteks.

Ajaloolist informatsiooni on säilitatud mitmesugustes ürikutes, nagu lepingud, võimukandjate otsused ja käsud, maksude-kogumisega ja arvepidamisega seoses olevad nimekirjad, sissekanded registritesse, aruanded ja ametisikute nimed ja tiitlid. Ka ajalooliste monumentide pealkirjad ja kivisse raiutud nimed ja üksikasjad on väärtuslik ajalooline materjal.

Varajasem üksikasjaline kroonika eestlaste üle on kirjutatud preester Henriku poolt ja käsitleb eesti muistset vabadusvõitluse aega. Henriku rahvuses ja isikus ei olda päris kindlad. Teda peetakse tavaliselt lätlasteks, kuid võis olla ka liivlane. Igall juhul, tema ladinakeelne lugu, mida nimetatakse HENRIKU LIIVIMAA KROONIKAKS, kirjeldab sõjaliste sündmuste kõrval ka eestlaste ja liivlaste elu 1185. aastast kuni 1227. aastani. HENRIKU LIIVIMAA KROONIKA on ilmunud eesti keeles professor A. Mägiste tõlkes.

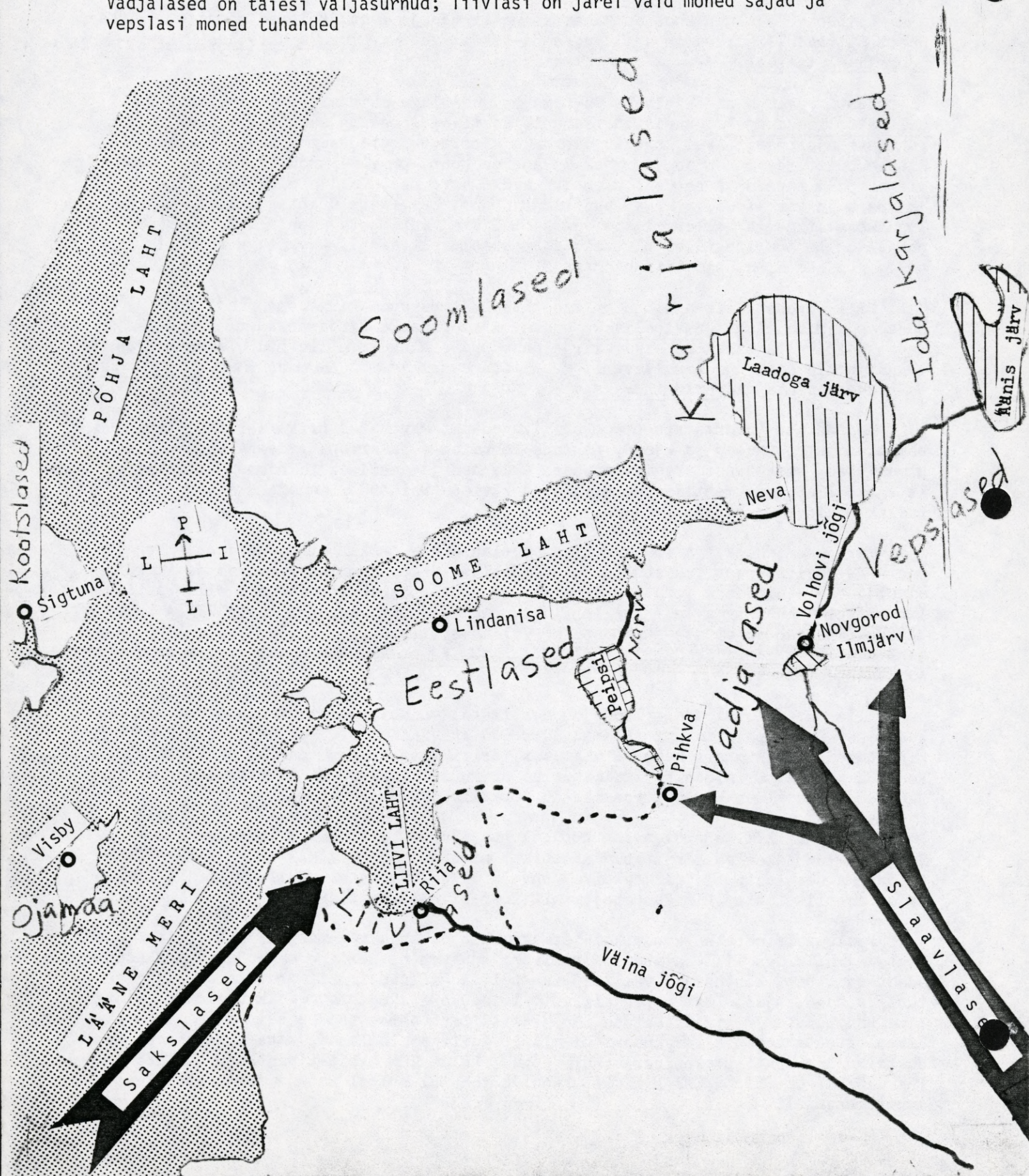
Ailes käesoleval ajal (1980) on eestlastel võimalus eesti keeles lugeda Henriku kaasaegse Lundi peapiiskopi ANDREAS SUNEPOJA PÄEVARAAMATUT, kus eestlaste üle on kirjutatud mitmekümne lehekülje ulatuses, eriti just seoses taanlaste sõjakäikudega Põhja-Eestisse. Originaalse ladinateelise üriku on tõlkinud ja läbitõõtanud Bernard Kangro ja see ilmus Eesti Kirjanike Kooperatiivi väljaandel, pealkirja all "Kuus Päeva".

Kroonika XVI sajandi teise poole kohta ilmus Tallinnas Balthasar Russowi sulest. Seda alam-saksakeeles kirjutatud kroonikat nimetatakse LIIVIMAA KROONIKAKS ja kirjeldab ka eestlaste elu ja käekäiku Vene-Liivi sõja ajastul. Selle kroonika kirjutaja, ametilt luteri kirikuõpetaja, oli tõenäoliselt eestlane.

Peale eelnimetatud kroonikate on arvukalt materjali vaticani, saksa, taani ja rootsi arhiivides XIII sajandi ja hilisema aja kohta. Selline materjal võib käsitleda seaduseandlust, kohtuasju, valitsejatevahelisi tüliküsimusi, aruandeid, kirjavehetust ja muud. Ajaloolist materjali võib leida ka erakogudes reisikirjelduste, teaduslike käsitluste ja kirjavehetuse näol. Eriti tänuväärse töö on teinud selliste alimate kasutamisel ja tõlgendamisel mitmed eesti ajaloolased, nagu J. Adamson, Evald Uustalu ja hiljuti professor Arthur Võõbus, kelle kümneköiteline teos, STUDIES IN THE HISTORY OF THE ESTONIAN PEOPLE, kasutab tohutul hulgal uut ja seninäsitlemata arhiivmaterjali.

LÄÄNEMERE - SOOME HÕIMUD

Vadjalased on täiesi väljasurnud; liivlasi on järel vaid mõned sajad ja vepsulasi mõned tuhanded



Baltimore'i Eesti Kool, 1980-81 õppeaasta
Eesti ajalugu -- kordamine

~ Õpetaja: Feliks Tamm
Õpilase nimi:

ELU ISESEISVAS EESTIS, 1920--1939

Lühikest aega peale Vabadussõja lõppu sai Eesti rahvusvahelise tunnustuse iseseisva riigina mitmete riikide poolt, nagu Soome, Poola ja Argentiina. 26. jaanuaril 1921 tuunustasid I Maailmasõja võitjad riigid, nn. Liitlaste Ülemnõukogu Eesti Vabariiki de jure (seadusepäraseks riigiks või isikuks). 21. septembril 1921 võeti Eesti koos teiste Balti riikidega Rahvaste Liidu liikmeks.

Vaatamata rahulepinguga antud töötusele loobuda kõigist nõudmistest Eesti vastu, ei loobunud Venemaa tegemast plaane Eesti vallutamiseks. Juba 1. detsembril, 1924 aastal toimus nõukogude venelaste juhtimisel riigipöörde katse mis aga ebaõnnestus peamiselt kahel põhjusel:

- Eesti tõelised ei pooldanud vene kommunismi ega läinud kaasa riigipöõret taotlevate Venemaalt salaja üle piiri tulnud revolutsionäärsete juhtidega.
- Eesti sõjavägi, politsei ja teised julgeoleku asutused täitsid oma kohustusi hästi ja ajasid nurja mässuliste katsed Tallinnas relvajõuga üle võtta valitsuse funktsioone.

Eeltoodud asjaolude tõttu ei pidanud venelased sõjalist sissetungi Eestisse võimalikuks ja Eesti piiri taha koondatud vene diviisid tõmmati tagasi.

Peale mässukatset tugevndati Eesti riigikaitset mitmel viisil; Kutustati ellu Kaitseliit ja Naiskodukaitse. Mõlema organisatsiooni juurde kuulusid noorte organisatsioonid Noor Kotkad ja Kodutütred. Sõjaväe väljaõpet suuendati. Eriti pandi rohkem üksikõuduri väljaõppele ja laskeosavusele. See on üheks põhjuseks, et laske-sport muutus eesti rahvasspordiks.

Eesti elanikkonnast olid 88 protsenti eestlased, 8.7 protsenti venelased, 1.5 protsenti sakslased, 0.7 protsenti rootslased ja 0.4 protsenti juudid. Vähemusrahvastele antud kultuur-autonoomia kujunes ainulaadseks maailmas. Eesti riigi ja rahva heasuhtumine vähemusrahvastesse aratas üldist tähelepanu ja seda hindasid näiteks juudid Eesti nime kirjutamisega nn. Juudi Kuldraamatasse (Golden Book of Jerusalem.)

Majandus. Eesti oli peamiselt põllumajanduslik maa ja umbes kaks-kolmandikku elanikkonnast elas maal. Maareformiga loodi 55,000 uut talu endistest mõisamaadest või järelegi uudismaast. Tähtsa koha omas piimandus ja mõnel määral ka kartuli kasvatus. Ligi pool eesti eksportkaubast olid põllusaadused. Tõstusliku kauba osa väljaveost oli umbes 30 protsenti, ja metsamaterjali osa ligemale 15 protsenti (suurem osa metsast kuulus riigile-- umbes midagi sarnast nagu Ameerika "federal land reserve"). Põlevkivist (shale) destilleeritud õli osatähtsus tõusis kiiresti Teise Maailmasõja eelaastatel. Eesti kaubalaevastik kasvas ka kiiresti.

Haridus: Eestlasi peeti XIX sajandi lõpupoole Vene impeeriumi haritumaks rahvaks, sest pea kogu rahvas oskas lugeda ja kirjutada samal ajal kui venelaste kirjaoskus oli vaevalt 20 protsenti. Eesti Vabariik pani aga eriti rohkem haridusele ja nii arendas välja suurepärase koolide süsteemi, mida peaks pidama üheks eeskujulikumaks maailmas.

Algkool oli kuue aastane -- koolikohustus 8-st kuni 14. eluaastani.

Keskool -- 3 aastat -- keskool oli vabatahtlik.

Gümnaasium -- 3 aastat ja vabatahtlik.

Pärast algkooli lõpetamist siirdusid paljud mitmesugustesse kutsekoolidesse, millede kursus oli 2 kuni 4 aastat. Kutsekoolide (vocational schools) asutamine oli väga hoogne. Tähtsamad neist olid kaubanduskoolid (trade), põllumajanduskoolid (farming), aianduskoolid (gardening), kodumajanduskoolid (home economics), metsanduskoolid (forestry), tehnikakoolid (technical schools), piimanduskoolid (dairy). Noori suunati õppima oskustööd, kusjuures nad õhtul käisid nn. tööõpilaste koolides (apprentice). Sports: Laskurispordis saavutasid eestlased maailmakuulsuse võites kahel korral maailmameistri tiitli ja Argentiina karika (1937 ja 1939). Raskejõustik oli ka hästi arenenud, eriti maadlus. Mängiti veel jalgpalli, võrkpalli ja korvpalli.

Baltimore'i Eesti Kool, 1980-81 õppeaasta
Eesti ajalugu, kordamine

Õpetaja: Feliks Tamm
Õpilase nimi:
Kuupäev:

EESTI RIIKLIK KORRALDUS JA SEADUSANDLUS

EESTI ISESEISVUSE MANIFEST avaldati 24. veebruaril, 1918. aastal.
Mida õeldi Iseseisvuse Manifestis?

1. Iseseisvuse Manifestis kuulutati välja EESTI DEMOKRAATLIK VABARIIK ja seati ametisse EESTI AJUTINE VALITSUS.
2. Manifestis õeldi, et kõik Eesti Vabariigi kodanikud on üheõiguslikud vaatamata rahvuslikule päritolule, usule ja poliitilistele vaadetele.
3. Manifest lubas kultuur-autonoomia Vabariigi piirides elunevaile vähemusrühvastele, nagu venelased, sakslased, rootslased ja juudid, kui nad seda soovivad.
4. Manifest kuulutas välja kõik kodaniku-vabadused, mis omased kõigile demokraatlikele maadele:
 - a. Sõna-vabadus
 - b. Trüki-vabadus
 - c. Koosolekute vabadus
 - d. Usu-vabadus
 - e. Streigi-vabadus
 - f. Organisatsioonide vabadus. Siia käivad kõik ühingud, liidud, kaasarvatud poliitilised parteid.
5. Pani maksma isiku- ja kodu(kolde)- puutumatus nõude.
6. Nõudis, et Eesti Ajutine Valitsus seaks otsekohe sisse erapooletud kohtud kodanike kaitseks.
7. Nõudis, et vajalikud seadused töötataks välja ja pandaks maksma viibimatult.
8. Teatas, et Eesti Vabariik soovib elada rahu kõigi teiste rahvastega.

Vastavalt Iseseisvuse Manifesti nõuetele kutsuti kokku ASUTAV KOGU 23. aprillil 1919.a. Eesti Vabariigi põhiseaduse ehk konstitutsiooni väljatöötamiseks. Kõik Iseseisvuse Manifestis esitatud nõuded (käsud ja keelud) täideti põhiseaduses:

1. Loodi ühekojaline parlament mida nimetati RIIGIKOGUKS ja millel oli 100 liiget. Parlament valiti rahva poolt otsesel ja proportsionaalsel hääletamisel.
2. Täidesaatva võimu esindajaks sai Riigikogu poolt valitud RIIGIVANEM, kes ühtlasi oli ka peaministriks.
3. Erapooletute kohtu-asutuste süsteem seati sisse seaduste alusel.
4. Kõik kodanikuvabadused tagati põhiseadusega kõigile kodanikele. Samuti tagati vähemusrühvastele nende õigused koos kultuur-autonoomiaga.
5. Viidi läbi MAAREFORM, millega kaotati mõisate süsteem ja selle asemel loodi 55,000 uut talu. Vabadussõja veteranidele anti eesõigus maa saamiseks.

Hiljem selgus, et see põhiseadus ei võimaldanud nn. "võimude-tasakaalu", sest täidesaatev võim oli liiga nõrk ja pea täiesti ärarippuv seadusandlikust võimust. See asjaolu oli segav Vabariigi valitsuse töös ja tekkis vajadus põhiseaduse parandamiseks.

Töötati välja ja võeti vastu UUS PÕHISEADUS, mis hakkas maksma 1. jaanuaril 1938. Uue põhiseaduse tähtsamad muudatused olid järgmised:

1. Seati sisse kahekojaline parlament nimetusega RIIGIKOGU, mis koosnes,
 - a. RIIGI VOLIKOGUST, 80 liiget (sarnane inglise Alamkojale -- "House of Commons")
 - b. RIIGI NOUKOGUST, 40 liiget (teatud sarnasus inglise "House of Lords").
2. Täidesaatva võimu esindajaks sai rahva poolt valitud PRESIDENT, kes valiti viieks aastaks. Vabariigi presidendil olid umbes samasugused võimupiirid kui Ühendriikide presidendil.
3. Kuna uue põhiseaduse eeskujuks võeti Ameerika Ühendriikide põhiseadus (Constitution) siis muudeti ka Riigikogu valimis-süsteemi. Seati sisse valimis-ringkonnad üldise proportsionaalse süsteemi asemel.
4. Kõik kodaniku-vabadused ja vähemusrühvaste õigused säilitati uues põhiseaduses

Oeldakse, et pilt on enam väärt kui tuhat sõna. Käesolev ja teised kaardid
jätavad teile lehekülgedel annavad pildi eestlaste ajaloolistest olukordadest
ja jutustavad üksikasjadest.

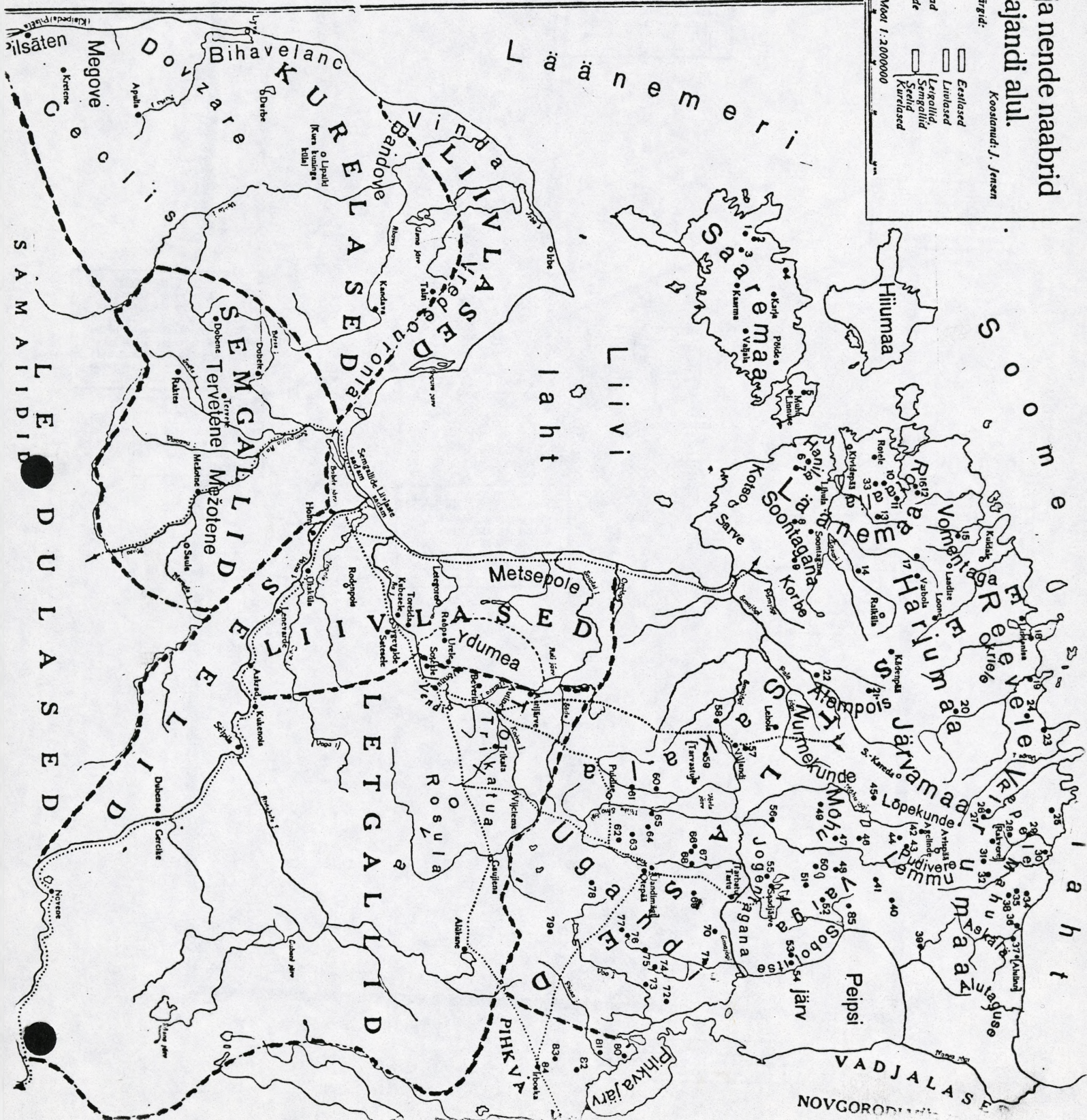
Eestlased ja nende naabrid XIII sajandi alul.

Tingimärkid:

Koostanud: J. Jensen

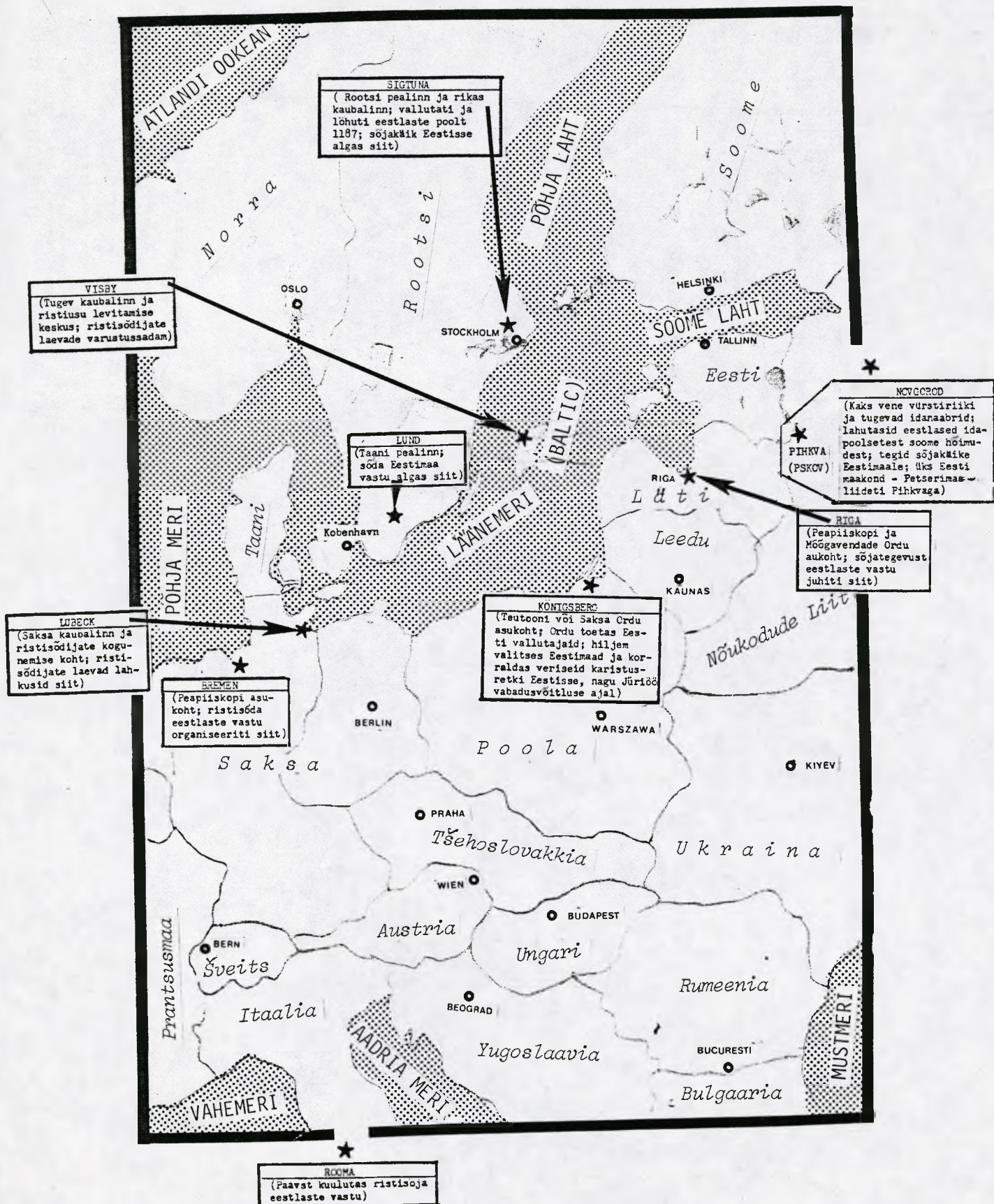
- Kula
- Mõnastlin
- Liikimise peatuspaik
- Raudteede ja teede
- Raudteede ja teede

Maa 1:2000000



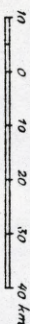
PÕHJA- JA KESK-EUROOPA

Moodsa Euroopa poliitilise jaotuse taustal on märgitud kohad XIII sajandil, mis mängisid Eesti saatuse kujundamisel tähtsat osa (märgitud tähega ★)



ESTI

Mōōt



Pealinn üle 100 000 elan.

Linn 50.000-100.000

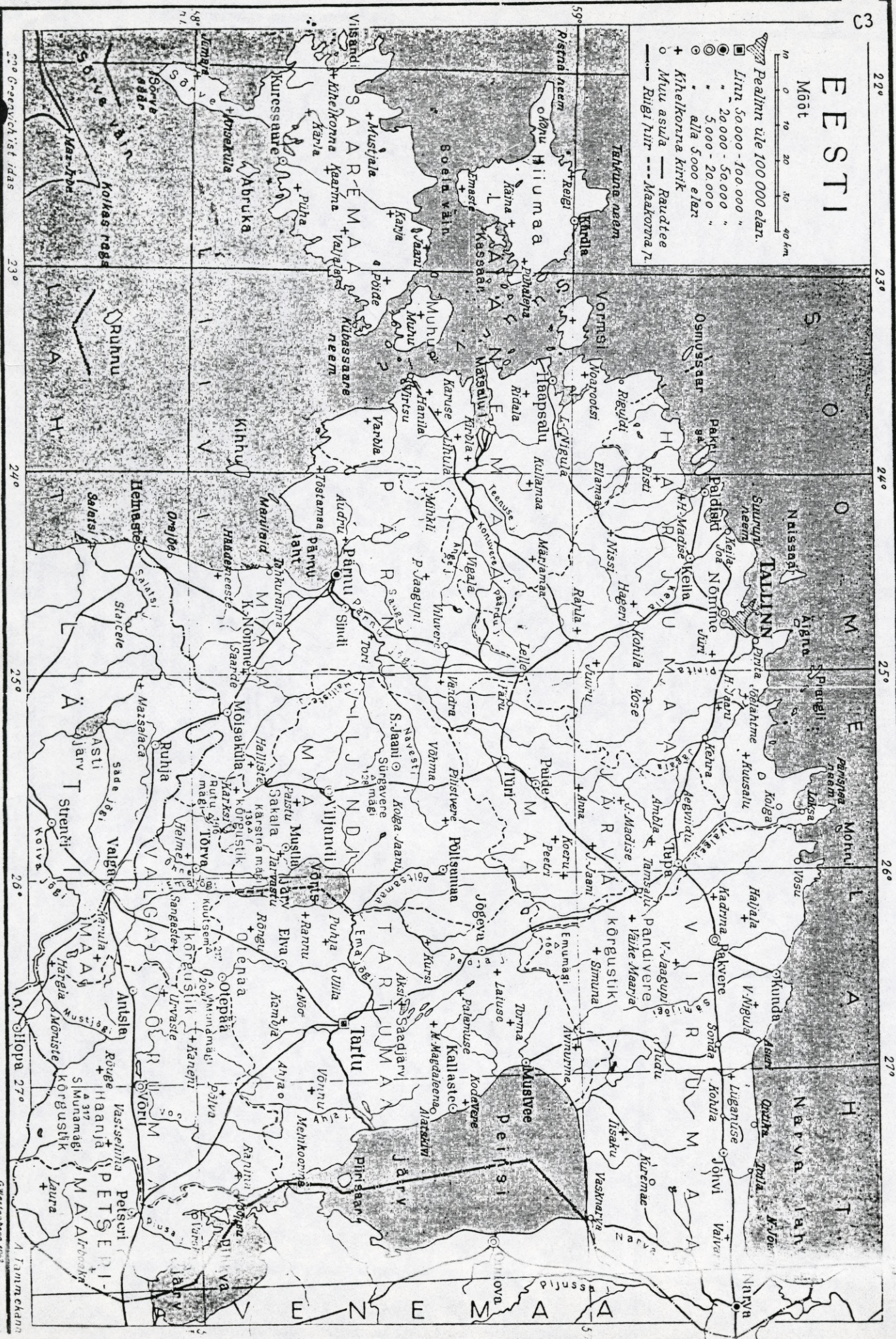
5000 - 20000

" alla 5.000 e lora

kinel/konna kirik

Mu asud — nau
Pilai him — Mak

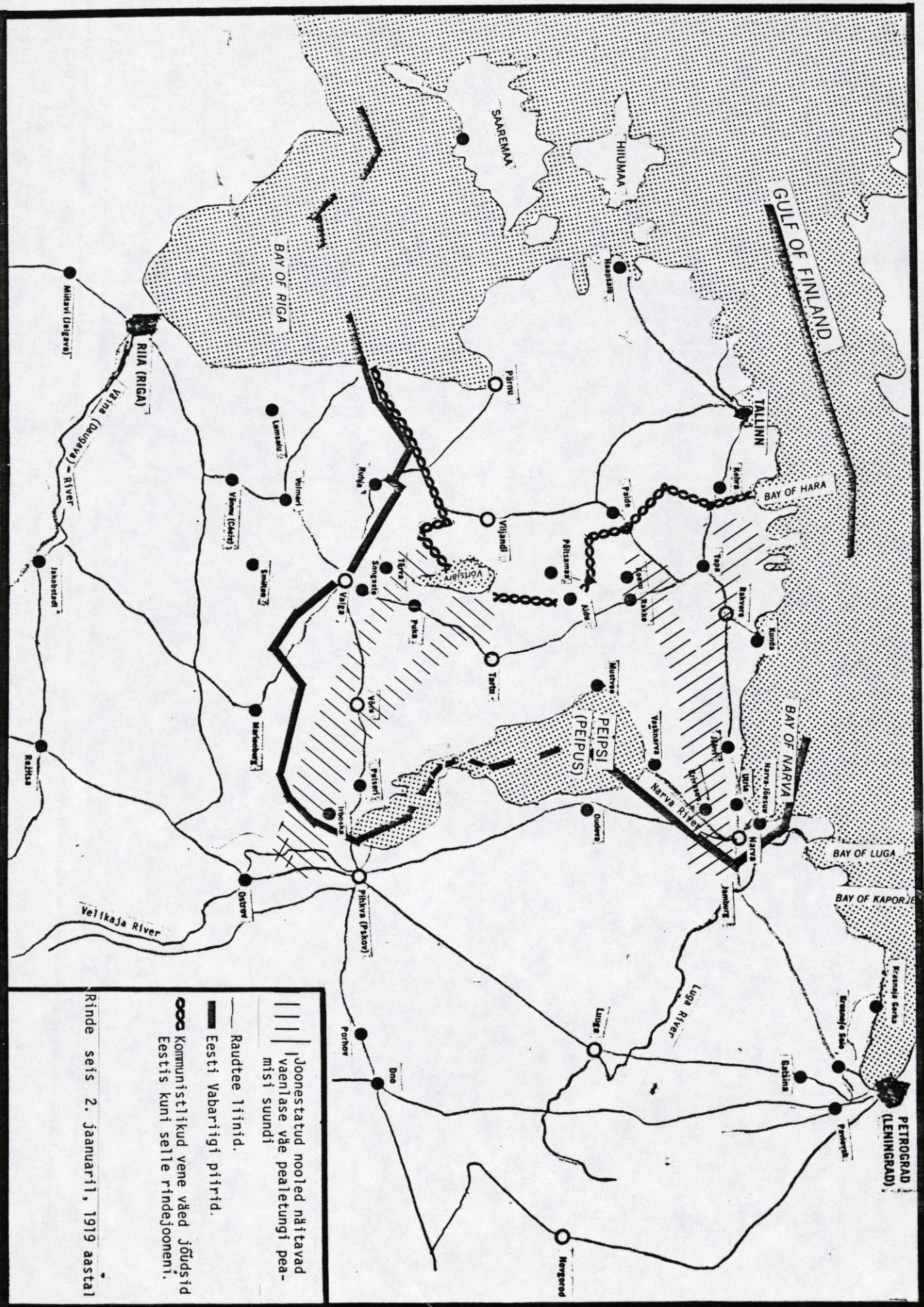
..... 1.9.....



EESTI VABDUSKOJA KAART

Kommunistlikud vene väed alustasid pealetungi Eesti okupeerimiseks Narva juures 28. novembril, 1918. Eesti rahvaväeosad tõmbusid tagasi taandumistahinoid 1000 kuni 7. jaanuaril

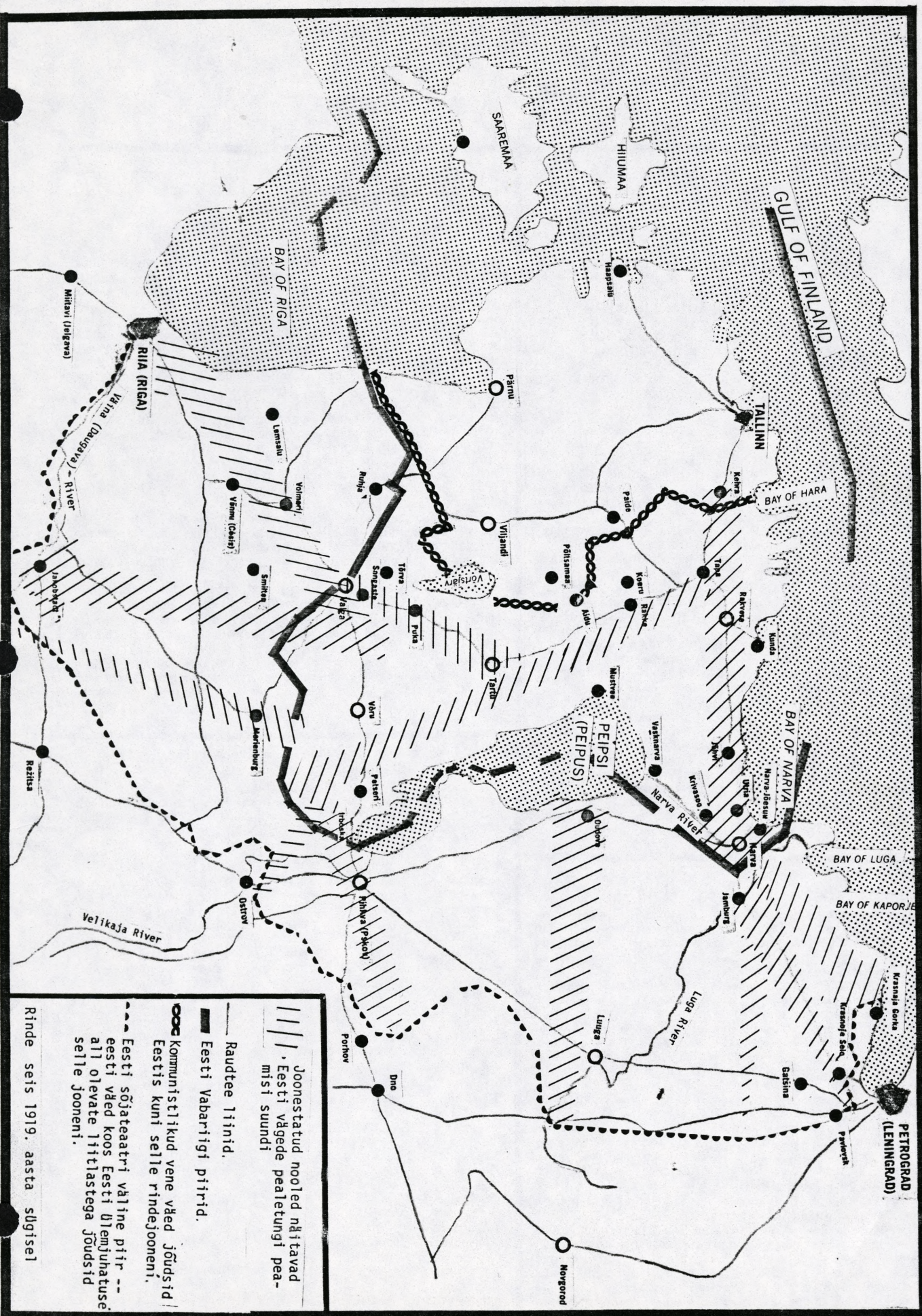
1919 alustasid edukat vastupealetungi kaardil märgitud rindejoonelt. Suveks kandus sõjategevus kaugemale väljapoole Eesti piire.



EESTI VABDUSÕJA KAART

Jaanuari algul, 1919. aastal, alustatud Eesti rahvaväe rühnak oli väga edukas viies eestlased kaugemale Venemaa sisse. Eesti Ülemjuhatusel all võitlev vene "valgete" põhja korpus tungis edasi kirde suunas, jõudes Petrogradi alla, kuna eesti sõjalaevastik koos maaväe osadega üritas Soome lahe rannikul Krasnaja Gorka kindluse vallutamist. Idas vallutasid eestlased

Pihkva linna ja jõudsid Ostrovi ja Porhovi ruumi. Lõunas tungisid eesti väed Jakobstadt'ni Vaina jõe ääres ja vabastasid põhja-läti enamlastest. Sõjas Landswehr'i vastu tõrjusid eestlased vaenlase Riia alla ja alistasid läti vabamõislike teiskordseid kaasa.



ÜLEKANDEID TEISTEST AJALOO ABIMATERJALI OSADEST

Pulmalaulu sõrad isuri keeles, artiklist "Kes On Isurid?"
Vaata lisa D, lhk 11, artikli lõigete viimaseid ridu.

Langoiseni, linduiseni,
elkää töö puhaksi panna
meijen vaa kehnoja pittooja,
laihaisia potsivoja.
Hot teille vettä joodettihe,
hot teille suttä söödettihe,
kui vaa töö koltoihe määttä,
veekää vaa emoilte veesti:
mettä vaa meile joodettihe,
sugurilla söödettihe.

Selle peale vastavad pruudi sugulased:

Langoiseni, linduiseni,
elkää kanta kakkuloja,
pilkkvoja piirakkoiisjanne.
Emmä möö tulleet söömüt-
tämme,
emmä möö joosseet joomut-
tämme.
Jo meijed emmoinme söötti,
Jo meijed isoimme jootti,
laadi meijed varkahon jällestä.
Meile varkuhad assuivad,
veetti meilt koivuine korendo,

perdildämme peräseinä,
veetti kolkka koominalda.
Mist miä tiisin tänne tulla,
tarkkaisin tähä taloihe?
Vilost tuli viinan tuhka,
ovesta olluen tuhka.
Varas tiisi vääruvehen,
algoti viinoilla vihada,
oluvella potsivoja.
Ei mahu medoi makkiiija,
eigä saahkara sakkiiija
Tookaa vaa siskoi sillan
päälle,
emoin lapsi lavvan looksi.

Langukesed, linnukesed,
ärge te pahaks pange
meie kehvi pidusid,
lahjasid kostitusi.
Kuigi teile vett joodeti,
kuigi teile sutt söödeti,
kui aga te lähete koju,
viige emale teade:
mett meile ainult joodeti,
suhkruga söödeti.

Langukesed, linnukesed,
ärge kandke kakkusid
ega lõigake oma pirukaid.
Ei me tulnud söögi pärast,
ei me jooksnud joogi pärast.
Juba meid söötis meie ema,
juba meid jootis meie isa,
saatis meid varga järele.
Meile tulid vargad,
viidi meilt kasepuust kael-
koogud.

meie toalt tagasein,
viidi rehealuse nurr.
Kust ma teadsin siia tulla,
sattusin sellesse talu?
Katuseviilust tuli viinatuhk,
uksest olletuhk.
Varas teadis oma vääruuse,
hakkas viinaga vihtuma (?),
õllega kostitama.
Ei mahu mödu magus
ega suhkur paks,
tooge aga õeke (s. o. pruut)
põrandale,
ema laps laua juurde.

Näiteid karjala keele ja selle sise-vene murde-
liste muudatuste üle artiklist "Djorža Ääres";
vaata lisa D, lhk 13.

Pehmekõlaline Djorža murrak liitub päriskarjala murderühma kuuluva kaliinini (kuni 1931. a-ni tveri) murdega, kuid selle kõnelejad lahutab lähimaistki Kalinini oblasti karjalastest rohkem kui sajakilomeetrine vahemaa. Et sinne murrak on küllalt kaua arenenud isoleerituna teistest karjala murretest, siis leidub selles mitmeid omapäraseid jooni, mida mujal ei tuntu. Kõige iseloomustavamad on vahest vokaalide kaod. Eesti keeleski esineb lõpukadu teatavalt tingimustel. Sellepärast tundus algul üpris usukatuna, et karjala keeles kuuleb sõnu, nagu *hein, jalg, leib, lehm, ris'i, tuhk, must mel'i's*, 'must mets', *händ 'saba', val'i's 'köht', känd 'känd', rokk 'kapsasupp', pil'u 'selge taevast', emänd 'perenaine'* jne. Kuid varsti selgus, et tegelikult on siin lõpukadu palju ulatuslikum. Nimelt on sõnade lõpus kadunud kõik vokaalid. Oeldakse näit. ka *n'ab 'naba', pai 'sepapaja', reg 'regi', vib 'vibu', kül 'küla', häd 'häda', süü 'sööja', noštai 'tõstja', toin 'hebon' 'teine hobune', ver' šagimb vett 'veri on paksem kui vesi', ruad in'ehmis'i' ei rik 'töö inimest ei riku', kaik šub viäl' ruadmatt 'kõik puha veel tegemata'.*

Samuti esineb vokaalide kadu sõna sees. Sisekadu on tabanud lühikeste järgsilpide vokaale, kui järgnev silp on pikk. Näit. *kukket 'kukekesed' (kuid: kukkon' 'kukeke'), šüättjät 'söötjad' (šüättäi 'söötja'), kadjat 'kadakat' (kadai 'kadakas'), lendelmäh 'lend-
lema' (lendlen).*

Siiski domineerivad murrakus taoliste üsna hiliste erijoonte kõrval karjala keelele üldiselt iseloomulikud jooned. Mainitagu neist üksnes diftonge meie pikkade vokaalide vastetena, näit. *muu 'maa', tuat 'isa', jä 'jää', piäksüt 'pääsuke', kiäl' 'keel', viaraš 'vööras', riakš 'röösk', šua 'soo', üä 'öö', šüämäh 'sööma'.*

Kuid Djorža murrakus on säilinud ka päris iidseid karjala jooni, mis teistes läänemeresoome keeltes enamasti kadunud, näiteks on siin *h* kõikjal püsinud: *hukk 'hunt' (vrd. eesti hukk 'häving'), pereh 'pere', pereht 'peret', varbhut 'varbad', läks mel'i'-š'äh 'läks metsa', tuldih kül'äh el'm'äh 'tuldi külla elama'.*

Vepsa keeles on 25 käänat-- allpool käänamisnäide;
vaata lhk. D5 ja D6:

Järgnevalt käänatakse kõigis käänetes nii ainsuses kui mitmuses sõna *oja* 'oja', kusjuures nendest käänetest, milles see sõna ei või esineda, esitatakse sulgudes mingi muu sõna vastav muude.

Kääne	Ainsus	Mitmus	
Nimetav	<i>oja</i>	<i>ojad</i>	'oja; ojad'
Omastav	<i>ojan</i>	<i>ojide</i>	'oja; ojad'
Osastav	<i>ojad</i>	<i>ojid</i>	'oja; ojasid'
Sisseütlev	<i>ojaha</i>	<i>ojihe</i>	'ojja; ojadesse'
Sisseütlev	<i>ojas</i>	<i>ojis</i>	'ojas; ojadest'
Seesütlev	<i>ojaspõi</i>	<i>ojispõi</i>	'ojast; ojadest'
1. pooleütlev	<i>ojahapõi</i>	<i>ojihapõi</i>	'oja poole; ojade poole'
1. rajav	<i>ojahasai</i>	<i>ojihesai</i>	'ojani; ojadeni'
Alalütlev	<i>ojale</i>	<i>ojile</i>	'ojale; ojadele'
Alalütlev	<i>ojal</i>	<i>ojil</i>	'ojal; ojadel'
Alalütlev	<i>ojalpõi</i>	<i>ojilpõi</i>	'ojalt; ojadelt'
2. pooleütlev	<i>ojalepõi</i>	<i>ojilepõi</i>	'oja poole; ojade poole'
2. rajav	<i>ojalesai</i>	<i>ojilesai</i>	'ojani; ojadeni'
Ligiütlev	<i>ojanno</i>	<i>ojidenno</i>	'oja juurde ~ juures; 'ojade juurde ~ juures'
Eemalduv	<i>ojannõpõi</i>	<i>ojidenno- põi</i>	'oja juurest; ojade juu- rest'
Kulgev	(<i>tanhatši</i>)	(<i>tanhaitši</i>)	'lauda kaudu; lautade kaudu'
Saav	<i>ojaks</i>	<i>ojikš</i>	'ojaks; ojadeks'
Olev	(<i>burla- kon</i>)	---	'ulgtöölisena'
Äraütlev	(<i>burla- kompõi</i>)	---	'ulgtöölisest ära'
Ilmaütlev	<i>ojala</i>	<i>ojila</i>	'ojata; ojadeta'
Kaasaütlev	(<i>poigan- ke</i>)	(<i>poigide- ke</i>)	'pojaga; poegadega'
Koosütlev	(<i>üksnezõ</i>)	(<i>poigine- zõ</i>)	'tema üks; tema koos oma poegadega'
Viisiütlev	---	(<i>kuuzin lehmin</i>)	'kuue lehma [kaupa]'
Kõrvutav	(<i>kädõti</i>)	(<i>rindaiti</i>)	'käsikäes; kõrvuti (s. o. rind rinna kõrval)'
Vastastikus- tav	(<i>otsatusi</i>)	---	'otsakuti'

Liivlastest ja liivi keelest; vaata lhk. D3-D5

Aastate jooksul on kogunenud arhiividesse ja isiklikesse kogudesse mitmekesist ainekust nii etnograafiast, rahvalaulest kui ka keelest. Huvitavad on vanasõnad, mõistatused, muinasjutud kõnelevatest hobustest ja kodukäijatest, muistendid Kolka kirikust ja Kolka—Sõrve silla ehitamisest jne.

Selles uurimistöös on kõige tähtsamad keelejuhid — liivlased ise. Nende kokkupuuted paljude inimestega, milmete keelte oskus (liivi, läti, eesti, sageli ka vene, saksa, inglise), hädaohutunde tunnetamine mere tõttu on teinud nad vastutulelikeks ja sõbralikeks ning aidanud maailma ja elu näha avara pilguga. Kuigi liivlased pole saanud head kooliharidust, ilmneb kõikjal nende intelligentsus. See on eriti tähtis omadus keelejuhtidele. Tänu nendele on täitunud magnetofonilindid, vihikud ja kaustikud. Viimaste aastakümnete uurijad on suurt tänu võlgu Anne Anzenaule, Kärla Dambergile, Adu Cerbachile, Oskar Cerbachile, Lina Andersonile, Vladimir Veidile, Katrin Zeburgile, David Svanenbergile, Mari Leidile jt., kes on oma elutee lõpetanud, kuid ennast jäädvustanud teadlaste materjalides, niisamuti Emma Hausmannile, Kärla Bertholdile, Jan Zeburgile, Jelena Zandbergile, Petõr Dišlerile, Petõr Breinkopile, Melani Veidile, Petõr Kapberg-Kõnkamäele jt., kes jätkavad teadlaste abiga oma emakeele jäädvustamist.

Liivi rahvast ja keelest on jutustanud ajakirjanduses, raadios ja televisioonis õpetaja Petõr Damberg, kes on tuntud ka tõlkijana läti keelest eesti keelde. Liivi rahvalaule on esitanud kokkutulekuil Hilda Cerbach-Griva, muusikaõpetaja Talsi linnas. Luuletusi on esitanud Pauline Klavina ja Vilma Silanagla. Kui mõne aasta eest valmis dokumentaalfilm «Liivi rannal», siis jäädvustati selles liivlaste kaastegevusel ka rahvalaule ja -jutte, kaadreid liivlastest leidub ka Riia kinostuudio värvilises dokumentaalfilms «Kuramaa — minu kodu».

Baltimore Eesti Kool, 1980-81 õppeaasta
Eesti ajalugu

Lisa D

LAANEMERE-SOOME HÕIMUD AJALOO VAEKAUSIL

Kokkuseadnud -- Feliks Tamm

Kaks läänemere-soome hõimu, eestlased ja soomlased, elavad oma põlistel kodumaadel, ja oma arenenud kirjakeele ja kõrge rahvuskultuurilise taseme ja korralduse tõttu kuuluvad tänapäeva aktiivsete kultuurrahvaste perre. Umbes nelja-ja-poolt miljonit soomlast ei varitse otsekohene hävimisoht, kuigi nõukogude vene sirp ja vasar ripub ähvardavalt nende maa kohal. Umbes pool miljonit lääne-karjalast kaotasid oma põlise kodumaa Laadoga järve lääne ja põhja kaldal kui Nõukogude Vene selle võttis lisaks oma territooriumile, mis laiub kümnete miljonite ruutkilomeetrite ulatuses üle poole Euroopa ja Aasia kontinentide. Nüüd nad elavad põgenikena oma lähedase hõimu soomlaste juures ja nende tõenäoliseks tulevikul väljavaateks on oma identiteedi ja omapära kaotamine. Lääne-karjalaste vennad ja õed Ida-Karjalas, millele nõukogude-venelastest maa valitsejad olid isegi propagandistlikel põhjustel annud "nõukogude liidu-vabariigi" tiitli on samuti hävimisohus. Novgorodi riik vallutas Ida-Karjala XIII sajandi algul--umbes samal ajal kui Eesti langes ordu-rüütlite valdusse. Nüüd nad elavad vähemusrahvana vene enamuse hulgas ja Nõukogude Liit teeb kõik, et neid venestada. Tõenäoliselt kaovad ida-karjalased lähemas tulevikus täielikult vene "härrasrahva" hulka.

Nagu varem oleme kuulnud ja lugenud toimub Eestis venestamine venelastele traditsioonilise ülbusega ja eestlasi ähvardab rahvahukk (genocide) kui ajaloo käigus ei toimu muudatusi.

Kolm ülejäänud läänemere-soome hõimu on kiiresti muutumas ajalooliseks mõisteks. Vadjalaste ümberrahvustumine on lõppenud ja see eestlaste lähim hõim on täielikult sulanud vene massidesse. Liivlaste rahvuskeha on sama hästi kui lõpetanud oma hävimisprotsessi assimileerudes lätlastega. Vepsulasi

oli 1970. aasta paiku nimeliselt järel küll ligemale kakskümmend tuhat, kuid nende saatuse on ajaloo kõik tegelikult otsustanud. Tõenäoliselt ühe sugupõlve vältel on ka siin vene rahvahuku proovitud tehnika oma töö teinud ja see ükskord arvukas läänemere-soome hõim on kadunud vene massidesse.

Alljärgnevalt on tehtud kokkuvõtteid ja toodud katkeid hiljuti avaldatud kirjutistest kolme viimati toodud läänemere-soome hõimu elukäigu ja ja olukorra üle. Informatsiooni allikaiks on esmajoones artiklitekogu "Saaremaast Sajaanideni ja Kaugemalegi", mis on koostatud Tartu Ülikooli soome-ugri teaduse õpilaste ja õppejõudude poolt, kadeedri juhataja professor Paul Ariste juhtimisel.

Professor Ariste ja õpilased tegid arvukaid uurimisreise soome-ugri aladele ja ülaltoodud teos sisaldab uurimistöö aruannete kokkuvõtteid. Iseenesest-mõistetavalt on need aruanded enne avaldamist käinud läbi rangest vene tsensuurist ja neist on kindlasti palju vene võimu poliitikat käsitavat välja roogitud. Hoolsal lugemisel võib aga märgata sissepõimitud tähelepanekuid ja ajaloolisi fakte, mis vihjavad sihikindlale ja hoolimatule venestamise poliitikale.

Teiseks informatsiooni allikaks on Tartus ilmuvas kuukirjas "Eesti Loodus" ilmunud reisikirjeldused läänemere-soome hõimude aladelt. Autorid on teinud tähelepanekuid looduse, soome hõimude asukohtade, arvu ja muude eluavalduste üle, kuid on toonud ka ajaloolisi üksikasju ja arenguid.

Koostaja on püüdnud kontrollida, eriti reisikirjade, andmestikku sellisel määral kui võimalik vähese ja puuduliku informatsiooni tõttu soome-ugri teemal. Samuti on mitmel korral täiendatud kokkuvõtetentsüklopeediliste üksikasjade näol kui need on olnud käepärast. On püütud kõrvaldada silmanähtavalt alusetut nõukogude propagandat sellisel määral kui võimalik. Iga vene tsensori poolt lubatud kirjavala peab ju esmajoones sisaldama propagandat "hiilgavaist" nõukogude saavutustest "õiglasest" korrast ja "hea" elust. Selle kokkuvõtte lõpus on kaart soome-ugri ja samojeedi keelte levikualadest.

L I I V I H Ö I M U D

Kunagi asustasid liivlased Liivi lahe rannikuala Kuramaast kuni Eesti piirini. Nad andsid ajaloolise nime, Liivimaa, Põhja-Lätile ja Lõuna-Eestile. Nüüd on liivlastest säilinud vaid väike rahvakilluke Kuramaa tipus vastu Sørve säärt Saaremaal, kus asub umbes tosin liivi küla. Nendes küldes elas 1970 aasta paiku veel 150-200 liivi keelt kõnelejat.

Alljärgnevalt loikeid teosest "Saaremaast Sajaanideni".

LIIVLASED JA LIIVI KEEL

EDUARD VÄÄRI

Läti NSV Kuramaa poolsaart uhavad ühelt poolt avara Läänemere, teiselt poolt aga selle ühe osa Riia ehk Liivi lahe lained. Kunagi asustasid nii Kuramaad kui ka Lätimaa põhjaosa (nn. Liivimaad) liivlased, nüüd on neist säilinud üksnes väike rahvakilluke Kuramaa tipus vastu Sørve säärt. Tänapäeva liivlaste küldesse võib jõuda otsejoones Riist autobussiga Kolkasse sõites, aga ka sadamalinna Ventspils kaudu. Läänemere ääres asuvad liivlaste külad Lüz', Piza, Sür-Ira, Üs'kila, Siks'õg, Pisk-i-Ira (Ire), Kostrõg, Piitrõg, Sänag ja Vaid, Liivi lahe ääres aga Kolka ja Mustanum. Nendes küldes elab veel 150-200 liivi keele kõnelejat, needki vanakesed, kelle elutse lõpeb mõne aastakümne pärast. Üks meie lähemaid hõimurahvaid on seega oma eksistentsi lõpetamas, jäävad vaid mälestused, teadlaste poolt kogutud ainselik ja uurimused. Aga ka väikerahval on minevik, oma ajalugu, mis väärib meenutamist. Selleks astugemgi ühiselt kaugele aegade hämarusse ja tehkem kaasa liivlaste rännakud.

Väina jõgi oli ammu ajast soodsaks kaubateeks: mööda jõge tõid oma kaupu paljude hõimude esindajad. Väina suudmealadel asusid liivlaste sadamad, kus vahetati kaupu, laaditi neid suurematele alustele ja asuti tee Saaremaale, Ojamaale ja veelgi kaugemale. Väina kaubatee avastasid ka Saksa sadamalinna kaupmehed. Kaubavahetus oli edukas, sest liivlastel oli mett, vaha ja karusnahku, mida saadi üsna soodsalt. Kumu heast kaubakohast levis Breemenis jt. sakslaste linnades ning igal kevadel tuli üha rohkem laevu liivlaste valgatesse. 1184. a. saabus kaupmeestega ka munk Meinhard, et levitada püha ristiusku paganlike liivlaste hulgas.

Meinhardi kristlik misjonitöö edenes võrdlemisi hästi, kuid saksa kirikuvõimud, eesotsas Bremeni peapiiskopiga soovisid kiiremaid tagajärgi. Igatahes otsustati liivlased "ristida" tule ja möögaga. Paavstilt saadi õnnistus ristisõjaks ja nii algas Liivimaa süstemaatilise allalaheitmise ja koloniseerimise, mille juures kahjaks ristiusu väärtuse toomine "paganatele" jäi hoopis kõrvaliseks asjaks.

1198. a. määrati piiskopiks Albert, kes järgmisel aastal hakkas oma kohuseid täitma. Albert oli noor toimekas mees, kes ei ütelnud ära ühestki vägivallateost. Jätkusid vahelduva eduga kokkupõrked, kusjuures ristisõdijaid saabus üha juurde. Aastal 1200 rajas Albert endale kindluse Riia jõe liivlaste ajutise kaubasadamana kohale, aastal 1202 loodi Möögavendade Ordu, mis allus otseselt piiskop Albertile. Kui esialgu haaras sõjategevus üksnes Väina jõe ääres elavaid liivlasi, siis varsti kandusid sündmused ka Koiva jõe äärde, kus liivlaste suurimad keskused olid praeguste Sigulda ja Turaida aladel.

1207. aastaks olid kõik liivlaste alad alistatud. Lühikese ajaga saadi jagu lätlastest jt. kohalikest hõimudest ning 1208. a. võisid ristirüütlid alustada verist sõda eestlaste vastu. See kestis peaaegu kakskümmend aastat.

Liivlaste järkjärguline ristimine ja alistamine toimus niisii aastail 1184-1207. Võrreldes naabritega olid liivlased majanduslikult tugevamad, seda soodustasid head kaubateed Väinal ja Koival. Liivlastel olid koguni oma ülikud, kellest Kaupo pidas paremaks liituda oma rahva vaenlastega. Ristisõjast eestlastega pidid liivlased ja lätlaste osa võtma sakslaste poolel, see nõrgestas liivlasi nii füüsiliselt kui ka vaimselt.

Tolle aja liivi keelest on vähe teateid. Henriku «Liivimaa kroonikas» leidub liivlase lause «Maga magamas», samuti isiku- ja kohanimed, nagu Ako, Alo, Anno, Asse, Dabrel, Imant, Kaupo, Kirjan, Lajan, Lembevald, Ninnus, Uldenago, Uldevene. Vaade, Valdeko, Vesike, Vietso, Vihavald, Viljendi, Ylo (isikunimed); Askrad, Holm, Idumea, Ikevalda, Immeküla, Koiva, Kubesele, Lenevarde, Metsapoo, Sattesele, Sidegund, Sigulda, Toreida, Voogene, Üksküla (kohanimed). Neistki ilmneb, et liivi keel oli üsna sarnane eesti keelega, osa isikunimesid võis käibel olla nii liivlastel kui ka eestlastel.

Võitluses ristirüütlitega jäid liivlased ja eestlased kaotajaks. Selle põhjuseks oli vallutajate sõjaline ja majanduslik üleolek. Mõlemad rahvad kirjutasid aga oma nime ajaloo lehekülgedele: liivlased esimest ning viimast korda, eestlased pelgalt esimest korda.

Saaremaa alistamisega 1227. a. lõppes suurem sõjategevus ning ka Henrik lõpetas oma kroonika, milles ülistas rüütlite vaprust, kuid oli sunnitud kõnelema ka liivlaste ja eestlaste julgusest ning vabadusearmastusest.

Anastatud Liivimaal algas ränk orjus, mis kestis kuni möödunud sajandini. Liivlastest ja liivi keelest on vaid juhuslikke teateid hindamisraamatutes, ajaloolaste kirjutistes ja kirikuraamatutes. Siin-seal leidis ärksumaid pastoreid, kes mõne sõna või lausekatkendi jäädvustasid. Kui XII-XIII saj. vahetusel oli liivlasi oletatavasti paarikümne tuhande ümber, siis pärast liivlaste alistamist vähenes see arv. Et Väina ja Koiva liivlastel polnud enam võimalusi kaubavahetuseks, põllundusele ei suutnud nad aga nii kiiresti üle minna, siis sattusid nad majanduslikult eriti raskesse olukorda. Kõigepealt segunesid lätlastega Väina liivlased, seejärel Koiva-äärsed liivlased. XVIII saj. lõpul oli veel väheheid liivi perekondi, kus osati oma esivanemate keelt.

Liivlaste elu sarnanes orjaajal meie esivanemate saatusega. Nagu teada, kuulusid liivlased koos lõunaestlastega tsaristlikul ajal koguni ühisesse Liivi kubermangu, mille keskuseks oli Riia. XIX saj. algul hakkasid saksa soost valgustajad nõudma pärisorjuse kaotamist ning kohalike elanike vabastamist. On teada, et liivlasigi vahetati jahikoerte vastu, mängiti mõisnike poolt maha kaardilauas, osteti, müüdi ja panditi. Leidub teateid, et liivlased olid halvad kristlased, kes oma vanadele jumalatele tõid rüüstatud hiites ohvreid, kasutasid nõidust ning arstisid inimesi ja loomi sõnadega. Kirikute juures olid häbipostid ja häbipingid, kus eksinuid karistati. Kõigi Baltikumi rahvaste olukord oli meeletult raske, liivlastel aga eriti. Nii juhtuski, et liivlased suruti viletsamatesse maakohtadesse, neid saadeti ühest mõisast teise ega lastud rajada püsivamaid elupaiku. Küllap see oli üheks põhjuseks, miks liivlased lätlastega segunesid. Kui liivlased 1819. a. pärisorjusest vabastati, oli neid Liivimaal üsna vähe järele jäänud. deemia liikmete tähelepanu keskusse. Soomest pärinev Andreas Johann Sjögren (1794-1855) tegi 1846. a. uurimismatka liivlaste juurde. Selgus, et liivlasi oli säilinud veel üksnes Eesti piiri lähedal Salatsis (paarikümmend inimest) ja Kuramaal. Teadlake või pastori vastutulelikkust. Sjögren tegi Kuramaal liivlaste loenduse, saades 2324 inimest. Sjögreni saatustikuks eksituseks oli Salatsi kõrvalejätmine sel uurimisreisil. Siinsed liivlased aga segunesid peagi ning nende keelest polegi rohkem andmeid, kui Sjögren suutis jäädvustada esimesel matkal.

Sjögreni kogutud keelelise materjali põhjal koostas Eestist pärit keeleteadlane Ferdinand Johan Wiedemann liivikeele grammatika ja liivi-saksa ja saksa-liivi sõnaraamatu. Need ilmusid trükist 1861. aastal. Hiljem (1863) ilmus Matteuse evangeelium liivi keeles esimese liivi haritlase, kohaliku kooliõpetaja Nika Pollmanni tõlkes. Nii oli liivi rahvas saanud endale kirjakeele.

Aastatel 1920 kuni 1939 tehti suuri edusamme liivi keele ja kultuuri arendamisel eesti ja soome teadlaste ja organisatsioonide ettevõttel.

1920. a. asutati Tartus Akadeemiline Emakeele Selts, mille eestvõttel toimus esimene uurimisreis. Kuramaale läksid Tartu Ülikooli tolleaegne õppejõud prof. Lauri Kettunen ja rahvaluule üliõpilane Oskar Loorits.

Üürijaile avanenud pilt oli troostitu: liivlaste kodud olid purustatud või rüüstatud, elanikud suures puuduses, kalapüügivahendid hävitatud. Nagunii elasid liivlased vaeselt, sest meri andis saaki juhuslikult, valge liiv aga ei kasvatanud peaaegu midagi peale mändide ja kanarbiku. Raskustest hoolimata oli palju liivlasi pöördunud oma kodudesse tagasi alustamaks uut elu ning võitlust merega.

L. Kettunen ja O. Loorits panid aluse uurimistööle, mis kestis kakskümmend aastat. Selle aja jooksul valmisid L. Kettuse teosed, nende hulgas liivi sõnaraamat (1938. a.), mis on jäänud peamiseks materjalikoguks. O. Loorits kogus sellal rahvaluulet ning avaldas teoseid liivlaste usundi, rahvajuttude ja rahvalaulude kohta. Kuramaal käis veel etnograaf F. Linnus, kes uuris liivlaste kalandust ning organiseeris filmi loomist liivlastest.

Neil aastail arendati ka liivlaste kultuurilist elu. Akadeemilise Emakeele Seltsi ettevõttel hakati Tartu Opetajate Seminaris haridust andma mitmele liivi noormehel ja neiuile, sest liivi külael piirkonnas polnud ühtki keskkooli. Emakeele Seltsi toimetusel ilmus ka viis liivi lugemikku aastail 1921–1925. Sellega taastati liivi kirjakeel, mis oli katkenud 1880. a. 1924. a. ilmus Tallinnas liivi luuletaja K. Stalte «Livõ lölöd», mis on ainus liivi luuletuskogu. Peale kirjakeele püüdis L. Kettunen ja O. Loorits õhutada liivlastes austust oma keele ja rahva vastu ning usku tulevikku. Organiseeriti Liivi Selts, mida juhtisid kohalikud liivlased. Oma tegevuses tuli seltsil üle elada suuri raskusi, sest kodanlik

Läti valitsus ei sallinud liivlaste omaalgatust. Kui tehti katseid moodustada liivlaste küladest administratiivse üksusena Liivi vald, andis siseminister vastavale taotlusele eitava vastuse. Palju vaeva nähti liivi keele õpetamiseks kohalikes koolides. Pärast pikki asjaajamisi anti luba õpetada liivlastele vabatahtliku ainena liivi keelt kahe nädalatunni ulatuses. Puudusid aga õpetajad ja õpikud. Lausa uskumatu ennastalgavusega töötas M. Lepste, liivi haritlane, kes koostas ise õpiku, mille järgi andis tunde. Opetaja pidi nädala jooksul jõudma kõikidesse koolidesse, külast külla sõitis ta hobusega ning ööbis koolimajades. Sellega võis hakkama saada üksnes oma keelt ja rahvast armastav patrioot.

Liivlaste rahvustunnet aitasid äratada laulukoorid, mille repertuaaris oli liivi ja eesti rahvaluule, samuti soome ja eesti heliloojate palu. Koorid esinesid edukalt ka väljaspool kodukülasid, andes kontserte Eestiski. Liivi Seltsi suurimaks ettevõtteks oli rahvamaja ehitamine. See oli hädavajalik, sest liivlastel puudus kultuuriline keskus, koolisale saadi kasutada vaid vastutulelikkusest. Rahvamaja ehitamiseks koguti raha Eestist, Soomest ja Ungarist, projekt tehti Soomes ning ehitustööd kulgesid peaaegu täielikult ühiskondlikus korras. Nii valmiski kaunis Piški-Ira e. Ire külla ajakohane rahvamaja, mis avati pidulikult 1939. a. Selles pidid toimuma Liivi Seltsi koosolekud, siin taheti pühitseda tähtpäevi ning korraldada etendusi, siin pidid leidma peatuspaiga külalised ja suvitajad, kes saabusid Eestist ja Soomest.

1930. a. paiku kaotas Akadeemiline Emakeele Selts juhtiva osa liivi keele uurimisel, kirjakeele arendamisel ja vaimse elu suunamisel. Uueks keskuseks sai Helsingi, sest prof. L. Kettunen oli Tartust lahkunud ning asunud taas Helsingisse tööle. Siin trükiti rikkalikult liivikeelset kirjandust ja noote koos laulusõnadega. Et liivi keelt propageerida, saabus Soomest pastor Erviö, kes pidas aeg-ajalt liivlastele jutlusi nende emakeeles, abivahendeiks trükiti liivikeelne lauluraamat, väike katekismus ja uus testament. Lõpuks organiseeriti koguni liivikeelse ajalehe «Livli» («Liivlane») väljaandmine.

Neil aastail sai hoogu ka Riias töötav ning liivlasi ühendav Lätimaa Liivi Sõprade Selts, mille kandvaks jõuks oli L. Rudzītis. Ta koostas kaks liivi kalendrit ning valmistas ette suurt liivi sõnaraamatut.

Kahe sõja vahelisel ajal kasvas liivi keele kõnelejate arv 500-lt vähemalt 2000 inimeseni. Ühtlasi mõistsid liivlased, et nad kõnelevad oma keelt, et neil on sugulasrahvad eestlaste, soomlaste ja ungarlaste näol ning et nende rahvaluule ja ajalugu väärrib tähelepanu. Liivikeelsete raamatute hulka täiendas P. Dambergi suurepärase lugemik «Jemakiel lugdõbrontõz kuol un kuod pierast» («Emakeele lugemisraamat kooki ja kodu jaoks»), mille esimene ning ainuke osa ilmus Helsingis 1935. a. Liivi rahvamaja oli saanud kultuuriliseks keskuseks, mille mõju ulatus ka kaugema-

tesse küladesse. Olid tekkinud eeldused ühe huvitava rahvakilli säilimiseks.

Kui aga toonased sõbrad ja Baltimere-maade kaasanastajad Venemaa ja Saksamaa, sõdima hakkasid, siis 1800-i osa raskeid lahinguid Kuramaal liivlaste alal. Sõjategevuse ja sõdijate hoolimatuse tõttu hävitati see tšõvili, mis eelnenud kahekümne aasta jooksul hoolle ja armistusega oli loodud. Veel halvem, eeldused liivi rahvakillukese säilitamiseks olid samuti hävitatud.

Kui Tartu Riikliku Ülikooli soome-ugri keelte kateedri juhataja prof. P. Ariste ja soome-ugri eriharur üliõpilased sõitsid 1948. a. suvel esimest korda Kuramaale, ootas neid kurb pilt: liivlaste arv oli sõja-aastatega kahanenud 500–600 inimeseni, noori liivi keele oskajaid peaaegu polnudki, Liivi Selts oli laiali saadetud, rahvamaja rüüstatud, raamatukogu hävitatud. Elujõuline osa liivlastest oli oma kodudest eemale jäänud, võõras keskkonnas unustasid nad kiiresti oma emakeele.

Oli aga ka rõõmustavat, sest kõikides külates leidis liivi eidekesi ja taadikesi, kes võtsid eestlasti vastu kui oma sugulasi ning püüdsid uurijaid igati aidata. Liivlased on heatahtlikud, eestlaste vastu mitmekordselt, sest palju aastakümneid valitsenud sõprus Kolka poolsaare liivlaste ja Sõrve sääre eestlaste vahel on jätnud püsiva jälje rahva teadvusse. Suurem osa liivlasi oskab eesti keelt, mida nad on õppinud sõjapööraastatel, ühistel kalapüügiretkedel, Ruhnul kohtudes või Eestist saabunud kalasoolajatega koos töötades. Liivlased samastavad Eestit ja Saaremaad ning nimetavad kõiki eestlasi sõrli 'saarlane', Eesti aga Sõrmõ (Saaremaa). Liivi keelde on tulnud paljud saaremurdelised sõnad.

Liivi, meie lähimaid sugulaskeeli, on säilitanud palju eesti keelega ühiseid sõnu, mis häälikuliseltki ei erine, näit. *mina, sina, kala, vana, kana, vaga, tuba, pu, lü, sü, pü* jt. Oige suur hulk sõnu erineb häälikuliselt, kuid on kergesti märgata, missuguste eesti sõnadega nad kokku kuuluvad, näit. *tu* 'tuli', *täl* 'tuul', *pin* 'peni, koer', *piški* 'pisike', *uskõ* 'uskuda', *jema* 'ema', *iza* 'isa', *vis* 'viis', *kim* 'kümme', *šizalikki* 'sisalik', *zäp* 'sapp', *sida* 'süda', *veiz* 'vesi', *keiz* 'käsi', *nana* 'nina', *pila* 'pilv', *mõisa* 'mets'.

Häälikuliselt on liivi keele sõnad lühenenud veelgi rohkem kui eesti keeles, näit. *äb* 'abi', *lum* 'lumi', *punni* 'punane', *vaški* 'vasikas', *sug* 'sugu', *sugli* 'sugulane', *alli* 'alumine', *illi* 'ülemine'. Vokaalid *ü* ja *ö* on asendunud kõikjal *i*- ja *e*-vokaali või diftongiga: *kila* 'küla', *piva* 'püha', *biksõd* 'püksid', *kittõ* 'kütta', *kieuttõ* 'kõhida', *keuz* 'köis', *ie* 'öö', *tie* 'töö' jt.

Ühist on ka sõnade käänamises, näit. sõnadest *pü, kala* ja *punni* on osastav *püdõ, kallõ, punist*, saav *püks, kalaks, punizõks*, seestütlev *püstõ, kalast, punizõst* jne. Liivi keeles on käänded vähem kui eesti keeles, sest väliskohakäänded on kadumas. Pöördõsõna vormistikus on eesti keelega palju sarnasust, kuigi lõpud ja tunnused on teinud läbi häälikulisi muutusi. Erinevusi ilmneb eitavate vormide puhul.

Et liivi ja eesti keeles on palju ühist nii sõnavaras kui ka grammatikas, siis pole eestlastel ja liivlastel raske üksteisest aru saada, kuigi mõned läti laensõnad pole võib-olla mõistetavad. Näiteid: *diezgan* 'küllalt', *broutõsõ* 'sõita', *bara* 'hulk, salk', *biedõrz* 'kaaslane, seltsimees', *gim* 'nägu', *guodig* 'aus', *lidzõ* 'vaevalt', *muotõsõ* 'vaevata, piinata', *sa-zvannõ* 'kokku helistada' jt.

Läti laenudest hoolimata saavad eestlased siiski lihtsamatest lausetest kergesti aru. Mõned vanasõnad ja mõttesalmid: *punni miez un mõltsist abbõnd* 'punane mees ja rohelised habemed = porgand', *valda neitsit un punni nana un mustad silmad* 'valge neiu ja punane nina ja mustad silmad = peerg põleb', *mä mü palõ un nõggõks äb uo mit iks vizzo pandõt* 'üks teise peal, kuid nõelaga ei ole mitte ükski kinni pandud = kapsapea', *nei ku vägiž pilõmi um külda, sis mämi um miljuonär ilmõ küldõ* 'kui vaikimine on küld, siis tumm on miljonär küllata'. Kergesti on mõistetav ka lihtne lauluke, millega noormehed ja niud läksid kevadpüha varahommikul linde äratama:

Tšitšolinkist, tšitšolinkist,
ni täd aiga um ilzõ nuuzõ.

Linnukesed, linnukesed,
nüüd on teil aeg üles tõsta.

Noormehed laulsid
neidudele:

Knaššõd neitsõd mät kilas,
äp-knaššõd neitsõd mõisa
kilas.

Ilusad tütarlapsed meie külas,
inetud tütarlapsed metsa
külas.

Liivlased ja Liivi Keel -- järg

D5

Neiud laulsid omakorda vastu:

<i>Knaššõit puošid mat kilas,</i>	Ihusad poisid meie külas,
<i>juojit puošid mõtsa kilas,</i>	joodikud poisid metsa külas,
<i>liebist lieštad mäd mierrõs,</i>	lihavad lestad meie meres,
<i>grabad lieštad Piškis mierrõs</i>	lahjad lestad Väikeses meres.

Meie rännakud koos liivlastega on lõppemas, selle meie lähedase sugulasrahva elus on toimumas viimane vaatus, mille tunnistajateks oleme meie -- liivi rahva kultuuri lähimad pärijad.

Meile on liivi keel oluliseks allikaks keelenähtuste selgitamisel ja põhjendamisel. Kuni on elus kas või kümme liivlast, tuleb

uurimistööd teha täie pingega. Teadus sellepärast ongi teadus, et tal pole algust ega lõppu. Liivi keele uurimine jätkub isegi siis, kui liivlasi enam pole, ainult et siis ei laeku uusi andmeid. Praegu aga on kogumistöö tähtsaim.

Igal suvel, kui algab järjekordne kogumisreis Kõrremaal, meenutatakse liivlaste südamliku isamaalaulu järgmist stroofi:

<i>Rändakël min jemakël,</i>	Liivi keel mu emakeel,
<i>piva minnõn um sin el.</i>	püha mulle sinu hää.
<i>Kis võib rändakielõ unõ,</i>	Kes saab liivi keelt unustada,
<i>unub ka entõ jema sõnnõ.</i>	unustab ka oma ema sõna.

V E P S A H Ō I M U D

Vepsa rahvas oli tõenäoliselt arvukas, sest ta asumisala ulatus Laadoga järvest Dvina jõeni idas ja Valge mereni põhjas. Tõenäoliselt vallutati Vepsamaa juba varakult (X sajandil) muutes vepsalased Novgorodi riigi alamaiks. Nimelt vene kroonikud ütlevat, et vepsalased võtmud IX ja X sajandil osa "Novgorodi riigi rajamisest ja laiendamisest". See kahtlane jutt näib sarnane Venemaa punase diktaatori Stalini "kroonikute" jutule, et eestlased ühinesid "vabatahtlikult" kommunistliku Vene impeeriumiga 1940 aastal. Tegelikult võib see vaid tähendada, maa anastamist venelaste poolt oma abiliste varjaagide abiga. Muide, tänapäeval vaidlevad vene "ajaloolased" vastu ajaloolisele argumendile, et viikingid (venelased nimetavad neid varjaagideks) rajasid venelastele vürstiriike. Vene akadeemikud seletavad, et venelased olevat ise oma riigid rajanud.

Allpool toome lõikeid teosest "Saaremaast Sajaanideni".

ÄÄNISVEPSLASTEST JA NENDE KEELEST

TII-REIN VIITSO

Vepsan ma om Äänizrandan rounal — Vepsamaa on Äänisjärve ääres — öeldakse ühes mitte küll rahvaehtsas, kuid vepslaste poolt sageli lauldavas laulus. Ja tõesti järveäärsest Petroskoist koos Äänisjärve rannajoonega kagusse kulgevat maanteed minnes jõutakse poolesaja kilomeetri järele maale, mille põlisasukad vene keele kõrval ka vähestele tuntud vepsa keelt räägivad. Ning seda maad on vaid umbes 45 kilomeetri pikkune ja kõige laiemaski kohas vaevalt 20 kilomeetri laiune rannikuriba.

Kui täpne olla, siis asuvad siin küll vaid äänis- ehk põhjavepslased, kes ennast kutsuvad *lūdikeled* (ainsuse nimetav: *lūdikel*). On olemas veel ka kesk- ja lõunavepslased, kes Leningradi oblasti idaosas ja Vologda oblasti loodeserval elades äänisvepslaste olemasolust enamasti pole kuulnudki ega nende kõnestki esialgu suurt aru ei saaks, sest aeg ja tingimused on töötanud ja töötavad vaid vepslaste üksteisest lahutamise kasuks.

On teada, et vepslaste esivanemad asustasid kolme suure järve — Laadoga, Äänisjärve ja Valgjärve (Белое озеро) vahelise ala ammu enne seda, kui 4. sajandil elanud idagootide kuningas Ermanarich 6. sajandi krooniku Jordanise teatel muude rahvaste, nagu *Thiudos*, *Merens*, *Mordens* kõrval ka rahva *Vas* ehk *Vasina* olevat alistanud. Selle kahilase teate kõrval on aga kindel, et vähemalt osa vepsa alast allutati juba varakult Novgorodi sloveenide poolt, nii et vene kroonikud loevad vepslasi — kroonikais *Безъ* — üheks neist viiest rahvast, kes 9. sajandi keskkel olevat kutsunud enestele mere tagant valitsejaks rootslased-varjaagid. 10.—13. sajandini mainitakse vepslasi põgusalt veel aastail 921—922 Volga bulgaaride juures käinud araablaste Ahmed ibn Fadlani reisikirjas, Breemeni Adami poolt 1075.—1080. a. kirjutatud Hamburgi kirikuajaloo 4. raamatus «Descriptio insularum Aquilonis» ning 1216. a. surnud taani krooniku Saxo Grammaticuse tuntud teoses «Gesta Danorum». Seejärel ajalooramatud vaikivad, alles 1824. a. soome teadlane akadeemik A. J. Sjögren avastas teadusele kesk- ja lõunavepslased ning 1826. a. ka äänisvepslased. Kõik eelnev on vaid osaliselt selgitatav.

Kuigi arvatakse, et vepslaste ala ulatus praegusest äänisvepslaste alast kaugemale põhja poole, kuni Äänisjärve põhjatipuni, kus arvatavasti puututi kokku laplastega, pole eriti tõenäoline, et praegune äänisvepslaste ala oleks olnud asustatud enne 14.—15. sajandit. Nimelt mainitakse 1496. a. maksuobjektide katastris esma-

massiliselt, vaid üksikute perekondade kaupa. Ja üsna varsti pärast siia asumist pidi tulnukail katkema side endise alaga, vene kolonistid asusid kiiluna Suväri (Сувры) basseini, lahutades praeguste põhjavepslaste esivanemad keskvepslastest, ja edasi ka Suväri lisajõe Jüvenjõe basseini, millega äänisvepslased lõigati ära oma läänepoolseist hõimlasist — lüüdiilastest, kes hiljem vähehaaval karjalastusid ja kes praegugi veel räägivad tugevasti vepsapäraselt karjala keele lüüdi murret.

Vepslaste edasisele käekäigule määravaks osutus rauamaagisulatus- ja relvatehase rajamine Äänisjärve äärde 1703. a. See oli Vene keisri Peeter I läänepoliitika teostamise huvides kahekordselt õnnelik koht. Ühelt poolt oli tehase asupaik — praeguse Karjala ANSV pealinn Petroskoi — Põhjasõja tändrite vahetus läheduses, teiselt poolt oli siin juba varem n.-õ. kodusel viisil sulatatud kohapeal külluses leidunud soo- ja järverauda, kusjuures ka kütuse — metsa varud olid esialgu enam kui piisavad. Tööjõud — nii alaline kui ajutine — hangiti algul sunnivahenditega ümberkaudseist karjala, vepsa ja ka vene küladest.

Kujutletagu maad, kus suured kuusemetsaga kaetud kunkad — sageli kaljukunkad — vahelduvad orgudega, mis on tihti niisked ning kaetud võsa või haava ülekaaluga segametsaga. Kuskil pikemal seljandikul, millesse oja või jõeke on uuristanud sügava kitsa oru, on ridamisi sagarais sadakond maja. Majad on ristpalkidest, sageli kahekorrukselised. Üks maja ots on mõeldud elamiseks, teine loomade, heinte jms. jaoks. Aknaid on palju, kusjuures need on väikesed, ukseid on eestlase pealae ja mõiste järgi ülimadalad. Paljudel majadel on nikerdatud aknaraamid ja ehisrõdukesed. Suured majad on jagatud kas pikuti või korruseiti pooleks, harvem aga nii pikuti kui ka korruseiti neljaks. Sellises majas elab või elas kaks kuni neli peret, vanasti olid ühes majas elavad perekonnad enamasti ligidalt sugulased. Kogu külas võis elada oma tuhat inimest. (Praegu on selliseid külasid vaid viis; ülejäänud on kokku kuivanud.) Kui täpne olla, siis on need külad öieti külakonnad, sest kohalikud elanikud eristavad siin veel rida väiksemaid külakesi, mida üksteisest eraldab kas ojakäär, 10—20 meetrit lagedad maad või ainult teadmine, et siin on piir ning ühel pool piiri on külapeoks üks, teisel pool teine kirikupüha. Kuid nii või teisiti on selle majadehulga ümbrus-vaid kilomeetri-kahe kauguselt puudest-pöösastest lage ja põldude all. Seda ja väheheid metsaniite on aga siinset väheviljakat pinnast arvestades ilmselt liiga vähe asukate äratöitmiseks.

Samaapid kui vepslaste põllud olid ka vahendid nende harrastamiseks. Kõik vanemad vepslased teavad üksikasjaliselt, kuidas tehti alet, sest see oli ainus viis, kuidas viljakat maad saada. Kuni ühistamiseni lõigati vilja peajasjalikult sirbiga, viljaepksmine toimus aga veel hiljemgi käsitsi.

Algelist oli ja on veel mujalgi kui maaharimisel. Paljud mäletavad veel hästi tuhaga pesupesemist. Ketramine toimub aga tänapäevalgi kedervarre abil. Ja ikka peetakse lugu aastakümneid kestvaist tohtimärssidest, vaid tegijaid on väheks jäänud.

Vepsa rahva geograafilisest asendist ja ajaloost tingituna jäi tagasihoidlikuks ka tema vaimne kultuur. Sel ajal kui Soome laht soodustas ühe hõimu kultuuripalangu kiiret kandumist teistele hõimudele, jäid vepslased teistest hõimudest metsade ja soodega eraldatuks, siia kandus vähe, oma sädet siin aga ei tekkinud. Aänisvepslaste suhteliselt varase tutvumise tõttu vene kapitalismiga nivelleerus seegi vähene kiiresti ümberkaudsete venelaste ja venestunud hõimlaste kultuuriga, mis polnud aga tollal kaugeleki eesrindlik.

Oheks rahvusliku kultuuri avaldumisevormiks on Soutjärvel juba kolmkümmend aastat tegutsev vepsa koor (selle asutas vepslane V. Kononov 1936. a.) ning sealsamas, 1967. a. asutatud koduloomuseum, selle ainsaks toeks jääb aga vaid koduseks tarvitamiseks määratud vepsa keel.

Peamine, mis vepslased on põlvkondade jooksul välja töötanud ja mis neil kogu inimkonnale on pakkuda, on vepsa keel kõigi oma elavate murretega. See keel, iga selle keele murre on just niisama täiuslik, just niisama ainulaadne kui maailma mis tahes keel, kui maailma mis tahes keele mis tahes murre. Selles osas on maailma pisimadki keeled täiesti võrdsed suurimatega; et aga suuremad keeled on enamasti paremini dokumenteeritud, paremini tuntud, annavad nad kaasajal keeleteadusele tunduvalt vähem uut ja olulist kui pisemad.

Mis keel on siis vepsa keel ja milline on aänisvepsa murre? Mida silmanähtavat annab nende uurimine? Kui veel 1 aastatuhandel vepslaste esivanemad koos praeguste karjalaste, isuri ja osa praeguste soomlaste (savolaste) esivanematega moodustasid läänemeresoomlaste idarühma, kuna praeguste eestlaste, vadjalaste ja osa soomlaste (hämälaste ja pärissoomlaste) esivanemad moodustasid läänarühma — on põhjust arvata, et liivlased moodustasid omaette edelarühma —, siis praegu võib lugeda vepsa keelt koos karjala, isuri ja soome keelega läänemeresoomse keelte põhjarühma kuuluvaks, kusjuures vepsa keel on idapoolseim. Oma naabruse tõttu venelastega on vepslased vastu võtnud hulgaliselt laenulemente vene keelest. Need mõjustused on suhteliselt hilised ning kergesti äratuntavad. Teistele läänemeresoomse keeltele otsest ja ühtlasi varajast mõju avaldanud balti ja germaani keeltega vepsa keelel (ja tõenäoliselt ka karjala murredeil) kokkupuudet pole olnud, need mõjustused võisid siia kanduda vaid tugevasti nõrgenenud kujul läbi karjala keele «sanitaarkordoni». Seetõttu ei esine vepsa keeles ja lüüdikarjala mures (mis, nagu mainitud, on karjalastunud vepsa keel) ei *b*, *d*, *g* laadivaheldust, mis teistes läänemeresoomse keeltes peale liivi keele toimus usutavasti germaani keelte mõjul, ega ka *pp*, *tt*, *kk* laadivaheldust, mis soome, isuri ja vadjal keeles, osas karjala murretes ning osaliselt ka eesti keeles (siin vaid pika vokaalainese ja *l*, *m*, *n*, *r* järel) leidis aset pärast *b*, *d*, *g* laadivaheldust. Ühtlasi on vepsa keeles vähe germaani laene. Samuti ei esine siin vältlevaheldust, mis tekkis liivi keeles ning põhja- ja lõunaestis mures (kuid mitte kirde-estis rannamures) muinaslääti keele silbiaktsentuaatsiooni kaasmõjul; seejuures on vepsa keeles olemas üks vältlevahelduse tekkimise olulisimaist celdusist — ulatuslik regulaarne vokaalide sisekaasüsteem.

Vepsa keele silmatorkavaimaks erinevuseks teistest läänemeresoomse keeltest on pikkade täishäälikute asendumine, lühikestega:

eriolukorras on siin aänisvepsa murre, kus on säilinud *ii* ja *uu*, näit. *hiir* 'hiir', *tiineh* 'tiine', *puu* 'puu', *tuul* 'tuul', ning kus *üü* on lühenemise asemel asendunud *üü*-ga, vrd. *püü* 'püü'. Muidu on aga vepsa keel säilitanud paljut, mis teistes läänemeresoomse keeltes enamasti kadunud; seetõttu on vepsa keelt nimetatud läänemeresoomse keelte sanskritiks. Oeldu kinnitamiseks vaadeldagu nelja eestikeelse sõna (nimetavas — teine valde — ja omastavas — kolmas valde) vasteid aänisvepsa mures:

<i>kaste</i> : <i>kaste</i>	<i>kastõ</i> : <i>kastken</i>
<i>lõuna</i> : <i>lõuna</i>	<i>louna</i> : <i>longen</i>
<i>terve</i> : <i>terve</i>	<i>terveh</i> : <i>teruhen</i>
<i>tiine</i> : <i>tiine</i>	<i>tiineh</i> : <i>tiinhen</i>

Järgnevalt peatutakse ligemalt mõnel aänisvepsa murde huviavaval seigal.

1. Artikkel. Aänisvepsa mures esineb määrav artikkel — ainsuses -*sõ*, näit. *poigalesõ* 'sellele pojale', *akazõsõ* 'see tema naine', *sesõ* 'seesama', mitmuses -*ne*, näit. *poigadne* 'need pojad', *kaladne* 'need kalad'. Mitmuses kasutatakse artiklit üldiselt vaid nimetava käände puhul. (Tuleb veel tähele panna, et -*sõ* võib olla sageli hoopis rõhutav liide, vrd. *sindaisõ* 'sind ju; sindki', *poigidsõ* 'poegi ju'.)

2. Isikuliited. Nimisõnade, isikuliite asesõnade, enesekohase asesõna *itse* 'ise', arv sõna *üks* 'üks' ja rea määrsõnade lõpul, harvem sõna sees käändelõpu ees kasutatakse aänisvepsa mures isikuliiteid. Koos nimisõnaga esinevad tähistavad need liited sõnatüvega tähistatava objekti nn. omandaja isikut ja arvu, olles omandusliited. Vaadeldagu näiteks sõnu *akale-iz* 'sinu naisele', *perl'he-zõ* 'tema majja', *mama-zõ-nno* 'tema ema juurde', kus isikuliiteiks on sidekriipsudega muust sõnast eraldatud *iz* ja *zõ*, vrd. *akale* 'naisele', *perl'he* 'majja', *mamanno* 'ema juurde'.

Isikuliite kasutamine koos isikuliite asesõnadega on läänemeresoomse keeltes tavatu, kuid arhailine nähtus.

3. K ä ä n a m i n e. Nagu teisteski soome-ugri keeltes käänduvad aänisvepsa mures nimi-, omadus-, arv-, ase- ja määrsõnad. Neist viimased käänduvad vaid piiratud arvu käänete ulatuses, kusjuures nad pole kunagi nimetavas, omastavas ega osastavas käändes. Nimisõna käändeid on aga aänisvepsa mures rohkem kui ühegi teise soome-ugri keele üheski mures, nimelt 25.

Lõpuks keelenäide aänisvepsa muredest:

Iga elä, iga opetal Kus meid eilä, siga om hivä. Andõi d'umal suun, andab d'umal i supalan. Surm löudab vigan. Lõdazõ, kã paha om, sõltazõ, ka hivä om. Ostaiž koir leibad, eilä den'gid.

otad muvin'. Kur'ged letazõ, vilu liinob, han'hed letazõ, lumi liinob, d'outsmed letazõ, lumen pab. Näl'g ajab händikahan posadaha. Ei rad ristitud riko, a rikkob hol'. Ozavale i kukõi munib, a onelomale i kana ei muni. Ken keda ehtib, se seda rehhib. Pen' koiraine igan om kužine. Kohtha vaišõ variž lendab.

Eluiga elä, eluiga õpi! Kus meid pole, seal on hea. Andis jumal suu, annab jumal ka suutäie. Surm leiab vea. Lüüakse, siis on halb, sõõdetakse, on hea. Ostaks koer leiba, pole raha (rahasid).

Kured lendavad, külm tuleb, haned lendavad, lumi tuleb, luiged lendavad, lumi sajab. Näl'g ajab hundi külasse. Ei töö inimest (ristitud) tapa, aga tapab hool. Onnelikule muneb ka kukk, aga õnnetulele ka kana ei mune. Kes keda jõuab, see seda tuuseldab. Väike koerake on eluag kutsikas. Otse vaid vares lendab.

Järgnevad lõiked Ott Kursi reisikirjeldusest Vepsa kõrgustikule, mis ilmus "Eesti Looduse" 1974. aasta jaanuari numbris. Artikliga oli kaasas vepslaste praeguste asumisalade skeem, mis asetatuna Venemaa kaardi taustale on toodud leheküljel 8.

VEPSA KÕRGUSTIKUL

Off Kurs

Vepsa kõrgustik asetseb Laadoga, Äänisjärve ja Valgjärve vahelisel alal. Eesti NSV idapiirilt Narvas on sinna linnulennult niisama palju maad kui Saaremaa läänerrannikuni. Et aga Vepsa kõrgustikuni ei vii raudteed ega suuremad maanteed, tundub ta olevat hulga kaugemal. Kõrvalise asendi tõttu tuleb Vepsamaale jõudmiseks teha rongi- ja bussisõitude kõrval küllaltki pikki jalgsirännakuid.

Maastik meenutab siin meie Haanjat või Otepääd: üks mäekobar (ka seal kutsutakse künkaid mägedeks) siin, teine seal, mõni mägi aga hoopis üksikult, nende vahel sajad järved ja järvesilmad...

Vallseljakud, möhnad, liivikud ja järvenõod — kõik need meenutavad möödunud ajaaegu. Hilisema päritoluga on uhteorud kõrgustiku äärealadel. Kohtab ka ürgorge, mille põhjas voolavad enamasti jõed, mõnes on aga aset leidnud pikad kitsad järved, nagu Pašjäv ja Kapšjäv kõrgustiku lääneosas.

Peaaegu kõik Vepsamaa järved on kalarikad. Väikestes kollakates või punakaspruunides järvedes elutsevad ahvenad, särjed ja kogred, nõrgemini kinnikasvanud mineraalaineterikastes järvedes lisaks veel haugid ja latikad, mõnikord ka siiad. Sügavaid ja selgeid hapnikurikkaid veekogusid on jäänud vähe.

Vepsa kõrgustik on Kaspia ja Läänemere veelahkmealaks. Siit suunduvad jõed igasse ilmakaarde. Kauneim jõgi on 270 km pikkune Ojat, mis algab 239 m kõrguselt Tšaimjärvest. Karestikuline Ojat meenutab väga mäestiku-jõe, sest tema lang on suur: Vinnitsõ kohal (110 km lähtest) voolab ta 160 meetri, suudmes aga 8 meetri kõrguselt ü. m. Kosed, karestikud ja järskkaldad lõpevad küla juures, mis kannab sümboolset Koskenpä nime. Et Ojati kallastel on raiekõlblikku metsa, kasutatakse teda palgiparvetuseks. Sellest hoolimata on Ojat veel väga kalarikas ja temas elutsevad vähidki.

Meist põhja- ja idapoolsema Vepsamaa kliima on karmim. Kliimat mõjustab ka absoluutne kõrgus. Viimase tõttu on kuude keskmine temperatuur madalam, külmavaba periood lühem, hiliskevadised ja varasügised öökülmad sagedamad kui naaberladel, samuti sajab rohkem (lääne- ja loodenõlvadel 700 mm, idanõlvadel 600 mm) ning lumi püsib kauem ja paksem.

Põhiliseks loodusrikkuseks on mets, mis katab 70% territooriumist. Kuid siinsed kuusikud ja männikud on 30—40-ndate aastate üleraiide tõttu tugevasti kannatanud. Võib kohata ka tammesalusid. Taimkattele on mõju avaldanud alepõllundus, mis säilis siin veel 30-ndate aastateni. Alemaaviljeluse puhul vahetasid põllud pidevalt oma kohta. Praegu on põldude all (1% pindalast) põhiliselt kün-gaste laed ja nõlvad. Siinsed sood on marja-, eriti jõhvika- ja mustikarikkad.

Maapõues peituvaid lubjakivi- ja boksidi-varusid (Mägijärve ümbruses) seni laialdasemalt kasutatud pole.

Kõrgustiku põlisrahvastikuks on veps-lased. Minevikus oli vepsa hõimude asustusala väga ulatuslik, hõlmates Laadoga, Äänis- ja Valgjärve vahemiku täielikult, samuti Süväri (Sviri) jõe mõlemad kaldad ning Äänisjärve

edelast (kuni tänase Petroskoini), põhjast (Sungu poolsaar) ja kagust (Võtegra ja Pudoži ümbrus) piiravad alad. Hõre vepsa asustus ulatus aga veelgi kaugemale itta ja kirdeesse, kuni Dvinaa jõeni ja Valge mereni. Teravate geograafiliste piiride puudumine, ühelaadsed tegevusalad (alepõllundus, loomakasvatus) ja tihe majanduslik läbikäimine naaberrahvas-taga on soodustanud vepslaste assimileerumist. Nii on minevikus Valgjärve ümbruses elanud vepsa hõimud (kroonikates Vess) võtnud osa Novgorodi riigi rajamisest ja laiendamisest. Venelastega on assimileerunud ka ida- ja kirdepoolsed vepsa hõimud. Süvärist põhja pool elab vepslasi veel kompaktselt Äänisjärve edelarannikul Karjala ANSV Äänisranna rajooni Soutjärve, Sokšu ja Kalajõe külanõukogu territooriumil, kuna mujal on nad sulanud venelaste ning lõunakarjalaste hulka.

Vepslasi on tänapäeval umbes 16 000. Keeleerinevuste põhjal jaotatakse nad põhja- ehk äänis- (Karjala ANSV-s), kesk- (Leningradi ja Vologda oblastis) ning lõunavepslasteks (Leningradi oblastis). Kõrgustikul ja selle äärealadel elab umbes 8000 vepslast, nendest enamik Leningradi oblastis. Veel üsna hiljuti elas siin vepslasi tunduvalt rohkem, kuid maarahvastiku üldise vähenemise ja intensiivse assimileerumisega seoses on kahanenud ka nende arv.

Vepslased on juba kauges minevikus asunud veekogude ääres, sest jõed ja järved olid ühendusteudeks külade vahel. Iseloomulik on külade koondumine rühmadena, külastutena, mis kannavad enamasti selle järve (harvem jõe) nime, mille ääres nad asetsesid. Külastute vahemaa on üpris suur, sageli 10 kilomeetrit ja enamgi. Varem moodustas selline külastu omaette administratiivüksuse. Tänapäeval hõlmab külanõukogu territoorium mitu külastut.

Külade siseplaneering meenutab meie sumbkülade oma: hoonete asetuse on vaba ja puudub peatänav. Elamu ja laut asetsesid ühe katuse all, kusjuures laudapealset kasutatakse heinaküünina. Teistest ehitistest eraldi asusid suitsusaunad ja aidad, saunad enamasti ridamisi järve või jõe ääres. Lõunavepslastel oli saun haruldane ja seepärast viheldi leivaahjus, mille põrandale oli raputatud õlgi. Pärast vihtlemist pesti end toobris.

Ühendust peetakse külade vahel tänapäeval autode ja traktorveokitega. Kui veel 20—30-ndatel aastatel kasutati laialdaselt lohistusaisu ehk purilaid (*retugad*), siis on need nüüdseks asendunud vankri ja kaarikuga. Tihti sõidetakse ka ratsa. Järvedel ja jõgedel liigutakse haavatüvest õonestatud kergetel paatidel (*veneh*).

Vaatleme nüüd mõnda vepslaste asustusala lähemalt.

Leningradi oblasti Podporožje rajooni Vinnitsõ, Kurba ja Järvede külanõukogus on suuremateks vepsa külastuteks Tšikla, Karhila, Vilhala, Nemža, Järved, Ladva, Mägijärv ja Petsoila. Varem oli siin Vinnitsõ rajoon, mida peeti vepsa rahvusrajooniks.

Selle piirkonna põhjapoolseimad vepsa külastud Karhila ja Tšikla jäävad tegelikult kõrgustikust väljapoole, Ojati ja Süväri veelahkmealale. Nad asetsesid umbes 30 km Süvärist lõunas. Piirkonna kohalikuks keskuks on põhiliselt venekeelse rahvastikuga Vinnitsõ (vepsa k. Vingla) külastu Ojati jõe kõrgel põhjakaldal, kust hargnevad teed mitmes suunas.

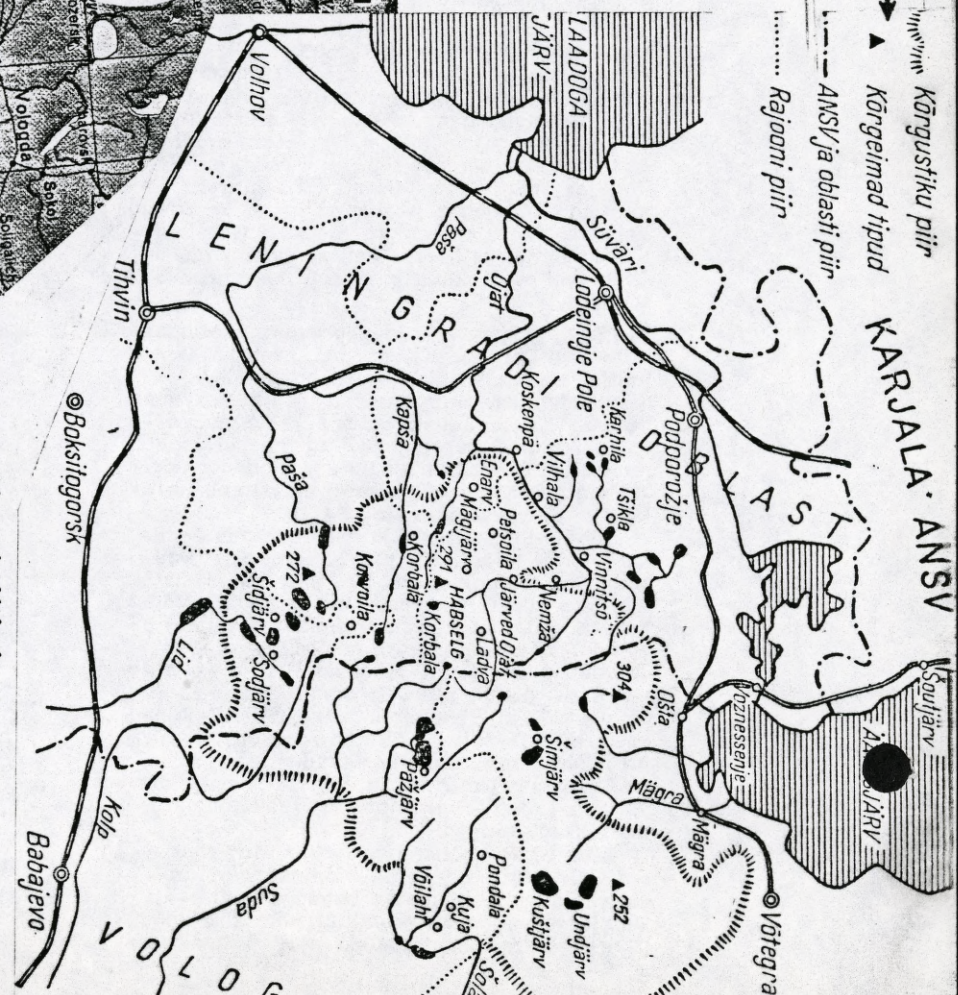
Piki kõrget liivast Ojati jõe kallast on meeldiv matkata Vilhalasse, bussiga aga võimalik sõita Järvedesse. Sellel 25-kilomeetri-

P R A E G U S E D V E P S L A S T E A S U M I S A L A D

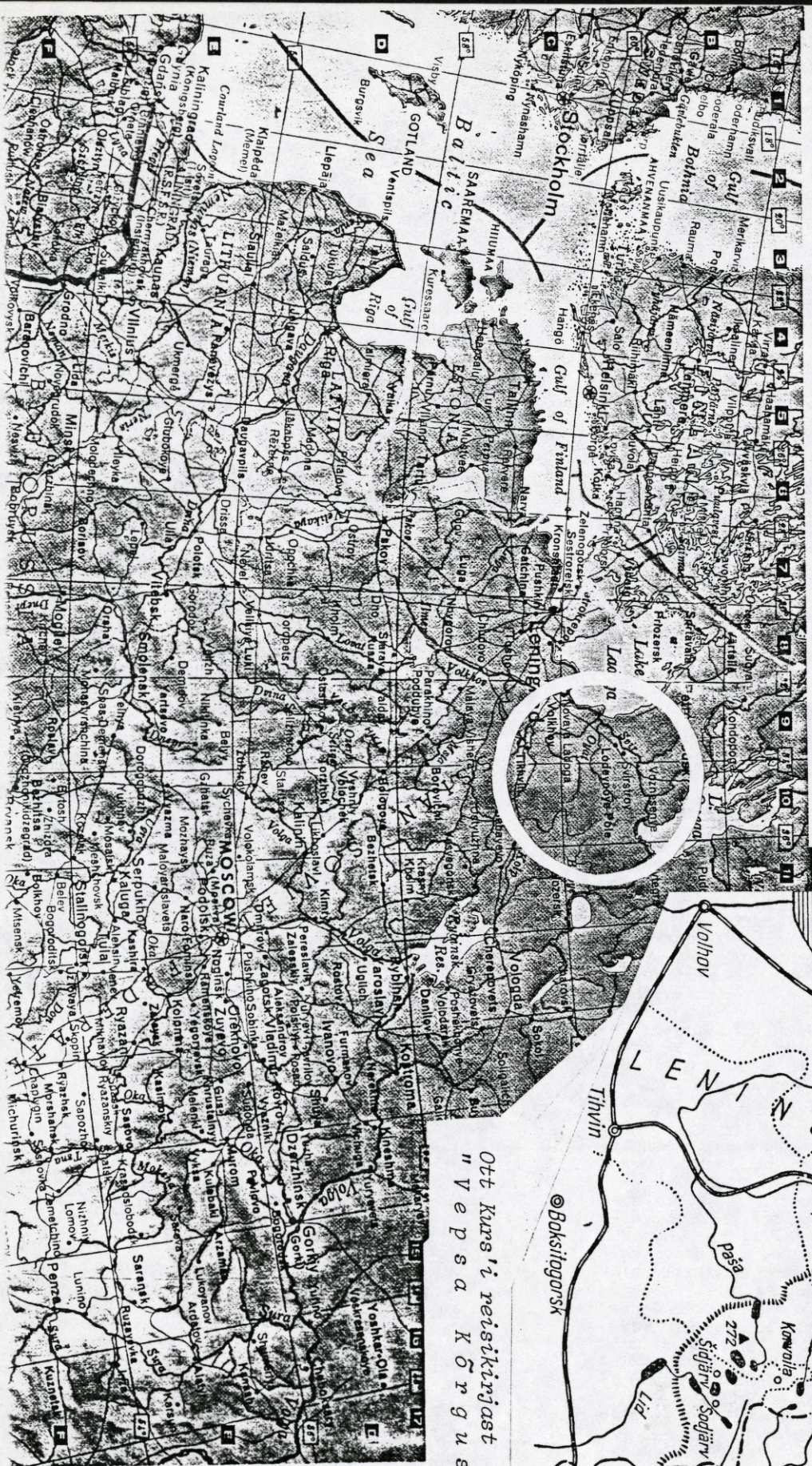
Präegused vepslastega osaliselt asustatud alad on toodud Vepsa kõrgustiku skeemil. Venemaa kaardi valjauhttel on valge ringiga umbkaudselt mtrgitud Vepsa kõrgustik. Veps-lasi elab peamiselt asulates mis skeemil mtrgitud lihtsa lhekordse ringiga (o). Punktirijoontega on mtrgitud rajooni piirid ja kahekordse ringiga (o) suuremad vene linnad mil-lised on ka rajooni keskusteks. Nagu võib ntha, vepslaste asumisala on jagatud seitsme rajooni vahel -- ilmset "õi-ge rahvusliku tasakaalu" saavutamiseks.

Kõrgustiku piir
Kõrgeimad tipud
Rajooni piir

ANSV ja oblasti piir
KARJALA ANSV



Ott Kurs'i reisikirjast
"Vepsa Kõrgustikul"



Vepsa Kõrgustikul -- järg

sel teelõigul võib näha metsaga kaetud Vepsa kõrgustiku eelala, kultuurmaastikku näeb vaid pooltel teel asuva Nemža ümbruses.

Järvede külastu asub Ojati ülemjooksul. Külastusse kuulub 25 küla, mis kõik paiknevad üksteisele väga lähedal, paari-kolmesajameetrite vahemaadega. Samasugune tihe asustus on ka Ladva (18 küla), Petsoila (10 küla) ja Mägijärve külastus (7 küla).

Pärast kümnekilomeetrist jagsirännakut Järvedest Petsoilasse võib imetleda rohkete saarte (suuremad on Mütsar ja Nitsar) ning saarekestega ilusat Petsoiljärve. Petsoilal on ka vepsa kultuuriloos oma koht: siit pärinevad mitmed kultuuritegelased ning Petsoila murrakule tugines aastail 1932—1937 eksisteerinud vepsa kirjakeel.

Järvedest pisut kaugemal Mägijärvel võib tutvuda purilate ning muude puidude ja tohust valmistatud töö- ja tarberiistadega.

Peale Vinnitsõ ümbruse elab vepsulasi Lodeinoje Pole Tervinitši ja Sapša külanõukogus (suuremad külastud on seal Enarv ja Koskenpä) ning Tihvini rajooni Pašjärve külanõukogus, kus Kapšjärve ääres on vepsa kolhoos «Põhjavalgus». Seegi on keskvepsa asustala, kuhu kuulub lisaks veel Boksitogorski rajoonist Korvoila. Sidjärv ja Soljärv samast rajoonist asuvad aga juba lõunavepsa asustusalal.

Vologda oblastis on vepslastega (keskvepslaste idarühm) asustatud Babajevo rajooni Kuja ja Pätzjärve külanõukogu. Neid elab ka Võtegra rajooni Ošta ja Mägra külanõukogus, kuhu nad 1956—1958 asusid mõnikümne kilomeetrit lõuna poolt raskesti ligipääsetavatest Simjärve, Torazjärve, Väräsjärve, Nažamjärve jt. külastutest. Nendelt aladelt siirdus vepsulasi ka Leningradi oblasti Voznesenje alevisse ning Podporožje ja Lodeinoje Pole linna, samuti Vinnitsõ ümbruses.

Vepsa kõrgustiku põhjaosa on tänapäevaks niisil usna kimntühi. Hoolimata kaunist loodusest ning esivanemate elu- ja tööpaikade kallikspidamisest siirduvad inimesed suurematesse keskustesse. Tänapäeval veel säilinud külade elanikud võtavad seda kui paratamatust: ei tasu end teede korrashoid ja uute ehitamine kaugete metsaküladeni, kus ei saa luua elujõulisi majandeid; kauguse ja halbade teede tõttu on raske elanike kasvavate vaja-

duste rahuldamine ja majandite varustamine.

Kõige idapoolsemad vepsalased elavad Babajevo rajooni Kuja külanõukogus Vepsa kõrgustiku idaserval Ivoda jõe ümbruses. See on rajooni kõige kaugem külanõukogu (120 km Babajevest), mistõttu rajoonikeskuses käimine võtab oma paar päeva.

Pooltel teel asuvasse endisse rajoonikeskusse Borissovosse pääseb Babajevest bussiga. Ka edasi saab sõita mõnikümne kilomeetrit bussiga, seejärel tuleb teekonda jätkata jalgsi või paremal juhul postiveotraktoriga. Algul on teeäärne asustatud, peagi aga lõpevad külad ja põllud ning algavad metsad ja sood. Pärast pikka Utomjärve hakkab maapind tõusma, jõuame Vepsa kõrgustiku kagunõlvale. Maahaigla juures Ivoda jõe ääres hargneb tee kaheks, vasak haru suundub Pondalasse, parem Kujasse, kuhu on veel viis kilomeetrit.

Kuja külanõukogu territooriumil on kolm külastut — Kuja, Võilaht ja Pondala (1968. a. kokku 700 el.).

Kujas on kolm küla: vepsakeelne Prangatišt ning venekeelsed Sontag ja Keino. Suurim küla Prangatišt on ühtlasi külanõukogu keskus. See meeldiv puhas küla asetseb Vaugedjärve kaldal. Vaugedjärv on väina kaudu ühendatud Muškedjärvega. Kaunis loodus ja kalarikkad järved kutsuvad suveks siia puhkama Kujast põlvnevaid inimesi, kes nüüd elavad Leningradis, Kirde-Eesti linnades või Uraaliski.

Kujas paikneb ka «Rahu» kolhoosi keskus, 130 õpilasega (neist 90% vepsalased) 8-kl. kool, kauplus ja klubi.

Prangatištist seitse kilomeetrit kagu pool on tublisti tühjenenud Võilaht kolme külaga (Markutanas, Viräntanas ja Pust). Kaugeim ja suurim on aga Pondala külastu (Sürg, Slabad, Tündišt, Aksintanas ja Turžin). Pondalasse on oma paarkümne kilomeetrit. Nii Võilahes kui ka Pondalas elavad ainult vepsalased. Kuja, Võilaht ja Pondala kuuluvad kõik ühte kolhoosi.

Nendes kaugetes vepsa küldes teatakse ja tuntakse Eestit, kuhu on noori tööle siirdunud. Seal kuulatakse ka Eesti Raadio saateid. Eriti meeldivad vepslastele eestikeelsed laulud (nendest saavad nad keelte suguluse põhjal ka üht-teist aru), sest neil endil emakeelseid laule enam ei tunta.

Nende artiklite ettevaatlikust sõnastusest võib siiski välja lugeda Nõukogude võimu sihikindlat poliitikat jätta Vepsa alad kõrvale positiivsest majanduslikust, ühiskondlikust ja kultuurilisest arengust, mis oleksid võinud vepsulasi siduda nende kodukohaga ja esile kutsuda rahvustunde. Organiseeritud tulutoovat majanduslikku tegevust, peale algelise põllumajanduse, ei näi Vepsa-piirkonnas olevat. Puudub teede võrk. Reisikirjelduse autor peab tihti matkama jala. Küladevahelise ühenduse pidamiseks kasutatakse kaarikuid ja kergeid sõudepaate.

Reisikirjelduses märgitakse, et enamuse vepsa noori otsib töö ja teist Venemaa osades ja nii lahkub oma kodumaalt. Ainult mõned tulevad aeg-ajalt tagasi turistidena sentimentaalsete tunnete ajel. Nõukogude viis-aastakute planeerijad näivad olevat umistanud vepsalaste asumisalad ja jättnud Vepsamaa loomulikud majandusalad, põllunduse ja metsanduse, vaeslapse ossa. Või ehk plaanikohane noorte vepsalaste eemale tõrjumine nende kodumaalt, et siis tekkinud tühihikku venelastega täita?

Vepsalaste asumisala on jaotatud seitsme erineva rajooni vahel (rajoon on Nõukogude Liidu väiksemaks administratiivseks territooriumiks) kusjuures rajoonikeskus koos valitsus-aparaatuuriga on alati väljaspool vepsalaste asumisala. Autor rõõgib Vinnitsõ (vepsa keeles Vingla) rajoonist kui endisest vepsa rahvusrajoonist. Ilmselt vene võimud ei usaldanud vepsa rahvuslikke haldus-üksusi ja sellepärast jaotasid Vepsamaa puhtvene haldus-üksuste vahel. Nii oli võimalik vältida vepsa kultuurikeskust, suuda maha vepsa rahvustunne ja vaikima panna vepsa keel. Kõik venelaste poolt ammu proovitud võtted.

Kuna millestki pole märgata, et nõukogude venelased oleks moodsa vepsa kultuuri ja keele arendamiseks ja viljelemiseks kaasa aidanud, on nende jutt rahvuskultuuride ja keelte edustamiseks Nõukogude Liidu aluseta propaganda. See on nagu vaht seebiveel -- et varjata venestamise poliitika inetust. Ometi nähtub reisikirjast selgesti, et vepsa rahvuskultuuri ja kirjakeele väljarendamine oli hoogsalt teoksil umbes viiskümne aastat tagasi kui vepsa rahvas võis olla kümnetesse, võibolla sadadesse tuhandetesse ulatav.

V A D J A H Ö I M U D

Ja Hilisemad Asukad -- Isurid ja Ingerlased

Narva jõe ja Laadoga järve vahelisel alal elas muinasajal läänemere-soome vadja hõim. Vadjalased olid lähedased muinas-eestlastele nii, et neid on peetud samaks rahvaks. Arvatakse, et Kirde-Virumaa elanikud ja läänemere-vadjalased rääkisid põhiliselt sama keelt. Kuna vadjalased sattusid varakult (IX sajand) Novgorodi võimu alla, siis algas nende rahvusliku hävimise protsess juba vara.

Vadjamaa jäi paljusid kordi sõdade tallermaaks -- ühelt poolt Novgorodi või Moskva vürstiriigid ja teiselt Liivi (Saksa) Ordu või Rootsi kuningriik. Sõdade tagajärjel ja valitsejate hoolimatu käitumise tõttu hävis palju vadjalasi. Et maal oleks küllaldaselt maksumaksjaid ja töökäsi, töid valitsejad sisse asukaid väljaspoolt. Venelased töid sisse venelasi ja nende valitsemise all olevaid ida-karjalasi, kes olid vene apostliku õigeuskuse ja keda on kutsutud isuriteks. Rootslased püüdsid täita ühijaksjäänud alasid Soomest toodud asukatega, kes olid luterlased ja keda kutsutakse ingerlasteks. Narva jõe ja Neva jõe vahelist maad Soome lahe rannikul on nimetatud Ingerimaaks.

Elav venelaste juurdevool vadjalaste põlisele alale, alakaasarvatud Ingerimaa, algas ajastuga mil vene tsaar

Peeter I alustas oma pealinna ehitamist Neva jõe kaldale, XVII sajandi viimastel aastatel. Vadjalaste ürgne kodumaa muutus strateegiliseks territooriumiks venelastele, mida Peeter I nimetas "aknaks Euroopasse". Puna-venelased on seda Soome lahe rannikuala nii tähtsaks pidanud, et pole saäl sallinud läänemere-soome keelt kõnelevat rahvast. Nad on läänemere-soomlased sellelt alalt väljajuurinud, kuigi nad selles teise maailmasõjaajast saksa okupatsiooni süüdistavad. On ju tõsi, et sõja keerises ja sakslaste hoolimatuse tõttu hukkus palju kohalikke elanikke (osa asustati Soome, kust venelased nad peale sõda "välja nõudsid" -- küllap vist "sõja kahjutasuks"). Venelased aga süüdistasid kohalejäänud ingerlasi "koostööks" sakslastega, saates nad "asumisele". Palju ingerlasi, kelle arv 1930-ate aasta lõpupoole võis olla tunduvalt üle sajatuhande, saadeti asumise-korras Eestisse.

Soome-ugri teadlased räägivad kolmest erinevast läänemere-soome rahvusest Vadjamaal -- vadjalaste, isurite (ida-karjalased) ja ingerlaste (soomlased) järeltulijad. Soome ja eesti teadlaste vahel on tekkinud erinevusi. Kuid laskem järgnevatel artikli-lõikudel, koguteosest SAAREMAAST SAJAANIDENI, kõnelda selle probleemi kui ka vadaja-isuri-ingeri rahva üle.

KES ON ISURID?

ARVO LAANEST

Praeguse Leningradi oblasti see osa, mis asub Narva jõe ja Neeva ning Laadoga vahel, on vanast ajast tuntud Ingerimaa nime all. Inkeri, vene keeles Ižora nime kannab ka üks Neeva lõunapoolne lisajõgi. Sama nimega hakati nimetama rahvast, kelle üheks asupaigaks oli selle jõe piirkond; nime venekeelsest kujust on tulnud eestikeelse nimetus isur. Ingerimaa, mille all esialgu mõeldi Inkeri ja Neeva jõe ümbrust, sai hiljem üldmainitud suurema maa-alal nimeks.

Ingerimaa vanimateks teadaolevateks elanikeks olid vadjalased, kelle keel on eesti keelele, eriti selle kirdepoolsetele murakutele väga lähedane. Kui vadjalasi mainitakse ajaloolistes allikates esmakordselt 11. sajandil, siis 12. sajandil räägitakse ühes Rõoma paavsti bullas lisaks vadjalastele ka «Ingria paganate», kellele keelatakse relvi müüa. Kahtlemata on siin tegemist isuritega. Seoses 13. sajandi sündmustega jutustavad vene kroonikad isuritest ja vadjalastest kui Novgorodi riigi liitlastest võitluses rootslaste vastu. Rootsi ja Vene vaheline võitlus kujundab Ingerimaa saatust paljude järgnevatigi sajandite jooksul. 1323. a. sõlmitud Oreški (Pähkinäsaare) rahulepinguga tunnustab Rootsi Ingerimaa kuulumist Novgorodi alla. Muuhulgas soodustab see rahuleping isurite eraldumist oma lähimatest hõimlastest Karjala maakitsusel, sest viimased jäid Rootsi valdustesse. 1617. a. sõlmitud Stolbovo rahulepinguga aga lähevad kõik Soome lahe piirkonna maad Rootsi alla. See põhjustab suuri muutusi Ingerimaa elanikkonna etnilises koostises. Kestvate sõdade tagajärjel oli selle maa rahvastik üsna hõredaks jäänud.

Et Rootsi võimu all tugevnes feodaalne rõhumine, millele lisandus usuline tagakiusamine, põgenesid paljud Ingerimaa põliselanikud Vene aladele. Sellises olukorras ergutasid Rootsi võimud uute asunikude tulekut mujalt. Sisserändajaid tuligi rohkelt ja peamiselt kahest Ida-Soome piirkonnast: Äyräpää kihelkonnast Karjala maakitsusel ja Savo lõunaosas. Uustulnukaid hakati nimetama vastavalt ääramõisteks ja savakoteks. Nad olid isuritele keele poolest lähedased, kuid et erinevates oludes elades oli omandatud erinevad kombed, eri usk (isuritel õigeusk, ääramõistel ja savakotel luteri usk), ei sulanud isurid sisserännanute ühte, kuigi aja jooksul kujunesid vastastikused keelelised mõjutused üsna tugevateks.

Ingerimaa lõplik liitumine Venemaaga Põhjasõja tagajärjel, samuti Peterburi asutamine soodustasid vene päritoluga rahvastiku ulatuslikku juurdevoolu. Samal ajal jätkus sisserändamine Soomest. Mõõdunud sajandi keskpaiku oli Ingerimaal isureid 18 000, ääramõisi ja savakoid 72 000, vadjalasi 5000. Käesolevast sajandist pärit andmed näitavad isurite arvu järkjärgulist vähenemist. Isuri rahva saatusele kujunes otsustavaks aga viimane sõda ja selle tagajärjed. Suurem osa isurite asumisalast oli Saksa sõjavägede poolt okupeeritud. Sõja lõppaastail saadeti oku-

peeritud alale jäänud soomlased ja isurid sundkorras Soome. Pärast sõda pöördus enamik neist Nõukogude Liitu tagasi, kuid paljud ei asunud oma endistesse elukohtadesse, vaid mitmetesse teistesse Nõukogude Liidu osadesse, kuhu paljud jäidki alaliselt elama. Selle tagajärjel oli 1959. a. rahvaloenduse andmetel ainult 1100 inimest, kes teatasid, et nad on isuri rahvusest. Hea keeleoskuse on säilitanud ainult vanem põlvkond, noored räägivad enamasti vene keelt.

Praegu kõneldakse isuri keelt peamiselt kolmes piirkonnas: Soikola poolsaarel (soikola murre), sellest umbes 50 km ida pool asuva Hevaha ehk Kovaši jõe ääres (heva murre) ja Luuga jõe alamjooksul ning Kurgola poolsaarel (alamluuga murre). Lõpuks on mõningaid mälestusi isuri keelest säilinud paaris külas, mis asuvad Oredeži jõe ülemjooksu piirkonnas, ligi 100 km Leningradist lõuna pool (oredeži murre).

Isurite päritoluga on seotud mitmeid probleeme. Isuri keelel on palju ühist soome keelega, kusjuures Ida-Soome murretega on sarnasus tunduvalt suurem kui läänepoolsete soome murretega. Samal ajal pole kahtlust isurite lähedastes suhetes karjalastega; praegu ei mäletataks isurite seas vanimat teada olevat enda ja oma keele nimetust -- *karjalain*, *karjalan keeli* (tänapäeval on selle asemel küll rohkem tarvitusel *izori* nimi, mõnel pool ka *ingeroin*). Ka karjalaste päritolu suhtes ei ole teadlased ühisel arvamisel. Niipalju näib olevat selge, et I ja II aastatuhande vahetusel m. a. j. oli Laadoga järve looderannikul tähelepandav asustuskus, kus oletatavasti räägiti nn. muinaskarjala keelt. Et karjalaste algkodu asus soodsate veeteede ääres, võimaldas see pikkade kalastus- ja küttimisretkede tegemist eri suundades; sellega kaasnes paljudel juhtudel ka uute alaliste asupaikade hääramine algsest elukohast kaugel eemal. On täiesti kindel, et kõigil praegu Ida-Soomes ja osalt isegi Põhjalahe ääres kõneldavatel soome keele murretel on karjalapärase aluspõhi. Koos muude Soome territooriumil esinevate murretega on karjala mured läinud soome keele koosseisu ja avaldanud suurt mõju ka soome kirjakeele kujunemisele. Muinaskarjalaste järglasteks on praegu Karjala ANSV-s elavad karjalased, samuti isurid.

Mitte kõik teadlased, kes ülalöelduga nõustuvad, pole üksmeelsed küsimuses, kas on õige lugeda karjalasi vanaks iseseisvaks läänemeresoome hõimuks, nagu seda on olnud liivlased, eestlased, vepsälased, ja kas on alust lugeda praegusigi karjala mureid iseseisvaks keeleks. Keeleuurijate hulgas, kes nendele küsimustele eitavalt vastasid, oli silmapaistvaim Lauri Kettunen. Kettuse arvates kujutas karjalaste Laadoga-äärne algkodu endast vepsa ja läänesoome päritoluga segaasustust, kus läänesoome-line aines olevat domineerinud. Sellele vastavalt kujutavat ka praegused karjala mured endast üleminekustet soome keele ja vepsa keele vahel, nii et praktiliselt võivat neid soome murreteks lugeda. Mis puutub isuri keelesse, siis ei saanud Kettuse teooria järgi ka see olla midagi muud kui soome keele murre. Kettunen

väitis, et isuri murretes olevat suur osatähtsus läänesoomelise päritoluga joontel, mis on omandatud juba Laadoga piirkonnas toimunud etniliste segunemiste perioodil. Need seisukohad kajastusid mõningal määral ka A. Sovijärvi poolt 1944. a. avaldatud soikola murde häälikuajaloos.

Seevastu nõukogude keeleteadlased peavad nii karjala kui ka isuri keelt omaette keelteks. Isuri keele osas on seda seisukohta põhjendanud eriti P. Ariste. Kuid isuri keele kujunemise küsimuste põhjalikumaks selgitamiseks oli andmeid veel vähevõitu, oli vaja hulgaliselt keeelist materjali koguda kõikidest isuri murretest. Erilise tähtsuse omandas seejuures oredeži murde materjal. Oredeži murde kõnelejaid eraldab muudest isuritest vähemalt 100 km pikkune vahemaa. Oma praegusesse asupaika on nad tulnud ilmselt 17. sajandil, millal paljud Ingerimaa elanikud põgenesid Rootsi võimu alt Vene aladele. Sellele viitab ka oredeži isurite asend otse Stolbovo rahuga kindlaks määratud Vene-Rootsi valduste piiri ääres Vene poolel. Et soomlaste (äürämöiste, savakote) massiline sisseerandamine Ingerisse algas alles 17. sajandil, jäi oredeži murre nende uustulnukate keeelistest mõjust puutumata. Kõik muud isurid on aga pikka aega elanud Ingeri soomlaste naabruses, ja kuna on tegemist väga lähedaste sugulaskeeltega, on raske kindlaks teha, mis on isuri keeles algupärane ja mis on seal kujunenud soome mõju läbi.

Uhel 1956. a. juulikuul hilisõhtul väljus Viistina külas liinibussist rühm seljakottidega reisijaid. See oli peamiselt Tartu üliõpilastest koosnev ekspeditsioon prof. P. Ariste juhatusel, kes oli siia Soikola poolsaarele sõitnud isuri keelt uurima. Nendega oli kaasas ka käesolevate ridade kirjutaja, tookord TA Keele ja Kirjanduse Instituudi esimese kursuse aspirant. Salkkond asus liikuma mõne kilomeetri kaugusel asuva Tarinai küla poole, kus oli ette nähtud peatuspaik sealses koolimajas. Rännak õhtuhämaruses mööda pikkamisi kõrgemale tõusvat jalgrada ja aeg-ajalt põõsaste vahelt nähtavale ilmuv majaka plinkiv tuli — need olid kõige esimesed muljed isurite maast, kuhu hiljem nii palju kordi on tulnud tagasi pöörduda.

VADJA RAHVALUULE VÕLUS

PAUL ARISTE

Olin gümnaasiumipoisina lugenud M. J. Eiseni «Eestlaste sugu». Selles raamatus oli eriti soojalt kirjutatud vadjalastest. Vana kirjamees ning folklorist oli noormehena lühemat aega elanud vadjalaste keskses Kattilal. Nooruspäevade muljetest kõneldakse enamasti ikka südamesoojusega. Nõnda M. J. Eisengi. Pärast «Eestlaste soo» lugemist olin Tallinnas muuseumipoel. Muuseumimõtte propageerimiseks ja muuseumidele raha hankimiseks oli «Estonia» kontserdisaalis paar rahvaloominguõhtut. Neile õhtutele oli muude laulikute ja pillimeeste hulgas toodud Tallinna ka mõned soome ja isuri laulikud tolleaegsest Eesti-Ingerist. Koolipoistele oli rahvamuusika uudiseks ning suureks elamuseks. Pärast kontserdi esimest osa läks rühm poisse lava taha. Seal oli muhulasi, sõrulasi, Kuusalu randlasi ja omaette jõugus Ingeri laulikud. Astusin Ingeri laulikute juurde ja küsisin ühelt keskealiselt rahvarõivais naiselt: «Oletteko inkeriläinen?» «En ölö. Miä ölön vanu vadjalain!»

Vana vadjalanel Elav vana vadjalane! Teadsin, et vadja keele kõnelejaid on ainult mõnisada inimest. Minu ees istus nüüd vadjalane! See vadjalane oli jutustaja ja laulik Daarja Lehti.

Vahepeal õppisin vadja keelt ning lugesin vadja rahvaluuletekste, aga vadja elava rahvaloominguga enam kokku ei puutunud.

Olin 1932. aasta kevadtalvel Helsingis Tartu ülikooli teadusliku stipendiaadina. Harrastasid peamiselt fonetikat professor Frans Aimä laboratooriumis. Samal kevadtalvel kutsuti Eesti-Ingerist Helsingisse vadjalane Kigoria (Grigori) Kuzmin. Kigoria Kuzmin oli sündinud Pummalas. Esimene maailmasõda oli ta toonud Eesti-Ingerisse Kallivere külla. Kigoria Kuzmin oskas hästi eesistade keelt. Professor Lauri Kettunen ja tolleaegne üliõpilane Lauri Posti tahtsid temalt Pummala küla murrakut kirja panna. Kuzminiga töötati laboratooriumis.

Eesti keelega võrreldes on vadja keel vanamoeline. Vadja keel on olemuselt lähedane meie regivärsse keelele. Ta on selle tõttu mahe, et eesvokaalide ees on k muutunud ts-ks. Vadjalast sai isuri ja soome naabrist selle tõttu otsekohe eraldada, et vadjalane ütles: «Tsälü, tsäü tserikkoo, tselloo jo luvvase!» — «Käli, käi kirikusse, kella juba lüüakse!» Ilus ja vanamoeline on vadja keel. Vanaaegsed on vadjalaste uskumused, kombad, laulud ja itkud. Soome uurijad olid pannud kirja vadja laule ja olid kogunud mõnel määral muudki, ent vadjalaste rahvalooming tervi-

Hommiikul saime juba selgema ülevaate paigast, kuhu olime saabunud. Koolimaja asus lagedal tuultele avatud kõrgendikul, mis moodustab ühe osa poolsaart läbivast pikast seljandikust. Selle kõrgemad tipud (umbes 130 m) asuvad 3—5 km Tarinai külast põhja ja lõuna pool ning seal avaneb eriti huvitav vaade.

Noisin suurelle mäelle, korgijalle kalliolle, katsoin Soomed, katsoin	Tõusin suurelle mäele, kõrgele kaljule, vaatasin Soomed, vaatasin
saared,	saared,
katsoin mättähäd meroist, katsoin kolgan Kronstadiid, piinen paigan Petteriid.	vaatasin merekunkad, vaatasin nurga Kroonlinnast, väikese paiga Peterburist.

Nii algab üks pikem isuri rahvalaul. Soikola mägedelt võib tõepoolest näha Soome lahte ja selle saari ning isegi lahe vastpoolset kallast. Ida poole vaadates ei paista mere ja kääru-lise rannajoone taga küll Leningradi ega Kroonlinna, sest nendeni on üle 100 km, kagu ja lõuna suunas aga laiuvad metsaga kaetud madalikud, mida kaugemal äärestavad mõned kõrgendikud. Läänes on näha Luuga laht, sinna suubub Luuga jõgi ja lahe teise kalda moodustav Kurgola poolsaare rand.

Peagi avaneb meie jaoks eriti soodne võimalus: vana rehe juurde on kogunenud hulk naisi noota parandama. Märgime üles nooda osade nimetusi, palume jutustada kalapüüdmisviisidest enne ka nüüd.

Siinsamas on ka võimalus tutvuda sellega, mille poolest Soikola poolsaar oli eriti kuulsaks saanud juba möödunud sajandist peale: isuri rahvalaulud.

butud juba palju varem. Siiski leidub veel endisi rahvalaulikuid, kes oma rikkalikust repertuaarist on midagi tänini meeles hoidnud. Üks sellistest oli nendesamade noodaparandajate seas viibiv Oksinja Ignatjeva, kellelt kuulsime muuhulgas järgmise pulmalaulu — see kujutab endast peigmehe sugulaste kui võõrustajate pöördumist külaliste, pruudi sugulaste poole:

Pulmalaulu sõnad on toodud lisas C, lhk. 6.

kuna oli jäetud unarusse. Vadja keel oli aga hääbumas. Kaugel polnud aeg, mil enam ükski inimene ei oska vadja keeles vadjalastest jutustada. Noorusinnostuses tahtsin vadja minevikust säilitada kõike, mida ehk veel võis säilitada. Kigoria Kuzmin elas Kallivere külas ja naabruses Vanakülas elas Daarja Lehti. Nemaad olid vadjalased, kelle juurde võis pääseda. Üle piiri Nõukogude Liidus olevate vadjalaste juurde ei saanud minna. Vanaküla taga oli piir kinni. Tuli siis suviti teekond Tartust Narva ja sealt edasi Rosona jõe äärde ette võtta.

Eesti-Ingeri asub Narva jõe paremal kaldal umbes kümne kilomeetri Narva-Jõesuust. See ala jäi Eestile 1920 aasta rahulepinguga. Rosona jõgi läbib Eesti-Ingerit, ühendades kahte veerikast jõge--Narvat ja Luugat--voolates üle Eesti-Vene piiri, kas itta või läände, ole-nevalt vee seisust kummaski jões ca 12 km üksteisest.

Teine maailmasõda oli alanud. Vadjalaste maa oli laastatud. Vadjalasi, isureid ja soomlasi ootas sundevakuaatsioon Soome, Saksamaale ja läänepoolsetele okupeeritud aladele. Eesti Rahva Muuseum tahtis vadjalaste etnograafiast oma kogudes säilitada, mida oli veel võimalik koguda, enne kui vadjalaste ala oleks rahvast tühjaks tehtud. Muuseumil õnnestus saada luba kogumiset-kele minna. Vadja keelega tegelnud isikuna kutsuti mind kaasa. Läksin, sest nõnda sain vadjalaste juurde seal, kus nad olid olnud aastatuhandeid, kus nende keel ja pärimused elasid edasi õiges keskkonnas.

1942. aasta augustis ja septembris liikusin vadja külates. Tollal oli vadja keele oskajaid 300—400 ümber. Lempola, Pummala, Kattila, Mati, Kõrvõttula ja Savvokkala külas võis kodudes ja tänaval kuulda aina vadja keelt. Olen alati olnud vadjalastele tänulik lahkuse ja sõbralikkuse eest.

Tollalt retkelt ei saa ununeda 92-aastane Otju Onufrijeva Mati külast. Tema oli vist viimane selline vadjalane, kellele vene keele rääkimine tegi raskusi. Istusin Otju laua taga. Otju jutustas, mina kirjutasin ja Mati küla lastekari kuulas. Ainult üks umbes kümneaastane tütarlaps sai sellest aru, mida Otju pajatas. See oli Boranovite noorim tütar. Tema tõlkis teistele lastele lause lauselt kuningapoegadest ja -tütardest, nõidade, vägilastest, kohtlastest vennast, vaeslastest, võlutud konnast, rebase vempudest, kratisest lemmiüest ja muust. Kui läksin hommikul Otju poole, tulid lapsed kaasa. Otju oli sündinud Baabino järve ääres Jarvigoistüläs.

• • • Mati küla Petra Boranov näitas mulle, kuidas *tšiviroukolöö*, kivikangrulle viidi *võra*, kahja. Pidin minagi kivide vahele heitma sakslaste alumii-niummündi, et mulle ei tuleks ohvrikohal käimisest paha, pidin minagi ütleva: «*Võra sillöö, a terveüz millöö!*» (= Kahi sulle, aga tervis mulle!). Petra viis mind ka ohvriallikale ja näitas, kuidas seal ohverdati. Petra on surnud. Tema naine Maarja Boranova on tänini üks parimaid vadja teadjaid. Tema abiga koostatakse suurt vadja keele sõnaraamatut. Maarjalt kirja pandud pärimusteated ulatuvad mitmele sajale.

Vadjalaste juurde sain taas minna alles 1947. aasta suvel. Kaasa tulid tolaeagssed innukad üliõpilased Karl Kont ja Eduard Vääri. Kingiseppe sai rongiga. Sealt tahtsime minna Lauga (= Luuga) jõe suudmel olevaisse vadja küladesse ehk Vaipool. Sõjajärgseil aastail polnud veel bussiliiklust. Pidime leidma mõne juhuliku veoauto, mis oleks meid viinud mere poole.

• • • Soovitati minna jõe äärde väikesesse majja, kus on Jõgõperält tulnud vadja eideke Matjo Gerassimova. Läksime Matjo poole. Matjo keitis õhtust. Teretasin uksele. «*Terve! Terve!*». Matjo tervitas vastu ja küsis: «*A tšen siä öld? Olõdko vadjalain? Tulõdko siä Kattilalt?*» (= Aga kes sa oled? Kas oled vadjalane? Kas tuled Kattilalt?) Rääkisin Kattila kandi murrakut. Ütlesin Matjole, et tuleme Eestist ja oleme eestlased. Matjo päris edasi, et kes on mulle siis vadja keelt õpetanud. Seletasin, et olen juba mujal vadjalaste juures olnud ja et meil Tartus oli ka üks vadjalane Jõgõperält, Dmitri Tsvetkov, kes on kirjutanud suure vadja sõnastiku. Matjo lõi käed kokku: «*Pühä jumala! Tämä oli minu velli. Tulõ, tulõ rihheel!*» (= Püha jumal! Ta oli minu vend. Tule, tule tuppa!) Läksime tuppa. Jutustasin Matjole venna ülikoolipäevist. • • • Siis küsisin, kas Matjo teab vadja muinasjutte. Matjo vastas: «*Muinasjutte räägiti lastele. Mina võin sulle laulda vadja keeles, kui sa tahad.*» See oli üllatus, suur üllatus. Vaipool pidi olema üsna vaene vadjakeelsete laulude poolest. Vaipool vadjalased pidid ikka isuri keeles laulma. Seda oli kinnitanud D. Tsvetkovgi. Ja nüüd pakutakse vadja laule! Haarasin vihiku ja Matjo laulis:

*Lentääz lintu alta lidnaa,
tuli lintu Tuutarissa,
sulka vukaa Vaa'issa,
sinisulka Soomõo maalla.
Silmad öltti siivenallõ,
nätšemed sulga neniize.
Se tõi valõ sõnaizõd,
valõ veeistid veereteli:
sizolõ sõttaa mennä.*

Lendas lind alt linna,
tuli lind Tuudarist,
sulg valge Vadjast,
sinisulg Soomemaalt.
Silmad olid tiiva all,
nägemised sulcootstes.
See tõi valesõnakased,
valeteated veeretles:
õde peab sõtta minema.

See oli eepiline laul sõjasõnumitest, mis on levinud eestlaste,

isurite ja soomlaste hulgas. Nüüd selgus, et seda on lauldud ka vadja keeles. Matjo laulis veel mitu eepilist laulu, maailma loomisest, uppunud vennast, vene vestimisest ja muust. Matjo osutas, et vadjalasedki tundsid neid eepilisi laule, mis esinevad «Kalevalas». eestlastel ja teistel läänemereelastel. Matjo oli tõeline lauluema. Ta oli omal ajal olnud nõnda kuulus kaasitaja, et teda oli kutsutud ka isuri ja soome pulmadesse kaasitama. Pulmalaulude repertuaar oli tal suur. Suur oli tal ka lüüriliste laulude repertuaar. Nende päevade jooksul, mis sai olla Kukkuzis, laulis Matjo 36 laulu, kokku 1046 vārssi. Matjo ei saa muidugi võistelda setu, karjala või isuri laulikutega, kellelt on kirja pandud palju enam laule ja vārssi. Matjo on siiski suur laulik, suur vadja laulik. Kui tema õppis laule vanemalt laulikult, oli vadjalasi umbes 1000 isikut. Kui ta neid laulis pulmades või mujal, oli vadjalasi kõigest mõnisada. Nii väikesel rahvakillul oli seda-võrd suur laulutraditsioon, et vadja laul suutis kaole vastu panna selle ajanigi, kui vadja keel hakkas lõplikult hääbuma. Matjolt pole kõiki laule kirja pandud.

Matjo laulude repertuaar on asendamatu. See repertuaar osutab kõige ilmekamalt, missugused suhted on vadja lauludel olnud isuri, soome, eesti ja karjala lauludega. Viimase paari kümnendi suvedel olen ikka olnud vadja taatide ja eitide külalane. Mati küla ja selle naaberkülasid kutsutakse *Orko*, s. o. org. Neis külates on Maarja Boranova, Olga Ivanova (Mati) ja Katja Jovleva, (Kõrvõttula) sellised sõnameistrid, kellelt keeleuurijad ja folkloristid kuulevad aina uut. Maarja Boranova on erakordse keelevaistuga naine. Koolis on ta käinud ainult kolm aastat, ent ta oskab küsitajale selgeks teha kõige keerulisemad grammatikavormid ja sõnatähendused. Kui ta seda ei tea, mida talt küsitakse, ütleb ta: «*En tää, en öö kuullu.*» (= Ma ei tea, ei ole kuulnud.) Ta ei anna kunagi ekslikke andmeid.

• • • Idavadja murret raagib praegu üksainus eideke, Fjokla Vasiljeva. Mitmes Kattila kandi vadja külas on vadja keel hääbunud. Hääbumas on ta ka Mati külas, kus häid keeleoskajaid võib ühe käe sõrmel lugeda. Mõnel määral elav on vadja keel Vaipool, Luuditsas, Liivtšuläs ja Jõgõperäl. Siia võib arvata ka Jõgõperä tütarcula Rajo. Luuditsas ja Liivtšuläs räägitakse vadja keelt kodus, tänaval, töö juures, ajaviiteks vesteldes ja mujalgi, kus kaks või kolm vadja keele oskajat saavad omavahel kokku. Vaipool on kõige paremini säilitanud vadja keele ja vadja rahvaluule igasugused žanrid.

Kui kuskilt ei kerki esile moni vahepeal mujale siirdunud vadja laulude oskaja, siis on Oudekki viimane vadja laulik. Tema lahkumisega ei hääbu igaveseks mitte üksnes vadja laul, vaid kaovad igaveseks ka igasugused muud pärimused Jõgõperä ja Rajo vadjalaste omaaegsest elust-olust. Oudekki mäletab täpselt kirjeldada iga seika, millal jälgiti eri tavasid ja kombeid.

IDA - KARJALASTEST

Ida-karjalaste elu ja saatuse kujunemine on olnud erinev nende läänepoolsetest õdedest-vendadest. Teame, et idakarjalased oma ürgsel kodumaal on ammugi muutunud vähemusrahvaks. Kahjuks ülalpool kasutatud allikad on "tühjad" ida-karjalaste ürgse kodumaa, Laadoga ja Ää-nisjärve (Onega) vaheline ala ja põhjapoolsed kaldad, ja seal veel elava pärisrahva käsitusist arusaadavalt põhjusil. On ju see Nõukogude Vene valduses olev ala välispoliitiliselt ja sõjaliselt erakordselt "tundlik". Seda läbivad ju Leningrad-Murmanski raudtee ja Valge-mere kanaal. Mõlemad on tohutult tähtsad nõukogude võimude silmis, et suurt relvaladu ja püssirohu keldrit--Koola poolsaare sõjalist piirkonda Murmanski sõjasadamaga keskpunktis-- varustada ja varjata. Võo-rastele silmadele on see ju absoluutselt keelatud maal

Ka kahtlast rahvast ei lubata sinna. Ja mis oleks veel kahtlasem kui mitte-venekeelt kasutavad etnograafid ja folkloristid, kes võivad ju emakese Venemaa "põlisesel alal" üles äratada "vanu vaimu". "Mis kord vallutatud on oma" on alati olnud vana hea vene põhimõte, ja kui asjaosalistel kui ka kõrvalseisjatel on teine arvamine, siis saavad nad armasa vene karu (kallike oli ju 1980. aasta Olümpia mängude sümboliks) traditsioonilist kihva tunda.

Ida-karjalaste grupe olid aga ajaloo tuuled puhunud võõrsile. Nagu kuulsime olid mõned neist pillatud oma hõimude vadjalaste alale. Teine grupp oli leidnud asupaiga Sise-Venemaal. Sellest grupist oli etnoloogidel nähtavasti luba rääkida ja allpool toome sellest osi.

DJORŽA ÄÄRES

PAULA PALMEOS

Kõik teavad, kus on Volga, Euroopa suurim jõgi, kuid vähe leidub Eestimaal inimesi, kes oleksid midagi kuulnud Djoržast. Väike Djorža on Volga haru jõgi, mille kaldail elavad kõige lõuna-poolsemad karjalased.

Karjalasi asub teatavasti Karjala ANSV-s peamiselt lääne pool Leningrad-Murmanski raudteed, kuid neid elab ka siin-seal

Novgorodi ja Kalinini oblastis. Eriti rohkesti karjalasi on Kalinini oblastis, kuhu nad on rännanud sajandit kolm tagasi pärast Stolbovo rahulepingut (1617). mille järgi nende tolaeagssed alad jäid Rootsi valdusse.

Karjalaste väljarändamine oli tegelikult pisitasa alanud juba XVI sajandi lõpul, kuid massilise ulatuse võltis ümberasumine XVII sajandi esimese 60 aasta jooksul. Arvatakse, et siirdlaste arv ulatus 25000--30000 inimeseni, mis oli tolle aja kohta tohtu hulk. Venemaal oldi saabunuist huvitatud, sest vaiati töökäsi.

Nende julgete ning südikate meeste ja naiste rohkeid järglasi elab seal praegugi. Neid asub ka Kalinini oblasti lõunaserval umbes 60 km Rževist ida pool, karjalaste muust massist ammu irnudenud viies küla keses Djorža ääres, kuhu rühm Tartu ülikooli soomeugri keeli õppivaid üliõpilasi nende ridade kirjutaja juhtimisel siirdus esmakordselt praktikale 1964. a. suvel.

Pogoreloje Gorodištše jaamast jalgsi otse läbi metsa ja üle heinamaade saab karjala küladeni kümnekond kilomeetrit. Pole kuigi meeldiv paterdada poristel tundmatutel teeradadel

Kummalgi kaldal piki Djorža jõge asetseb praegu üksteisest 3–4 km kaugusel viis külast: Nouvoi, Oleksandrovskoi, Vassiljevskoi, Semnovskoi ja Matjugin, mis moodustavad umbes 150-hingelise karjalaste saarekesi keset venelasi. Külasid ümbritsevad lagedad viljaväljad. Kolhoosis tegeldakse karjakasvatuse ja põllumajandusega.

Mitte alati pole karjalaste saareke piirdunud üksnes viie küla. Enne Teist maailmasõda oli Djorža mail üheksa rahvarikast küla. Sõjast ei jäänud puutumata ainuski pere. Oli ju siin mõnel määral kujutluse, kui märkida, et näiteks kõige suuremas külas Semnovskois oli enne sõda 75 peret 356 karjalasest elanikuga, praegu aga ainult 30 peret 85 inimesega, kellest karjalasi 40.

Siin toimusid rasked lahingud endiste "vandeseltslaste" sakslaste ja venelaste vahel. Kahjuks, jällegi üks väike soomesugu rahvas kannatas oma naabrite poliitilise ahnuse pärast. Voib oletada, et venelased võtsid kergendustundega karjala külade hävimist ja rahva laiali pillamist -- jällegi üks tülakas vähemusrahvake tasandilistatud!

Grammatiliselt on siinne murrak, nagu üldse karjala keel, eesti keelele küllalt lähedane. Käändeid on selles 15, kuid mitte kõik pole meiega ühised. Nii on sisekohakäändeid kolm nagu meilgi, kuid väliskohakäändeid on ainult kaks -- alalütlev ja alalütlev, kusjuures esimene täidab ka alalütleva funktsiooni.

Djorža karjalased on kaua aega elanud tihedais kokkupuuteis venelastega, millest johtub tugev vene keeleline ja kultuuriline mõju. Vanakeste jutustustest võib järeldada, et alguses on karjalased, küllap peamiselt keelebarjäärist tingituna, jäänud üsna isoleerituteks. Näiteks on nad abiellunud ainult omavahel. Et karjala neiu oleks venelasega abiellunud või karjala noormees venelanna võtnud, juhtunud vanasti haruharva.

Praegu on siinsed külad segarahvastikuga. Rahvuslikku vahet enam ei tehta. Karjalasi ja venelasi seob ühine majandus, ühine kultuur, ühine ajalugu. Kauaaegsest pidevast keelekontaktist tingituna leidub karjala keeles arvukaid vene laenelemente. Eriti rohkesti on sõnavaralisi ja tõlkelaene, kuid tundub on vene mõju ka häälduses ja lausestuses. Tegelikult on võõrmõju niivõrd intensiivne olnud, et vanem põlvkond on kakskeelne: osatakse ladusalt kõnelda mõlemaid keeli. On raske otsustada, kuivõrd see igal konkreetsel juhul on osaline või täielik bilingvism. Leidub vanakesi, kes karjala keelt kõnelevad paremini kui vene keelt, leidub neidki, kel vene keel aktiivsem, kuid on ka niisuguseid, kes mõlemaid keeli võrdselt hästi valdavad. Sageli võib tähele panna, kuidas vanakesed omavahelises vestluses siirduvad karjala keelelt vene keelele, ilma seda ise mõnikord märkamata. Tihti aga kasutatakse kõnel-des paralleelselt kahe keele väljendeid.

Enamasti on ühe perekonna piirides tüüpiline olukord, et vanavanemad on karjalased, kuid lapsi ja lapselapsi peavad nad venelasteks. Osaliselt peegeldub see ametlikuski rahvaloenduse statistikas (1959), mille järgi karjalasi on Nõukogude Liidus 167 000, neist emakeele kõnelejaid 71,3%.

Karjalased armastavad oma perekonda ja kodukohta. Igal suvel tuleb Djorža äärde puhkust veetma Moskvasse, Leningradi ja mujale siirdunud, kes siit omal ajal on läinud lähedamaid elamisvõimalusi otsima või pole pärast sõda tagasi tulnud. Ei ole nende hulgas tähtsaid kultuuritegelasi ega muid suurmehi. Küll on aga siinseist küladest sirgunud osavaid töölisi Moskva tehastes, silmapaistvaid ehitajaid, tublisid autojuhte, kohusetundlikke velsk-reid, sanitarid ja õdesid, häid õpetajaid, agronome ja ametnikke ning mõni ajakirjanikki. Keegi neist pole unustanud oma lapsepõlve mängumaid ja kui igapäevase tormaka tempo tõttu mitte muidu, siis vähemalt kord aastas

Mingil määral teatakse sedagi, et eestlased ja karjalased kõnelevad sugulaskeeli. Meie tüdimatu keelejuht Katt Põlova jutustas esimesel suvel, kuidas ta oli sattunud kuulma Tallinna raadiosaadet, milles diktator muuseas ütelnud: üks, kaks

kolm... «niisamuti kui karjala keeleski». See olnud Kati meelest niivõrd ilus, et ta südamepõhjani liigutatult hardasti soovinnud: «Sanois! hian viäl! ho! keeran!» 'Ütleks ta veel ometi kord!'

Oleme siin käinud viiel suvel. Meid võetakse alati vastu oodatud külalistena ja kõige kibedamalgi heinaajal leitakse ikka mahti meiega vestlemiseks, kui mitte muidu, siis kas või lõunatundidel. Meie töö vajalikkusest saadakse aru. Karjala keelt kõnelevad ju praegu üksnes vanemad inimesed, mistõttu on ilmne, et see mõnekümne aasta pärast lakkab siin kõlamast. Nõnda on tõepoolest viimane aeg püüda seda kuidagi säilitada. Selle argumenti ees alistub suurimgi skeptik.

Tänapäeval kasutatakse karjala keelt kodus oma perekonnas ja oma külas. Igapäevaseist lihtsamaist asjadest, toitudest, kodustest toimetustest, põllutööst ja heinategemisest võivad karjala keeles küllalt hästi vestelda ka kolmekümneaastased küla inimesed. Kui aga juttu tuleb päevasündmustest, poliitikast, koolist, kirjandusest või kinost, siirdutakse vene keelele. Avalikel esinemistel ja ametiasutustes, seega väljaspool kodu räägitakse alati vene keelt. Vahel oleme ometi sattunud kuulma, kuidas jaamas rongi ootajad omavahel karjala keelt kõnelevad, et ümberolijad aru ei saaks. Djorža-äärsed karjalased on enamasti kirjaoskajad. Kirjaoskus tähendab just vene keele lugemise ja kirjutamise oskust. Paljud on käinud paar talve koolis või osa võtnud kirjaoskamatuse likvideerimise kampaania ajal korraldatud kursustest. Kuid 1930-ndail aastail on siinses koolis veidi aega (kahel talvel?) õpetatud karjala keelt. Õpetajannad polevat aga osanud kohaliku karjala murrakut, vaid õpetanud tunduvalt erinevat kirjakeelt. Sellepärast olevat lastevanemad soovi avaldanud, et nende lastele õpetataks pigem vene keelt. Seda tehtigi.

Eelnevaga seoses vahest pole liigne teha väike põige minevikku, meenutamaks karjala kirjakeeleks kinnistamise katseid. Nende algus ulatub religioosete tõlketööst näol alles moodunud sajandi esimesse kümnendisse. Tveri murdes ilmus aga esimene trükisena 1820. aastal Peterburis vene tähestikuga Matteuse evangelium, mis nägi trükimusta kaks korda hiljemgi ladina tähestikus, kord muuseas bibliofiilse väljaandena meie F. J. Wiedemanni toimetusel Napoleoni vennapoja kool Londonis (1864). Karjala rahva hulgas teos ei saanud levida, sest karjalased ei tundnud tol ajal veel ei vene ega ladina tähti, kuid esimest trüki olevat umbes pool sajandit kasutatud Petroskoi vaimuliku seminaris. Alles sajandi lõpu poole ilmus teos, mis leidis tee karjalaste endigi suitsutaredesse. See oli väike tverimurdeline aabits Anastasia Tolmatševskaja sulest.

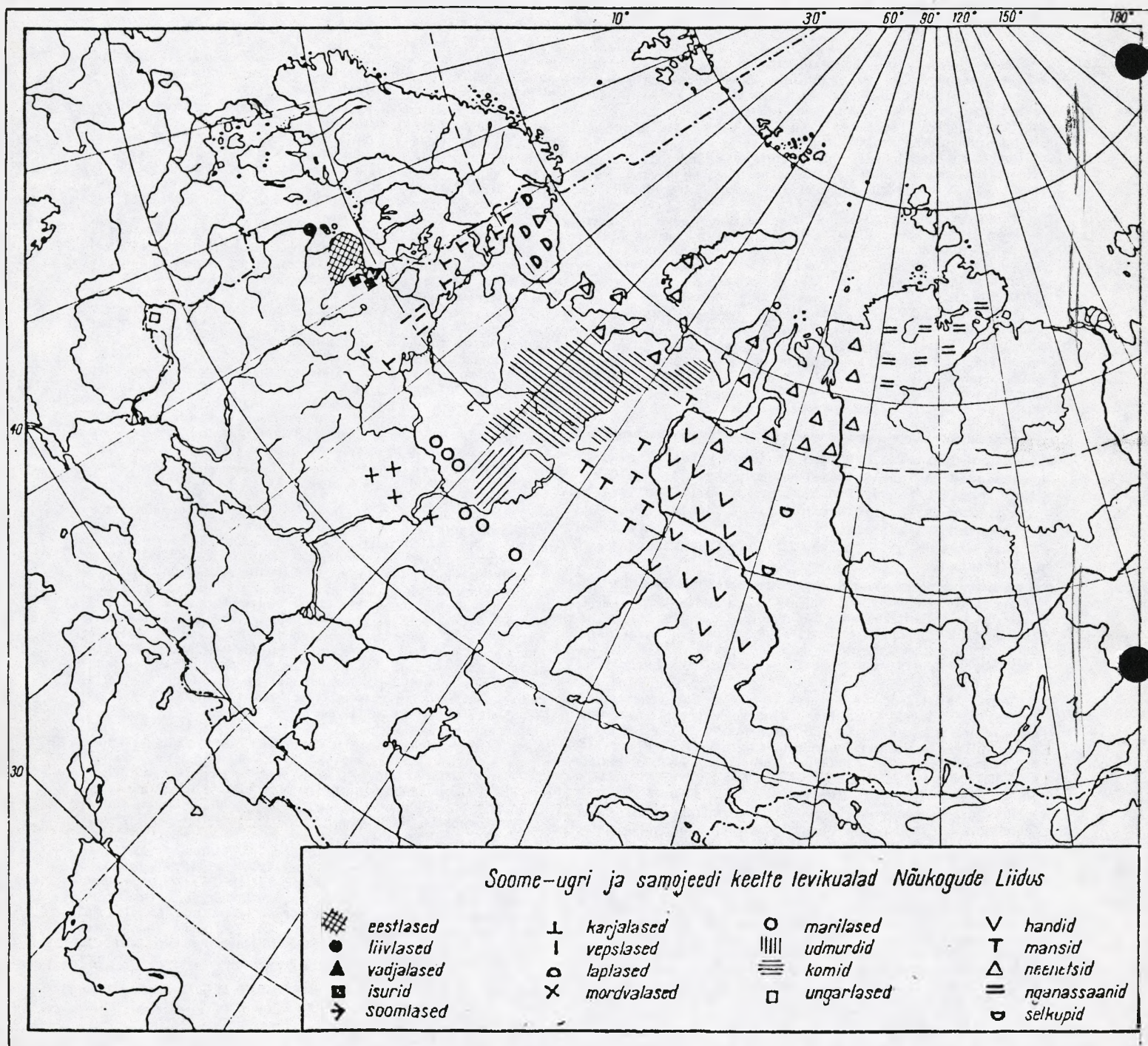
Nõukogude ajal kerkis päevakorrale karjala kirjakeele küsimus. Haja li elavale keeleliselt kümnete eri murrakuteks killustunud karjala rahvale kirjakeelt luua polnud lihtne. Karjala ANSV-s otsustati kasutusele võtta vene keelega kõrvuti soome keel, sest põhja-karjala murded olid viimasele üsna lähedased. Lõunapoolsele aabitsale ja lüüdi murde kõnelejaile arvati samuti sobivat soome kirjakeelt, kuigi nende kõnekeel sellest tunduvalt erines. Teisiti oli lugu Tveri karjalastega. Nende kirjakeele küsimus põhjustas 1930-ndail aastail ägedaid vaidlusi, sest mõnede arvates pidi ka neile sobima soome keel. Leningradi professor D. V. Bubrich, kes põhjalikult tundis karjalaste ajalugu ja keelt, rõhutas, osutades häälikulistele, sõnavaralistele ja morfoloogilistele erinevustele soome keele ja karjala tveri murde vahel, et Tveri karjalastele tuleb luua oma kirjakeel, sest soome keel oluks neile arusaamatu. Tema autoriteetsel eestkostmisel ja kaasabil sai teoks lühiealine tverimurdeline ladina tähestikuga karjala kirjakeel. Karjalastest autorid koostasid aabitsa, lugemikke ja rea algkooli-õpikuid ning andsid välja ajalehte. Ilmus ka muid raamatukesi. 1938. a. mindi üle vene tähestikuga kirja-keelele, mille aluseks aga polnud enam kaliini murre.

Nähtavasti hakatigi siis umbes pool inimiga tagasi Nouvoi algkoolis neid õpikuid kasutama. Oieti oli see algusest peale läbikukkumisele määratud katse. Kohalik murrak oli juba niivõrd omanäoliseks kujunenud, et õpetatavat keelt ei tahetud emakeeleks tunnustada. Aeg ja ümbrus olid oma töö teinud. Karjala kirjakeel oli siit lootusetult hiljaks jäänud.

Praegusel ajal piirdub laste keeleoskus üksnes teatava hulga karjala sõnavara ja lihtsamate lausetega, mida mõistetakse. Oleme siiski vahel kogenud, et mõnes puhtkarjala peres kooliealised lapsed ilmse huviga jälgivad ema või vanaema jutustust, väites, et nad kõigest aru saavad. Seda kinnitavad ka nende säraavad silmad ja mõni muinasjuttu kuulamisel poetatud repliik. Üldiselt aga lapsed karjala keelt kõnelda ei oska, isegi vanaemad räägivad nendega vene keelt, et neil koolis raskusi ei tekiks. Niiviisi taganeb hääbuv karjala keel üha enam madalate majakeste seinte vahele kitsamasse vanakeste ringi, kuni nende manala maile minnes sellest jääb ainult habras mälestus.

Ent samuti nagu meie keeleteadlased palavikuliselt töötavad kaduvate eesti murrete talletamisel, tuleb meil püüda kirja panna ja magnetofonilindile jäädvustada ka oma sugulaskeeli, et need uurijale tulevikukski kättesaadavad oleksid. Ja Djorža ääres on see paraku eriti pakiline ülesanne!

Näiteid karjala keele ja selle sise-vene murdeliste muudatuste üle on toodud lisan C, lhk. 6.



Eesti NSV uurijad on käinud pidevalt meie territoriaalselt lähemate ja kaugemate soome-ugri rahvaste juures, kus on kogutud eriti väärtuslikku keelelist, folklooristlikku ja etnograafilist ainetist. Meil teatakse üldiselt, missugused rahvad räägivad soome-ugri keeli. Sageli pole aga õiget kujutlust sellest, missugused keeled on meie lähedased ja missugused on kaugemad või üsnagi kauged. Eesti uurijad, kes on olnud liivlaste, vadjalaste, isurite, karjalaste ja vepslaste juures, veenavad lugejat selles, et nende rahvaste keel on eesti keelele sedavõrd lähedane, et eestlane võib vadjalasega üsna ladusalt, karjalasega rahuldavalt ning vepslastega kuidagimoodi juttu ajada. Nagu nende rahvaste keel on eestlaste keelele lähedane, nõnda on eestlasele lähedane ka see vanaaegne keskkond ning tänapäeva miljö, milles need rahvad on elanud ja elavad. Meist on keelelt kauged laplased, ersamordvalased, marilased, komid ja handid. Nende uurijad on olnud aladel, mille kohta eesti lugejale võib esitada paljugi tundmatut või vähe

tuntut. Nende rahvaste keel näib meie alguses täiesti võõrana. Kui aga lähemalt tutvuda sõnavara ja grammatikaga, siis võib leida mõndagi, mis on meie keelega ühine.

Veelgi kaugemad kui handid, mansid ja ungarlased on meist samojeedid, niihästi keele kui ka folkloori ja etnograafia poolest. Territoriaalseltki asuvad nad meist tuhandete kilomeetrite taga. Kaugesse minevikku jääb ka aeg, kui soomeugrilased ja samojeedid olid keelelt üksteisele täiesti lähedased. Samojeedi keeles on aga ohtuastele niisuguseid seiku, mis valgustavad soome-ugri keelte ajalugu. Sellepärast on Eesti NSV fennougristid samojeedi keelele võtnud oma uurimissfääri. Kogumikus räägitakse sellest, kuidas satuti viimastele kamassidele, kes räägivad üht lõunasamojeedi keelt.

Paul Ariste

Allikas: SAAREMAAST SAJAANIDENI

K O M M U N I S M I T E O O R I A J A P R A K T I K A

F e l i k s T a m m

Oleme kirjeldanud paljudel kordadel kahepalgelist nõukogude korda-- ühelt poolt näiline ühiskondlik õiglus ja inimesearmastus, teiselt poolt hoolimatu, õiglusetu ja terrorivahendeid kasutav ühiskonna-vorm. Kommunistlik propaganda kordab lõpmatuseni ideaalpilte nõukogude "helgemast palest". See jutt oma järjekindluses näib nii veenev, et paljud teadlikud heatahtlikud inimesed on viidud segadusse ja neil on raske arusaada mis on tegelikkus ja mis ettekujutus.

Peaksime ütlema, et kogu kommunismi olemus on kahepalgeline. Kommunismi utoopiline eesmärk, nagu defineeritud ta loojate poolt, on kantud altruismi ja sotsiaalse õigluse ideest. See eesmärk on aga ebamõõralt projekteeritud tulevikku ja see projekteering eeldab teatud majanduslikke, poliitilisi ja ühiskondlikke tingimusi (nagu inimese altruistlik iseloomu-joon, eraomandi puudumine tootmise protsessis ja klassivaba ühiskond) mis tegelikult igapäevases maailmas ei eksisteeri. Kommunistliku utoopia loojad peavad need eeltingimused kuidagi looma ja siinkohal tuleb nõukogude äripäevasel tegelikusel lahkuda ühapäevasest ideaal-maailmast. Surveabinõud võetakse appi, et nõid eeltingimusi luua.

Tõsi küll, nõukogude korra rakendajad püüdsid delikaatselt balantseerida "äripäeva ja ühapäeva piirimail"-- usuti, või õgemiini püüti iseennast veenda, et surveabinõud on ajutised, vajalikud ainult nii kaua kui "kurjus" (loe kapitalistide klass ja nende käsilased) maailmast kõrvaldatud. Surveabinõud on aga muutunud püsivaks, sest "kurjus" ei hooli klassivahedest nagu elu ja sündmused (hiljutised Poola Demokraatlikus Rahvavabariigis) on näidanud.

Sotsialistlik-kommunistlikust kirjandusest, kavandamisest ja mängureeglite kirjutamisest käib läbi punase joonena kahepalgelisus. Püüame heita põgusa pilgu sellele nõukogude nõrkusele kasutades valitud väljavõtteid kolmest olulisest allikast: Marx-Engelsi Kommunismi Manifest, Lenini seisukohti ja tõekspidamisi ühest tema antoloogiast ja Nõukogude Liidu konstitutsioon.

Loiked raamatust "The Communist Manifesto", Karl Marx & Friedrich Engels

THE history of all hitherto existing society† is the history of class struggles.

Freeman and slave, patrician and plebeian, lord and serf, guild-master and journeyman, in a word, oppressor and oppressed, stood in constant opposition to one another, carried on an uninterrupted, now hidden, now open fight, a fight that each time ended, either in a revolutionary reconstitution of society at large, or in the common ruin of the contending classes.

The modern bourgeois society that has sprouted from the ruins of feudal society has not done away with class antagonisms. It has but established new classes, new conditions of oppression, new forms of struggle in place of the old ones.

Hence, the cost of production of a workman is restricted, almost entirely, to the means of subsistence that he requires for his maintenance, and for the propagation of his race. But the price of a commodity, and therefore also of labour, is equal to its cost of production. In proportion, therefore, as the repulsiveness of the

work increases, the wage decreases. Nay more, in proportion as the use of machinery and division of labour increases, in the same proportion the burden of toil also increases, whether by prolongation of the working hours, by increase of the work exacted in a given time or by increased speed

The French Revolution, for example, abolished feudal property in favour of bourgeois property.

The average price of wage labour is the minimum wage, i.e., that quantum of the means of subsistence which is absolutely requisite to keep the labourer in bare existence as a labourer.

In bourgeois society capital is independent and has individuality, while the living person is dependent and has no individuality.

The bourgeois clap-trap about the family and education, about the hallowed co-relation of parent and child, becomes all the more disgusting, the more, by the action of Modern Industry, all family ties among the proletarians are torn

asunder, and their children transformed into simple articles of commerce and instruments of labour.

In proportion as the exploitation of one individual by another is put an end to, the exploitation of one nation by another will also be put an end to. In proportion as the antagonism between classes within the nation vanishes, the hostility of one nation to another will come to an end.

In short, the Communists everywhere support every revo-

lutionary movement against the existing social and political order of things.

The Communists disdain to conceal their views and aims. They openly declare that their ends can be attained only by the forcible overthrow of all existing social conditions. Let the ruling classes tremble at a Communist revolution. The proletarians have nothing to lose but their chains. They have a world to win.

Marx-Engelsi väide, et kogu inimkonna ajalugu on olnud klassivõitlus, ei pea paika. Teatud määral on ju olnud klassidevahelist võitlust, eriti keskajal, kuid kogu Marxi jutt klassivõitlusest on üledramatiseering. Paljud klassid pole ka suletud juurdetuli jatele. Näiteks keskaegne õpinud tööline (sell) võis saada tsunfti meistriks kui tal oli võimeid ja tahet. Näiliselt klassivabast nõukogude ühiskonnas on tekkinud uued klassid. Kõrgetel võimupositsioonidel olevad inimesed on muutunud "kõrgeimaks" klassiks. Tavalised kommunistliku partei liikmed on "omaette klass" mis valitseb töölisklassi üle. Tänapäeval Poolas aset leidv diskussioon näitab selgesti, et kommunistlikud majandussüsteemid pole klassivabad.

Marxi majandusteoorias oli väga palju vigu, põhjusel, et majandusteooriad olid Marxi ajal veel lapsekingades. Arvamine, et tööpäev pikeneb käsikäes kapitalismi arenguga on vale. Just ümberpööratud areng on leidnud aset. Tööpäev on tunduvalt lühenenud võrreldes möödunud sajandiga.

Marxi arvamine, et kapitalist maksab töölisele ainult niipalju kui tema eluüldalpidamiseks ja järgmise töölise põlvkonna üleskasvatamiseks vaja läheb (niinimetatud

eksistentsi miinimumi teooria) ei pea paika. Moodsas tööstuslikus ühiskonnas määrab töötasu töövõiljakus ja tööturg. Marxi poolt kasutatud palkade teooria oli kahtlematult vale..

Ekspluatatsiooni samas mõttes kui Marx seda näeb, moodsas tööstuslikus ühiskonnas ei esine (primitiivsetes ühiskondades võib seda veel ette tulla). Kapitalistlikus ühiskonnas makstakse kapitali kasutamise eest tasu nn. intressi näol, mis aga jääb võistluse tõttu mõõdukaks. Töölisele aga langeb osa kapitali-viljakuse hüvest, kas otseselt või kaudselt.

Moodsates tööstuslike ühiskondades valitseb põhiline rahu tööliste ja tööandja vahel, muidugi kui vaenu ei õhutata elukutseliste agitaatorite poolt. Arenenud ja tavaliselt suure võimuga ametiühingute kaudu võivad töölistes isegi domineerida tööadajat, nagu see juhtub mõnikord Ameerika Ühendriikides, Rootsis ja mujal.

Ülaltoodud poole tosina näite varal võib juba oletada kui ebaratsionaalsele alusele marksism on rajatud. Kuna kommunistlikud ühiskonnad peavad Marxi majandusteooriaid ainuõigeiks, siis pole imestada, et kõik need maad on majandulikes raskustes.

Loiked raamatust THE LENIN ANTHOLOGY, selected, edited and introduced by Robert C. Tucker, W.W. Norton & Company, New York

Those tyrannised by capitalist routine, shocked by the thundering crash of the old world, and the blast, rumble, and "chaos" (apparent chaos) as the age-old structures of tsarism and the bourgeoisie break up and cave in cannot see the historical prospects; nor can those who are scared by the class struggle at its highest pitch when it turns into civil war, the only war that is legitimate, just and sacred—not in the clerical but in the human sense—the sacred war of the oppressed to overthrow the oppressors and liberate the working people from all oppression.

We have always known, said and emphasised that socialism cannot be "introduced," that it takes shape in the course of the most intense, the most acute class struggle—which reaches heights of frenzy and desperation—and civil war; we have always said that a long period of "birth-pangs" lies between capitalism and socialism; that violence is always the midwife of the old society; that a special state (that is, a special system of organised coercion of a definite class) corresponds to the transitional period between the bourgeois and the socialist society, namely, the dictatorship of the proletariat. What dictatorship implies and means is a state of simmering war, a state of military measures of struggle against the enemies of the proletarian power. The Commune was a dictatorship of the proletariat, and Marx and Engels reproached it for what they considered to be one of the causes of its downfall, namely, that the

Kui Marx on oma teoreetilist laadi kirjutiste kaudu sotsialistlik-kommunistliku maailmavaate looja, siis Lenin oma konkreetsete määrustega ja käskude-keeldudega rakendas ellu marksismi luues nii esimese sotsialistliku riigi. Marxi teooriad ei aidanud palju kaasa praktiliste probleemide lahendamisel, sest need kulmineerisid kapitalistliku korra kokkuvarisemisel ja "proletariaadi diktatuuri" asutamisel. Lenin pidi aga Venemaa elu korraldama proletariaadi diktatuuri all. Tahes-tahtmata pidi ta leidma rakendusprintsipid.

Lenin juhtis, mida ta nimetas, "proletariaadi kultuuri" loomist oma paljude kõnedega ja artiklitega. Nendest otsivad kommunistid tänapäevalgi juhtnööre. Õigeusklikule kommunistile on Lenin sama tähtis kui Marx. Sellepärast nimetavad nad sotsialistlik-kommunistliku ideoloogiat "marksism-leninismiks".

Lenini kirjutisi uurivad ka erapooletud teadlased ja pealegi igale sotsialistliku ühiskonna elunditele võib leida seletuse ta kirjutiste pärandist.

EESTI AJALOO

KODUTÖÖD

koostanud Feliks Tamm

Baltimore'i Eesti Kool, 1979--80 õppeaastal

Kasutamiseks koos Oskar Paas'i koostatud Toronto Eesti Seltsi Täienduskooli
õpperaamatuga "EESTI AJALUGU TAIENDUSKOOILE, LÜHIKOKKUVOTE"

Kodutööde scoritamine on väga lihtne, ja vahest ka kõige edukam, kui see toimub käsi-käes ülaltoodud Kanada eesti täienduskoolide ajaloo õpperaamatu hoolsa läbitöötamisega. Tühjaks jätetud kohtade (pukteeritud) täitmine toimub sobiva sõna või mõiste leidmisega, mida on lihtne teha kui sõna-sõnalt võrrelda kodutöö teksti raamatu tekstiga. Puuduv õige sõna või mõiste esineb täpsel kujul raamatu tekstis, ja isegi mitmed sellele eelnevad sõnad on tavaliselt samad.

Küsimused millistele tuleb anda vastus selgitava(te) lause(te) või fraasi(de) kirjutamisega on allakriipsutatud. Enamasti saab vastuse õpperaamatust mahakopeerida -- jällegi väga lihtne ülesanne. On vaid vaja leida õpperaamatust vastav tekstiosa mis käsitab seda ajaloolist episoodi ja väljendab küsimuses nõutud olukorda või hinnangut.

Võiksime öelda, et kodutöö edukas sooritamine ei olene heast eesti keele oskusest vaid hoolsast tööst, mis jällegi omakorda aitab arendada eesti keele oskust.

Mõnikord on küsimusele sulgudes juurde lisatud selgitus millist vastust on soovitud ja kuidas seda teha. Vähestel juhtudel tuleneb vastus või tühja koha täitmine erimaterjalist õpperaamatu asemel (esimeses ja viimases kodutöös) siis esineb nähtaval kohal vastav teadaanne.

Tihti esineb fraas "selgita või kirjelda pöördel". Kuna aga lehe tagaküljel on enamasti tihedalt täidetud tekstiga pole seal ruumi vastuste kirjutamiseks. Sõna "pöördel tuleb õieti tõlgitseda, et kui on ruumi tagaküljel, siis tuleb seda kasutada, kui aga mitte, siis tuleb tarvitusele võtta lisaleht (õpetajal on siin võimalus vastavad juhtumid anda, et vältida arusaamade ristumist.)

Suurem osa kodutööde tagakülgedest on täidetud lisa-lugemismaterjaliga. Katkeid on võetud mitmesugustest allikatest eeldusel, et need täiendavad kasutatud õpperaamatut ja avardavad õpilaste eesti ajaloo silmapiiri, ja ühtlasi ka näitavad, et eesti ajaloo teemal on mitmesugust materjali kättesaadaval.

Numbrid kodutöö vasakul äärel näitavad iga vastuse eest saadavat hinnet. See on õpilase kui ka õpetaja töö lihtsustamiseks. -- Õpetajal on kerge üldhinnet kokkulugeda ja õpilane teab palju ta õige vastuse eest saab. Kodutöö hindet võib õpetaja kanda vastavasse tabelisse ja hindamise perioodi lõpul keskmised hindet iga õpilase kohta tuletada. Ka hõlbustab see moodus õppetegevuse kontrolli ja statistika kogumist. Ühesõnaga, hindamise menetlus on täielikult dokumenteeritud.

Pöördel on kasutatud raamatute nimistu.

KASUTATUD RAAMATUTE NIMISTU

"Eesti Vabariik, 1918--1940, Ajalooline Ülevaade Sõnas ja Pildis", koostanud Evald Uustalu, Eesti Kirjanike Kooperatiiv, Lund, 1968.

"Estonia-- Story of a Nation", Konstantin Päts Fund, Estonian House, N.Y.C, 1974.

"The Decline and Fall of the Roman Empire, Edward Gibbon, the Heritage Press, New York, 1946.

"Studies in the History of the Estonian People", Arthur Võõbus, Etse Stockholm, 1969.

"Henriku Liivimaa Kroonika", Ladina keelest tõlkinud Julius Mägiste, Kirjastus Vaba Eesti, Stockholm ja Kirjastus Maarjamaa, Rooma, 1962.

"Liivimaa Kroonika", Balthasar Russow, Alamsaksa keelest tõlkinud Dagmar ja Hermann Stock, Kirjastus Vaba Eesti, 1967.

"Kuus Põeva--Andreas Sunepoja Põevaraamat ja Pihtimused", Ladinakeelest tõlkinud ja kohandanud Bernard Kangro, Eesti Kirjanike Kooperatiiv, Lund, 1980.

"Estonia: Nation on the Anvil", Emanuel Nodel, Brookman Associates, Inc., New York 3, N.Y., 1963.

"Rajusõlmed-- Mälestusi Aastatest 1914--1919", Johan Pitka, Free Europe Press, 1972.

"The Drama of the Baltic Peoples, August Rei, Kirjastus Vaba Eesti, Stockholm, 1970

"Augsburgi Usutunnistus" (1530--1980), Kirjastus EVR, Stockholm, 1980.

"Eesti Lühirika -- Valimik Kr. J. Petersonist Tänapäevani", Koostanud Arvo Mägi, Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1958.

"Suurim Armastus -- Piirikaitse Rügementide Võitlusest 1944. Aastal", Hamilkar Mengel, 1960.

"Kalevipoeg Kütkeis ja Muid Esseid Rahvaluulest, Mütoloogiast ja Kirjandusest", Felix J. Oinas, Oma Press Ltd, Toronto, Canada, 1979.

"Saaremaast Sajaanideni ja Kaugemalegi", (Esseed Paul Aristelt ja teistelt soome-ugri hõimude keelte uurimisest), Kirjastus "Valgus", Tallinn, 1970.

Kodutöö Nr. 1

AJALOO MÕISTE (Vaata Lisa õppematerjal A)

[Liitsõna "ajalugu" koosneb kahest sõnast -- "aeg" ja "lugu". Sellega on ajalugu

- 111 ühe rahva ehk taustal. Eesti ajalugu on
11 lugu kuni tänapäevani. Miks puuduvad Muinasaja
2 kohta täpsemad andmed? (kirjelda mõne sõnaga selle lehe teisel küljel). Pea kõik andmed
11 eestlaste muinasaja ehk eelajaloolise- aja kohta tulenevad ja
1 uurimustest, mille põhjal on tehtud järeldusi ja oletusi.
- 1 Me nimetame kirjutatud ajaloo-allikaid Kuigi eestlasi on nimetatud
muistse Rooma krooniku Tacituse poolt ja mujalgi, üksikasjalikku informatsiooni
- 1 eestlaste elu ja võitluse kohta on kirja pannud Läti (Liivimaa Kroonika),
11 Lundi peapiiskop oma päevaraamatus, ja Balthasar
(Liivimaa Kroonika).

EESTI MUINASAEG (kasuta õpperaamatut)

Tuhandeid aastaid tagasi elas suur rahvaste rühm Oka ja Volga jõgede ümbruses

- 2 praegusel Venemaal, keda kutsuti Aja jooksul hakkas rahvas
1 jagunema. Ungarlaste esivanemad rändasid Kõige kauemini püsisid koos
2 kelle hulka ka meie eestlased kuulume. Kuid ka Läänemere-soom-
lased jagunesid erirahvasteks põhja poole liikuvate slaavlaste survele. Vaata kaardil
1 (Erimaterjal A) millised soome hõimud jäid elama eestlastest põhja poole,
11 millised lõuna poole, millised ida poole, millised jäid
11 elama soomlastest ida poole, ja millised Laadoga järve lõunakaldale
- 1 On päris kindel, et eestlased elasid Läänemere kaldal vähemalt aastat enne
Kristuse sündimist kuid on võimalik, et juba sadu aastaid varem. See Eesti eelaja-
111 looline aeg jaguneb, ja -ajaks, vastavalt sel-
lele millisest materjalist olid valmistatud tarberiistad ja relvad. Kiviaeg lõppes
umbes 1,300 aastat a. e. Kr., eestlaste pronksiaeg kestis 1300 kuni 500 a. e. Kr.
ja rauaaeg algas 500 aastat enne Kristust. Ajalooline ajajärk algas umbes 1200 aastat
pärast Kristust (p. Kr.). Milline kroonik hakkas umbes sellel ajal kirjeldama eest-
1 laste elu?
- 1 Eelajaloolisel ajal elasid inimesed peamiselt vete--jõgede ja järvede ääres, kust
nad ka endile toitu hankisid. Alles selle ajastu lõpupoole õppisid inimesed
1 pidama koduloomi ja harima põldu. Kiviajal elatati end ja
11 Elati telgitaolistes
- 11 Pronks on ja segum. See on kõva metall, millest valmistati

- 111 tšš- ja sõjariistu (nimeta kolm), ja Kuna Festis
metalle ei leidu, siis oli pronksi tähtsus meie maal väike, ja kivi-ja luuesemed
säilitasid tähtsa koha majapidamistes. Rauaajal tõuseb esikohale põllundus ja kar-
jandus, kuna ja jäävad tahaplaanile, kuid neid harrasta-
takse toidu-lisa hankimiseks. Umbes 1000 a. p. Kr. said eestlased oma peamise
elu ülalpidamise põllundusest. Ka karjandus oli väga tähtis. Nimeta kolm kodulooma,
111,, ja
(42)

Katkeid Arthur Vööbuse STUDIES IN THE HISTORY OF THE ESTONIAN PEOPLE I.

The ancient Estonians believed that the dead ancestors and the living members of the tribe and family belonged indivisibly together. It rests on the conviction that the dead in the world beyond need the help and care of their relatives on earth and that the living ones in all questions of life, such as birth, marriage, work, housekeeping, agriculture, animal breeding, mischiefs of life, sickness, depend on the help of the ancestors. For the ancient Estonians the link between life on earth and life beyond was very close and intimate: the deceased members and the living members in the family or tribe belong together in a very intimate way¹.

..... there was a period when the dead were expected to visit their families and tribes. This was the period after the autumn equinox, particularly the month of October²—the time of the withering of the plants and the dying of nature, the dark period of the autumn gales and also the time when the peasant was best prepared properly to receive his deceased relatives and render them hospitality³.

In the ancient agrarian religion of the Estonians the ideas about the earth have been better preserved—their archaic veneration of heaven fell under christian influence which eclipsed the age-old imagery. The earth is the animistically enlivened mother-goddess, a vaguely personified being⁴. In addition, the imagery includes the spirits of the field as protectors of the cultured land⁵.

The Estonians as did other Finno-Ugrian nations, thus developed one of their most attractive features: a sensitive and deep feeling for nature, a feeling which comes close to devoted respect.

This world-view so strongly influenced the ethical life that it deserves special notation. Over and against the neighboring nations representing a different mentality, a mentality ready for conquest, destruction and annihilation, the Finno-Ugrians were not and did not become egocentric. The way both national groups handled their possessions is concrete illustration of the fundamental difference between the Finno-Ugrians and the Indo-Germans. For the egocentric Indo-Germans, the appropriation of possessions belonging to others, the sanctioning of legalized robbery, and the retention of possessions by individuals even beyond death reflects their sense of justice—their egocentric mentality comes to the fore particularly in the custom of killing widows, thus forcing them to share the fate of their deceased husbands¹. That is to say, we have to do with a mentality which kept for itself possessions, privileges and even wives to the very grave and beyond. Over against this egocentric mentality the ancient Estonians together with other Finno-Ugrian nations entrusted their possessions and reserves collectively to the protection of ancestors in the sacred groves under the open sky; there was no fear that these possessions would be taken away by anyone. The idea of keeping possessions only for oneself and to take advantage of various privileges was entirely foreign to the mentality of the ancient Estonians².

Moreover, the Estonians together with other Finno-Ugrians were and are not egocentric but on the contrary, pronouncedly allocentric³.

Their *Lebensgefühl* or consciousness of life was not only unsuitable for conquest, deeds of violence and atrocities, it also did not foster self-affirmation, preference for one's own even over against the stranger, the alien, and the foreigner⁴. With regard to this feature in the mental structure it is revealing that this attitude of the ancient Estonians is immortalized in their idiom. The Estonian term *võõras* 'stranger', 'alien', 'foreigner', for the Estonian does not connote someone who was to be despised or maltreated, or hated as an adversary, enemy or barbarian; *võõras* carries the sense of *kulaline* 'guest'—both terms are synonymous. Such a view manifests an attitude towards fellowmen

which is quite different from that of the Indo-German⁵ and other nations which assigned a stranger no value at all and treated him accordingly. As a consequence, the idea of parity is understood more altruistically⁶ by the Estonians. Such a stance required ethical fortitude, respect for others as well as true respect for oneself. Though the egocentric mentality with its cruel and inhuman attitude towards fellowmen was violently imported by the Baltic Germans through their occupation and terror regime, and although the people could not entirely escape the effects of such a massive volume of negative influence on their character, they still were not able to impose it⁷. And however much they managed to impose their mentality upon the Estonians, it did not become destructive, directed against the fellowman as a drive of the will for conquest, oppression, exploitation, and destruction.

The extent of this mentality and ethos may be highlighted in another way—that of war. Although the Estonians had the fatal misfortune of not having more humane nations for their neighbors, and therefore have been compelled to defend their homeland against greedy intruders countless times, invaders from the east, south, north and west—for instance, the last war with the intruding Russians was the 41st so far as historical records reach back—and have done this bravely and heroically so that their history is a history of sacrifices, yet the Estonians do not know any idealization of war. The tradition which extends back over a long period reveals no trace of the lust for war and aggression against their fellowmen. The historical records also testify to this¹. No Finno-Ugrian nation can be regarded as belligerent². Under the influence of Germans, the Estonians and Finns during the period of the vikings appeared somewhat war-like, and under the same influence and that of the Scandinavian vikings the people on Saaremaa became somewhat martial, but they did not carry out conquest and expansion politics, as did other nations both before and after. As a consequence, in the Estonian tradition warriors have no special role and no veneration not to speak of deification or apotheosis. Even the relatively peaceful Balts³ believed to see in the northern lights the fencing of fallen warriors in heaven⁴. But among the ancient Estonians this motive was reshaped⁵. While the Germans regarded death in battle as nobler than the so-called 'straw death', the Estonians always possessed the desire to die at home⁶. In addition, the folkloristic songs and other materials of this gender reveal the attitude of Estonians against war⁷.

Because of this mentality, benevolence and tolerance it has been the tragic lot of the Estonians to suffer and recede before brute egotism and intolerance and to succumb under the insatiable aggression of others. However, because the Estonians along with other Finno-Ugrian nations have their roots in a cultural background of higher quality, of humane values and of great vitality, this has allowed them to preserve a continuous culture for 200 generations and more⁸. Being among the oldest civilized nations of Europe they have remained small nations for thousands of years by surviving countless aggressions instead of being completely exterminated by these forces.

HINGEDE PÄEV (Jaan 150)

Täna hingede päev.
Täna tulevad kõik, kes mind on loonud

ja aegade hämarast ette toonud,
mu muistsed vanemad, kallid koolija
mu kodu ja rahva eest kostjad ja hoolijad.

Tulge kõik, tulge kõik, teid kutsun
kõik piirud ma süütasin põlema,
laud nõrkub söökide, jookide all
ja öled, puhtad, on põrandal.
Mu kojukutset nad kuulevad
ja haudadest hulgana tulevad,
mu esisad kaugel muinasmaalt:
kes kütt, kes kalur Volga raud,
kes süütasid Muroma küliste tuld,
kes teadvad, kus peidus on Kungla kü,
kes ilmus kui võitja maleva,
et eesti kodu siin rajada;
kes langes Eesti viimises väes,
kes rauges raske orjuse käes.
Nende varjud ja vaimud täirvad mu toa,
mu tae, mu kambri, mu koduse kooraka.

Võtke mu värsket, mu uudseviljast,
katske mu kappades vahuvast kalja:
saatke mu künnile, külvile kasu,
mu töödele tasu, mu rahvale asu;
lähke leeki mu poegade rinda,
et kodumaa pinda nad koguks ja korjaks,
et maad, mis joonud te verd ja higi,
ei väära, ei võidaks võõra vägi.
Ja viimaks —
kui ähvardab kustuda eesti päike,
siis tulge kui äike, kui kevade torm
ja pühkige ära kõik painajad, lõõjad
ja surujad, sõõjad.
Küll pidevtes siis kodumaa
kõik tuled teil süütab põlema.

Kuulus ajaloolane Edward Gibbon kirjeldades oma kapitaal-teoses THE DECLINE AND FALL OF THE ROMAN EMPIRE Ostrogothide kuninga Hermanricu vallutusi, neljanda kristliku sajandi lõpupeole, kasitab ka muistsed eestlasi: "After the submission of the Venedi (vendid, kes asunud praeguse Poola maaalal), the conqueror (Hermanric) advanced, without resistance, as far as the confines of the Aestii, an ancient peoples, whose name is still preserved in the province of Esthonia. Those distant inhabitants of the Baltic coast were supported by the labours of agriculture, enriched by the trade of amber, and consecrated by the peculiar worship of the Mother of the Gods. But the scarcity of iron obliged the Aestian warriors to content themselves with wooden clubs; and the reduction of that wealthy country is ascribed to the prudence, rather than to the arms, of Hermanric."

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja nimi:
Õpilase nimi:
Kuupäev:

kodutöö Nr. 2

EESTLASTE ELU JA TEGEVUS EELAJALOOOLISE AJA LÕPUPOOLE (Jätka õpperaamatust lk.10)

- Kõik majapidamiseks tarvilikud esemed tehti kodusel teel. Eriti tähelepanuväärse positsiooni olid selleaegses ühiskonnas sepad. Püüa välja leida miks
- 2 sepad olid nii tähtsad? (kirjelda mõne sõnaga pöördel). Elukutselisi kaupmehi tollel
- 1 ajal Eestis ei olnud. Kaubeldi peamiselt mererandades kuhu saabusid ja
- 1 hiljem kaubalaevad. Eestlased maksid sissetoodud kaupade eest oma maa saadus-
- 4 tega. Nimeta vähemalt neli kaubaliiki mida Eestisse sisse toodi
- 4 ja neli toodet mida välismaa kaupmeestele vastutasuks anti
- 1 Eestlased elasid, mis koosnesid mitmest talust. Sealset ühiseid
- 11 küsimusi lahendas küla Külad liitusid Ühiseid küsi-
- 11 musi lahendas seal Kihelkonnad moodustasid
- 1111 Millised olid kaheksa tähtsamat maakonda?
- 1111 Maakonna peamiseks ülesandeks oli otsustada sõjalisi küsimusi.
- 22 Kes otsustas? (kirjelda pöördel). Mis juhtus Raikülas, Harjumaal? (Kirjelda pöördel)
- Eelajaloolise ajastu lõpupoole (nimetatakse ka nooremaks rauaajaks) jagunes eesti
- 11 rahvas kahte erinevasse kihti, ja Kõigil vabadel olid
- 12 õigused. Kas orjadel olid ka samasugused õigused? (Kirjelda pöördel)
- 22 Mida orjad ei tohtinud teha? (Kirjelda pöördel); Mis oli nende ülesandeks? (Kirjelda)
- 2 Kas vanematel olid erilised õigused? (Kirjelda pöördel)
- 1 Maadevallutamise ja teiste rahvaste sõdu eestlased ei pidanud.
- 1 Eestlased tasusid/ ei tasunud (vali õige mõiste) rüüste retke eest. Eestlased olid
- 11 arad/vahvad (vali õige sõna) võitlejad. Iga täisealine mees pidi osa võtma
- 12 kui ka vaenlase Mis juhtus kui vaenlane ootamatult ilmus maale? (kirjelda
- 2 pöördel). Kuidas kasutati linnuseid? (kirjelda pöördel)
- 1 Meie esivanemad arvasid, et surma korral ihust lahkunud hing elab edasi
- 111 ehk Nad uskussid loodusesemete ehk, keda arvati
- 111 elavat kivides, allikates ja puudes. Ei ole päris kindel kui tähtsa koha eestlaste
- 111 mütoloo-gias olid jumalad milliseid neil olevat olnud mitu. Nimeta kolm
- 11 Haldjatega ja jumalatega olid läbikäimises ehk
- Eestlastel oli sagedasi kokkupuuteid skandinaavia relvastatud meresõitjatega, keda

- 12 nimetatakse Millised olid need kokkupuuted? (Kirjelda paari sõnaga pöördel)
- 2 Miks nimetatakse meie esivanemaid Eesti viikingiteks? (kirjelda pöördel) Mis toimus
- 1 aastal 1187? Sigtuna asemele rajasid rootslased uue
- 111 linna Kes olid meie idapoolsed naabrid?
- 1 Idapoolsete naabritega olid vahekorrad sõbralikud / ebasõbralikud (vali sobiv mõiste)
- 2 Mida tegi Vene vürst Jaroslav Tark aastal 1030? (kirjelda pöördel)
- (70)

Katkeid August Mälgu ajaloolisest romaanist L A A N E M E R E I S A N D A D :

Koosolijad vaikisid. Vanemad vaatasid noorele lääne suurvanemale. Seegi vaikis. Ning Vooges ja Lemmo istusid niisama vaikselt nagu kivikujud ta kõrval, näod kinnised, kalgid ja külmad.

— Mis see on, noor isand? küsis siis Muhu vanem.

— Ma olen vana — pole aega oodata!

— Teha tühjaks Sigtuna! ütles Alar rahulikult.

Muhu vanema kulmud tõusid. Teistel langesid suud pilguks lahti. Oli kuulda suurvanemate ja nõumeeste rasket hingamist.

...

Alar jäi vait. Kuid veel leekis ta pilk, rännates palgelt teisele, silmapaarilt silmapaarile. Veel õhetasid ta huuled sõnadest ja veri paisutas otsaesisel sooni, saamata rahu.

Jälle oli nõumaja vaikne. Siis tõusis sumin, nagu äikese lähenemine üle metsa. See sumin tõusis segaseks kõnekõminaks. Vanemad kõnelesid oma nõumeestega. Lauseid heideti läbisegi. Ning siis ajas Muhu vanem end jalule, kiskus mõõga vasksest pide-
mest ja viskas lauale.

Teras helises veel hulga aega, kuni jäi vait. Ning seda helinat saatsid vana sõjasõitja sõnad:

— Minu mõök tahab seda teha. Mina olen selle ettevõtte poolt.

Alar viskas oma mõõga risti üle teise paljunäinud taputera. Seepeale kuuldus teiselt poolt terase peent kriginat. Kasso tõmbas oma mõõga tupest ja pani vaikselt lauale, lausumata sõnagi. Seetaga lisandus sinna kiiresti veel kaks mõõka.

...

Vasaku käega heitis Alar endalt koriseva surija. Samasse kätte kobas mõõga ja ajas end jalule. Ta paremgi käsi oli hoobist sedavõrd toibunud, et sai sarve suu juurde. Võimas huige kõlas üle linna — saare vanema sarv Sigtuna kantsil! Siis tormas ta ühes Mehiseaga, Hiid-Jakari ja saja-osa omadega veriselt vallilt alla linna, kuna üle valliserva tuli uusi mehi nagu rahet äikesevilvest, lõhkudes seal viimse vastupanu.

Samal ajal sündis idapoolsete pealetungijate seas ümberasetusi. Mehed voolasid tagasi läänekanti, kust Alar oli tunginud kantsidele. Kaitsjadki hakkasid vahtima selja taha ja lahkusid oma kohalt — lääne poole appi. Nüüd aga haarasid Kasso mehed redelid ja jooksid vallidele tormi. Pilku tõtsid nad redelid ja valju, metsiku kisaga tungisid sealgi vallidele, kuna Muhu vanem tagus väravaid. Mõni pilk hiljem langes hävitav laine sisse kõigist kolmest küljest ja

lõi keskele, kirikute juurde kokku. Mõõgad tõusid ja langesid. Kellelegi ei antud armu.

...

— Sel päeval on meil õnne, suurvanem! ... aset-
tas ligi lonkav Maano ja pühkis üle ripsmete. — See mis nähtud, käib üle silmade, mis tehtud, üle südame!

— Me võime rahul olla, ümises Alar ja nad astusid alla sadama poole. Verise sidemega ümber kukla käsutas seal Merivald mehi lõhkuma sigtunlaste laevu. Nende tükiid kanti kaldale. Loomad, mis olid saagiks

saadud linnast ja lähemast ümbruskonnast, aeti ühte paika ja tapeti. Samas süüdati sajad tuled. Linnast veeretatud viina-aamidel löödi põhjad ja siis süüdati suur tuli Sigtuna majapalkidest, linnusesest ja laevade riisemetest. See riit oli kõrgem ja laiem kui oli näinud ükski sõdalase silm enne seda, ja seal lamas ka paarsada vapra sõjamehe keha saartelt ja Soontaganastki — Muhu vanemaga keskel.

See oli suur tuli, mis tõusis riidast, kus langenud põlesid ühes oma relvadega ja kuhu neile heideti li-
saks linnast veetud saaki, liha, viina ja kuhu neile hüüti järele häid sõnu.

...

Ta kobas oma põske. Siis läks laeva ninna. Ja kuna aerud mõõtsid ühtlaselt vett, kihutades laevu edasi kodu poole, põlmis haavatud vanamees randme ümber kõrge laevatäävi ja leelutas üle päikeselise mere:

— Kaugelt käivad kotka kaared,
suure linna liigutused,
kange küünte katsumised.
Vaenu-linnad varisevad,
võõrad vallad värisevad,
omad õnnes õilmitsevad!...

— Kasvata enne liha põsele, siis õilmitse! hüüti Maanole.

— Ei minu veri väsi ega ihu igane, vastas Maano.

— Eks ma ole veel väärt mees, vanem Alar?

— Üks hea on enam väärt kui tosin tühist. Teie kõigiga on hea teha tegusid, ütles Alar. — Oleme teinud suure asja! Oleme selle mere isandad!...

Alar tõusis, toetas käe vöö juurde terrassärgile ja vahtis kaugustesse. Tuul lehvitas ta laia õlarüü volte. Keegi pundutas ta kätt. See oli Meeli. Ta istus ja surus oma pea mehe puusa vastu.

— Millest sa mõtled, Alar? küsis siis vaikselt, pilk mehe silmil.

— Mõtlen laevadest, Meeli. Mõtlen sellest, kas mina või minu poeg peaks nägema neid veel rohkem koos — ühises tahtmises ja rammus? —

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:
Õpilase nimi:
Kuupaev:

Kodutöö Nr. 3

Läänemere-soomlaste saatuse arengus on mänginud kaasa kaks tähtsat ajaloolist arengut. Nimelt slaavlaste tung või laiutamine põhja suunas, kiiluna soome hõimude aladele, eraldades need üksteisest või jällegi sulatated endasse. Teiseks ajalooliseks teguriks oli sakslaste tung itta, mis tõi nad Läänemere kallastele, vanasse

- 1 kaubalinna Ojamaa (Gotland) saarel. Siält loodi kaubanduslikud sidemed
- 1 Väina (Daugava, Džina, ehk Dvina) suudme ümbruses asuvate Umbes aastal
- 1 1180 liitus saksa kaupmeestega munk kes jäi Liivimaale ja püüdis liiv-
- 1 lasi pöörata ristiusku. Ta ehitas asula juurde kiriku. Meinhardi, kes
- 12 Bremeni peapiiskopi poolt nimetati liivlaste piiskopiks, misjonitöö ei olnud taga-
- 12 järgi. Paljud/ vähesed pöördusid ristiusku (vali õige mõiste). Kirjelda pöördel
- 12 miks ei lubanud liivlased piiskop Meinhardi tagasi minna Ojamaale?
- 1 Ka teisel liivlaste piiskopil oli vähe õnne. Ta võeti liivlaste poolt sõbralikult/
- 2 vaenulikult vastu (vali sobiv mõiste). Mis juhtus temaga?
- 2 Mida nõudsid liivlased? (kirjelda pöördel). Nüüd määras Bremeni peapiiskop kolman-
- 12 daks liivlaste piiskopiks energilise ning auahne mehe Mis oli Albertil
- 1 selge? (kirjelda pöördel). Albert kogus Saksamaal suure hulga
- 111 ja purjetas aastal Lübeckist laevaga jõe suudmesse.
- 1 Liivlased alustasid kohe sakslaste vastu Peagi märkasid nad, et
- 11 vaenlane on ja hoolimatu. Liivlased tegid rahu / sõdisid edasi (vali
- 1 õige mõiste). Rahuleppe sõlmimisel korraldas piiskop Albert, kuhu
- 11 kutsus ka liivlaste Pidusöögil laskis Albert nad ning
- 11 vabastas nad alles siis, kui temale anti nende vanemate
- 11 Aastal rajas Albert Väina jõe juurde turu, millest kiiresti arenes
- 1 linn. Piiskop Albert märkas peatselt, et ristisõdijate abiga ta ei suuda
- 2 edukalt paganate vastu võidelda. Kirjelda pöördel miks Albert seda arvas?
- 1 Oli vaja luma sõjaline jõud. Selleks asutati Alberti abilise munk
- 21 Theodorichi poolt , mille paavst kinnitas a.
- 1 Ordu liikmed pidid pühendama oma elu võitlusele vastu. Nad töötasid
- 111 olla oma ülemusele, elada ja võisid / ei tohtinud
- 2 (vali õige mõiste) abielluda. Mida kandsid Ordu liikmed vormiriidena?
- 1 Ordu juhiks oli, kes
- 1 ordu rüütlivendade keskelt. Moogavendade Ordu oli rajatud samadel

- alustel kui paljud teisedki keskaegsed rüütlilordud, nagu Temple. Ordu ja Teutooni ehk Saksa Ordu (Originaalselt tegutsesid need ordud Pühal Maal. Teutooni Ordu asutati 1190 aastal ja võttis osa Kolmandast ristisõjast. Hiljem asus ta Malta saarele kust asus Ida-Preisimaale. Nagu hiljem kuuleme, omab Teutooni Ordu eestlaste saatuse määramises tähtsa koha. Tuntud oma ebainimliku ja toore käitumise poolest.)
- 1 Liivlaste vastupanu ristiusustamisele oil kull esialgselt tugev, kuid
- 11 aastal Lätlaste hulgas tegi misjonitööd preester, kes kirjutas
- 111 Tema teadete kohaselt lätlased
- (50)

Katkeid Lundi peapiiskopi Andreas Sunepoja päevaraamatust Bernhard Kangro tõlkes -- KUUS PÄEVA, Eesti Kirjanike Kooperatiivi väljaanne, 1980. aastal.

Kirjutaja suhtumine eestlastesse ja liivlastesse tundub sõbralikum, võiksimme öelda, kristlikum kui Henriku Liivimaa Kroonika kirjutaja suhtumine. Katkeid viimase kohta on toodud kodutöö Nr. 5 lõpus. Võrdle ka tekstiga Balthasar Russowi LIIVIMAA KROONIKAST kodutöö Nr. 4 all.

1. Et teisel pool merd elavad inimesed, seda teadsid siinpoolel juba vanast ajast. Sealt tuli saagisaajaid, vahel äräpõgenejaid ja sinna mindi siit kaitse kätte maksma või omakorda saaki ahnitsema. Oli ka sõbralikku läbikäimist kaupade vahetuse näol. Aga see kõik võttis teise ilme, kui põhjamaadele tuli usuvalgus ja meretagused jäid paganliku pimeduse sisse. Siis hakati juba varakult läänest itta sõitma, et õiget õpetust ka sinna viia ja sealsetid hingi igavesele õndsusele päästa, mis on iga tõsise kristlase püha kohustus.

See kestis küll kaua aega ja katset tehti mitmel ja mitmel korral, kuid meretagused maad jäid endiselt pimedusest pääsmata. Mõned üksikud ristitud, mõned kabelid, sumu- ja palveristid ja kirikud ei suutnud rahva valgustamiseks palju ära teha -- Balti mere idarannikul elavad rahvad olid Euroopas ainsad, kes veel pimeduses vaevlesid.

Kuningad Knud Pühast saadik olid usuvijajatele mitmel korral katsunud appi astuda, aga silmanähtavat tagajärge sellel polnud, kaasa arvatud ka Knud VI suurelt kavatsatud reik A.D. 1197, mida ma ise pealt nägin ja kuninga kantslerina koguni mitte vähe kaasa aidata ei püüdnud.

Mis puutub viimasesse katsesse, siis oli see ikkagi liiga varajane ning ülepea ka ette võetud, vähesed ettevalmistused seepärast, et mitte Hamburg-

Bremenil lasta ette jõuda. Nimelt oli peapiiskop Hartwig II Daugava ehk Düna jõehüli liivlaste juurde saatnud Seeburgist, preester Meinhardi keda oli seal kanda kinnitanud ja linnuseid ehitatud ning Uskulle piiskopiks puhistatud. Nii ei pidanud me enam võimalikuks oodata, et mitte kogu Baltikumi kaotada lasta minna. Mul tuli loobuda rahuliku misjoni plaanist Absaloni ja kuninga survel, sest piiskop Fulco ebaõnnestumist olin ise ja oli ka Absalon pealt näinud.

Vahepeal oli juhtunud palju muutusi -- kõnelemata Absaloni ja Knudi surmast: ka piiskop Meinhard oli kaadunud, samuti ta järeltulija, Loccumi kloostris abt Hannoverist Berthold, vaheaastatel piiskop, oli langenud lahingus A.D. 1198. Aga 1199 oli asemele pandud Bremeni kanoonik ja raeäärne Albert. See hoopis auahnem ning teohimulise kolonisaatori oli juba A.D. 1201 ehitatud liivlaste asulasse sama jõe suhu endale kantsi, nimega Riga, samanimelise väikese jõe käärdi, ja saavutanud Innocentiuselt ristisõja välja kuulutamise ja meeste värbamise õiguse ristisõjaks ja asutanud (1202) Fratres Militae Christi ehk Mõõgavendade Ordu.

Halastamatu sõja ja valde meelitustega oli Albert saanud kiiresti mõjuvõimne liivlaste ja osalt letgalide üle, tungides isegi eestlaste kallale, neid küll rohkem risudes ja tappes kui jumalasõna kuulutades ja ristides. Nii oli taieisti silmanähtav, et nii Bremeni peapiiskop kui ka magdeburglased ja sakslased arendasid tasakesi edasi oma vana plaani, et mitte ainult Balti mere lõuna- ja idaosas oma võimu alla saada, vaid ka neid rahvaid hävitades ükskord kogu põhjala ta rahvastega ära neelata.

... kuningas Valdemari esimesest sojakäigust 1206 aastal Saaremaale (Øsel ehk Osilia)...

Koht oli selles mõttes õigesti valitud. Samuti oli Valdemari väehulk küllalt võimas, et saarlaste esimest vastupanu murda ja sillpead ehitada. See kõik toimuski etteakavatsust mooda ja tugipunkt loodi kiiresti kindluse kujul. Aga see, mis puudus, olid eelläbiraakimised Øseli vanemate ja sõjapealikute ja meie puhalikud kinnitused, et meie mitte nende ahistamiseks, vaid hoopis nende vaenlaste parast olemine tulnud, et neid nende noovimiste eest kaitsta.

Meie viiga oli ka, et me suve ja sügise jooksul ühegi võimukama mehega ühendust ei saanud ka et me keele mittemõistmise tõttu nendega kokkupuutumistest endid küllalt arusaadavaks ei suutnud teha. Võib-olla poleks ka see aidanud, sest sealset mehed olid nii ülbed ja uhked oma jõule ja laevadele, et nad Albertit teika meidki nii väga ei kartnud. Enti veel kuna sakslased ei

olnud tõsisemaid katseid teinud eestlaste maakondade pikemaks oma valitsuse all pidamiseks, isegi mitte ristimiseks ja kirkute ehitamiseks. Röövkäigud palju ei ehmatanud, need olid seal harilikud. Teiste rahvastega olid nad mõnigi kord mõõku kokku löönud ja nende üle võitu saanud. Pealegi kaitset neid meri, teisi võivad ristikoerad ju pureda, meie saarele ei saa nad ialgi kanda kinnitama, uskusid nemad.

Ja siis nad küsisid õigusega: mida otsib Taani kuningas oma sõdalastega meie maalt? Kui ta ei taha meid orjusse heita, meid lõivuga koormata, siis milleks neil on vaja linnust? Ja kui preestrid ei ihalda muud kui pakkuda oma Jumalat, kes oli nii vaeti, et laskis end nisti löua, siis miks nad tulevad koos kuninga sõjameestega?

Teine Taani kuninga sõjakäik Eestisse ja lahing Tallinna all 1219. aastal.

Kaugemad maakonnad olid nüüd omad sõjamehed kiiresti kokku kogunud ja suure maleva Rávalasse saatnud, et võõrad tagasi merre visata, enne kui need kanda saavad kinnitada. Neil ei tulnud vististi mõttessegi, et keegi võõras oleks neile kutsumatult appi tulnud, sest siiani olid nii slaavlaste vürstid kui ka teutoonlastest mõõgamed ja koos nendega koguni ristitud omamaalased neile vaenlastena kallale kippunud. Mis siis kõnelda ülemerelastest, kellega oli vahel vaenuialal olnud.

Esimesena jõudis pusti tõusta kooje lähemal lamav kaplan Bernardus ja esimesena märtrisurma omaks nimetada. Teised juba rebiti sissenõutunute poolt toorelt pusti ja surmati mõõga, kirve või tapriga.

Miks aga see mees, kes mu käest kinni oli haaranud, ja, vahe sõjakirves juba lõõgiks tõstetud, äkki mind valla laskis ja pikali maharautute kõrvale tõukas? Ta teadis ja nägi, aga ometi ruttas ta välja teistele järele. Miks keegi enam meie telki sisse ei tunginud, kuigi võitlus selle ümber käis täies hoos ja -- nagu pärast selgus -- suur osa meie leeri sõjamehi ja ka preestrid oli maha löödud ja teised sadama poole või muiale laiali põgenenud?

Parast selgus lahingu käik, mis oli lühidalt järgmine:

Vaenlase oli esiteks kallale tunginud teenistele paigutatud leeri südamikule, kus ka meie telk asus, vähesed vahimehed maha nootnud ja tapnud ka kõik teised, kes ära ei jõudnud põgeneda. Neid taga ajades olid nad kokku pörjandanud meestega teistest leerist (kus kuninga telk asus), kes olid end suutnud lahingus valmis seada.

Hoolimata vaprast võitlusest olid need taganema löödud, sest paljud just nende hulgast, kes teiste ees kähmulusse kippusid, nägid sõda esimest korda. Siis aga olid Viislavi taplustega vilunud rüüglased, kelle lüüsi Olavi mäe taga eraldi lohus asus, end sõjakorda seadnud ja vaenlasi selja tagant rünnanud ja sel moel need segamini ning põgenema löönud. Ühiselt koos kuninga leerilistega oli siis vaenlasi taga aetud ja tuhat meest maha tapetud. Palju meie omadest sel ool otsa leidis, jäi mul täpselt teadmata. Ega see arv vaenlaste omadest vähem ei saanud olla.

Selle võidu puhul, kui kõik paku jooksnud ja taganevaid vaenlasi jälitajad olid kuninga leerkoha juurde kokku kogunenud, pidasin tänuteenistust. Palusin Kõige kõrgemalt jätkuvat õnne meie relvadele ja igavest elu ja paimude andeksandmist Kristuse eest langenutele. Palusin aga ka rahu ja õnnistust sellele rahvale, keda Saatan oli eksitanud, nii et ta pojad pimestatuina oma sõjariistad olid tõinud õige Jumala kuulutajate vastu.

Ma ei tea, mismaarai Jumal mu palveid kuulda võttis, sellele maale ja rahvale ta küll rahu eika õnnistust siiani pole kinkinud. Sest sellest oost peale läksid tegadus, araandmine, häda, verevalamine ja vaen veel suuremaks kui need enne meie tulekut olid olnud.

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja nimi:
Õpilase nimi:
Kuupäev:

Kodutöö Nr. 4

EESTLASTE MUISTNE VABADUSVÕITLUS

- 11 Sai teoks Ordu ja lätlaste vahelinening aastal algas Ordu ette-
- 12 võttel eestlastega. Kirjelda pöördel miks soovisid lätlased liitu Orduga?
- 2 Esitaks saatsid vaenlased oma saadikud Ugandisse ja nõudsid tasu lätlastele ja saksa
- 11 kaupmeestele tehtud kahjude eest. Kirjelda pöördel miks ugandlased ei tahtnud maksta
- 11 kahjutasu? Kes olid ordurüütlite ja sakslaste liitlased? ja
- 12 Vaenlased põletasid maha linnuse. Mida tegid vaenlased selle järel?
- 11 (kirjelda pöördel). Kätemaksuks tehtud kurja eest läksid ugandlased ja sakalased
- 11 Lätimaale ja hakkasid linnust piirama. Neil õnnestus / ei õnnestunud
- 2 Beverini linnust vallutada. Miks pidid nad koju tagasi pöörduma (Kirjelda pöördel)
- 1 Vastastikused sõjakäigud jätkusid vahelduva eduga. Aastal asusid eestlased
- 12 linnust piirama. Miks pidid eestlased kolme päeva pärast lahkuma? (Kirjelda
- 2 pöördel). Samuti kirjelda mida tegid liivlased ja lätlased? Eestlased olid end aga
- 1 metsa peitnud ja varitsesid-säl vaenlast. Miipea kui tagaajajad olid '..... juurde
- 1 jõudnud, eestlased metsast välja ja algas vihane võitlus. Kes põge-
- 12 nesid? Mida tegid sakslased?(Kirjelda pöördel). Võit vaenlase üle
- 11 juures oli (Mait Metsanurga raamat "Umera jõel" toob palju
- 2 huvitavat selle lahingu ja selle eelloo kohta). Mida töötasid eestlased? (Kirjelda
- 1 pöördel). Kes oli Kaupo?
Juba järgmisel aastal teeb vaenlane rünnaku Viljandi vastu. Sellejuures kasutasid
- 11 sakslased ja teisi piiramisvahendeid. Viljandlased olid
- 1 sunnitud end laskma ristida / ei lasknud end ristida (Vali sobiv vastus). Kätte-
- 11 maksuks võeti suurem sõjakäik ette Kaupo linnuse vastu aastal, mis
- 2 aga ebaõnnestus. Miks sõlmiti Toreidas aastal vaherahu aastaks? (Kirjelda
- 1 pöördel). Sakslased rikkusid vaherahu ja tegid uue sõjakäigu Läänemaale ja
- 11 kus Lembitu linnus oli sunnitud alistuma. Lembitu ise viidi Riiga.
- 11 Ta vabanes alles siis, kui sinna saabus ta poeg. Kes oli Lembitu?
- 1
Nüüd ei kahelnud eestlased enam, et sakslaste sihiks on kogu Eestimaa
- 2 Kirjelda pöördel mida tegi Lembitu selle vältimiseks? Isegi venelased lubasid tulla
- 11 appi. Lembitu kutse peale kogunes meheline sõjavägi Lembitu linnuse
- juurde kus oodati kaks nädalat venelaste tulekut, kes aga ei saabunud.
- 1 Kuna sakslastel olid eestlaste kavatsused teada ja nad kogusid suure sõjaväe ja liikusid
- 1 Sakalasse, kus kohtasid eestlaste malevat 21. septembril Pala küla juures.
- Madisepäeva lahingus võitlesid esmakordselt eestlased kõigist maakondadest üheskoos.
- Lahing lõppes eestlastele õnnelt, sest raudrõivais sakslased mürdsid nende rindest läbi. Eestlased ajasid liivlased põgenema ja tulid ka lätlastega toime. Kaitstes

- 11 eestlaste taganemist sai surma maleva pea Samuti langes ligi
 1 eestlast. Vaenlase poolel sai surmavalt haavata Eestlased pidid nüüd end
 12 laskma ristida ja andma Kes olid veel vabad?
 1 See vabadus aga ei kestinud kaua. Piiskop Albert palus..... kuningat Waldemar II
 1 teda abistada vallutamisel ja ristimisel. Taanlased jõudsid 1219 aasta suve.
 2 Lindanisa linnuse alla. ja tõid oma sõjaväe maale. Mida tegid eestlased?(Kirjelda
 1 pöördel). Kes võitsid lahingu? Taanlased ehitasid Lindanisa
 12 asemele tivist kindluse, mille ümber hiljem kasvas Milline oli eestlaste
 1 olukord nüüd?(Kirjelda pöördel). Ainult oli veel vaba 1220. a. talvel.
 (65)

Katkeid Balthasar Russowi LIIVIMAA KROONIKAST

KUIDAS LIIVIMAA ESMALT LEITI JA RISTIUSKU POORATI

1. Kuidas Breemeni kaupmehed Liivimaa leidsid, 1158.

Meie Issanda aastal 1158, keiser Friedrich Barbarossa ajal, purjetasid Breemeni kaupmehed esmalt Liivimaa alla ja astusid randa, kus liivlased elavad, vastu tahtmist tormi ja maruilmu tõttu, ja leidsid eest kurja paganliku rahva. Ja kui paganad seal kristlikke kaupmehi silmasid, siis astusid nad jõledal kombel kaupmeestele vastu, võtsid nende vara ja tapsid neist mõned. Kaupmehed panid laskmise, pildumise ja löömisega vastu ja löid ka palju paganaid maha. Lõpuks sõlmiti rahu, mida nad mõlemalt poolt vandega töötasid truisti pidada. Siis röömustasid kaupmehed, said suurt julgust ja asusid kindlalt maale, sest neile näis, et Jumal nad on siia saatnud. Ning neil oli oma laevades hulk kaupa, mida nad suure tulu ja kasuga teise kauba vastu vahetasid. Siis sõlmisid nad tulevikuks paganlikele liivlastega kindla rahu selleks, et nad tihti võiksid siia tagasi tulla. Ning kõik need, kes nendega koos tuleksid ja siin tahaksid kaubavahetust pidada, peaksid olema sellesse rahusse kaasa arvatud ja tere-tulnud. See sündis Dünamünde lähedal Liivimaal ning Breemeni kaupmehed sõitsid taas oma maale ja tulid sagedasti jälle oma kaubaga ja veel palju teisigi kaupmehi hulgaviisi, keda kõiki hästi vastu võeti. Ja see kestis kaua aega ning neil õnnestus kõik. Viimaks tulid nad oma kaubaga siia maale kuni kuue penikoorma kaugusesse ja seadsid sinna paganate loaga oma kaubalao ning neist jäid paljud sinna peatuma. Pärast seda andsid neile paganad voli sinna kaubamaja ehitada. Siis ehitasid nad Düüna kaldal mäele toreda hoone ja linnuse, niivõrd tugeva, et nad muretulid said siin asuda. Ning seda linnust nimetati Ukskülaks. Ent paganad ei uskunud, et neile sellest midagi kurja võiks tekkida. Varsti pärast seda ehitati ka Daleni loss. Need olid kristlaste esimesed kindlused Liivimaal.

2. Piiskop Meinert, kuni 1193.

Kord tuli keegi õpetatud preester, nimega Meinert, munk Segebergist, nende kaupmeestega koos maale. See preester pidas end seesuguselt üleval, et talle igamees heasoovlik oli. Seesama hakkas paganatele suure usinusega jutlustama ja neid õpetama nii, et ta paljusid usule pööras. Selle uue Uksküla linnuse ümbruses elas paganlik mees, kes väga rikas ja vägev oli sõprade ja varanduse poolest. Selle mehe nimi oli Kaupo ning Jumala armu läbi sai ta kristlaseks ja ühes temaga paljud tema sugulastest ja sõpradest. Need kõik laskisid end sellest preester Meinertist ristida, mille üle kaupmehed üpris rõõmustasid. Ning kui maal kuuldavaks sai, et Kaupo oma sugulaste ja kaaslastega olevat kristlaseks saa-

nud, sus tõusid leedulased, venelased, eestlased, saarlased ja kuramaalased üles ja võtsid sõjariistad kätte, kui kuulsid, et ristiusk oli jõudnud Liivimaale ja siin laiali laotatakse.

See preester Meinert reisis paavsti juure, et siia maale piiskoppi saada, ning temaga läks Kaupo koos teiste kristlastega. Ja kui nad Rooma jõudsid, siis määras paavst Aleksan-

der III, pärinud ja kuulda saanud selle maa ja rahvaste asju, selle preestri Meinerti piiskopiks ja tegi talle kohuseks ning käskis teda Liivimaal jutlustada ja jõudu mööda kõige paremat, mis võimalik, teha. Sündinud aastal 1170.

Kui nüüd piiskop Meinert ja Kaupo taas Liivimaale tulid, siis said Liivimaa kristlased väga rõõmsateks, et neil nüüd piiskop oli. Ja tema piiskopitool asetati sinna, kus nüüd on Riia. Ning kristlaste võim kasvas siin maal väga ja see piiskop Meinert jutlustas usinasti ning pööras paljusid sellest paganlikust rahvast. Ta oli piiskop 23 aastat ja suri aastal 1193.

3. Piiskop Bartold, kuni 1204.

Siis läkitasid kristlased Breemeni peapiiskopi juure saadikud, et ta neid aitaks jälle piiskoppi saada. Siis saadeti neile keegi Breemenist, nimega Bartold, kes teiseks Liivimaa piiskopiks sai. Kui see piiskop Liivimaale oli jõudnud, siis tõusid liivlased, venelased ja leedulased üles ja tahtsid piiskoppi koos kõigi kristlastega Liivimaalt välja kihutada. Aga piiskop Bartold ja teised kristlased hakkasid rüütellikult vastu. Siis sai Kaupo surmavalt haavata ja Kukenoisi juures lahinguväljal langes 300 kristlast. Aga kristlased jäid peale ja said pikapeale juba rohkem abi. Varsti pärast seda suri Kaupo haavadesse, mida ta oli saanud.

See piiskop Bartold alustas esmalt Riia linna ehitamist, mis eestlasi üpris pahandas. Seepärast valmistusid nad kõige väga ja tulid Riia alla, et takistada alustatud ehitamistööd. Ent seal oli palju palverändajaid kristlastele appi tulnud. Nendega ühes läks piiskop Bartold vaenulistele eestlastele vastu ja pidas nendega lahingut. Seal siis tapeti piiskop Bartold, pärast seda, kui ta 11 aastat oli valitsenud, ning ühes temaga löödi maha üle 1100 kristlast, ja paganaist langes 600. Ent kristlased jäid ikkagi peale.

4. Piiskop Albrecht, mööga vennad ja nende meister Vinno. Lihula piiskop Hermann.

Kui piiskop Bartold surnud oli, siis olid kristlased väga kurvad ja läkitasid saadikud Breemeni peapiiskopi poole ning palusid teda, et ta neile taas teise piiskopi saadaks. Samal ajal oli Breemenis üks õiglane mees nimega Albrecht. See kinnitati paavst Innocentius III poolt Liivimaa kolmandaks piiskopiks. Ka seadis paavst ühe rüütliordu piiskop Albrechtile abiks, missuguse ordu vennad elagu Liivimaal ja aidaku nüüdsest peale kogu maa võita.

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:
Õpilase nimi:
Kuupäev:

Kodutöö Nr. 5

EESTLASTE MUISTNE VABADUSVÕITLUS

Ka rootslased ühinesid eestlaste vaenlastega. Nad tulid laevadega Läänemaale ja vallutasid Lihula linnuse. Kuningas jättis sinna 500-mehelise meeskonna ja lahkus. Kuid siis tulid saarlased oma laevadega ja vallutasid kindluse ja hävitasid rootsi meeskonna viimse meheni.

- 1 Kuna saarlased olid veel vabad siis aastal 1222 tuli kuningas Waldemar II sõjavega Saaremaale ja laskis sinna ehitada kivist kindluse. Vaevalt oli aga
- 1 kuningas lahkunud kui saarlased asusid kindlustust Saarlased oli õppinud
- 1 tundma ehk paterelli ehitamist. Nimelt olid taanlased kinkinud sellise masina ühe nende poolt vallutatud kihelkonna elanikele (Varbola) ja saarlased olid käinud Varbolas ja seda kindluste piiramise masinat näinud. Nüüd nad
- 1 ehitasid tervelt ... paterelli loopisid nendega viis päeva kive kindlusesse.
- 2 Taani meeskond alistus. Millise üleskutse tegid saarlased teistele Eesti maakonda-
- 2 dele selle võidu puhul? (Kirjelda pöördel) Kuidas suhtusid teised eestlased sellesse
- 111 üleskutsesse? (kirjelda pöördel). Seejärel,, ja
- 1 vallutasid vaenlase käes oleva linnuse ning tapsid nende kaitsjad.
- 11 Teised maakonnad võtsid sellest eeskuju. Vallutati tagasi, ja
- 1111 Aastal oli eestlaste maa peale jälle
- 21 Kirjelda miks osutus vabaduse kaitsmine raskeks? Järk-järgult langesid / ei langenud eesti maakonnad sakslaste valdusse.
- 11 Viimaks otsustasid sakslased vallutada ka viimase eestlaste
- 11 maakonna. Piiskop Albert kogus suure sõjaväe meest-- jõe suudmesse
- 112 ja liikus sellega jaanuarikuus mere mõõda Saaremaale. Leia välja miks võeti Saaremaa rünnak ette talvel? (Kirjelda pöördel). Esiteks mindi Muhu saarele
- 12 ja hakati Muhu piirama. Mida tegid muhulased? (Kirjelda pöördel). Saks-
- 1 lased võtsid muhulaste rahupakkumise vastu / ei võtnud vastu (Vali õige mõiste).
- 12 Linnus pidas päeva vastu siis vallutasid selle sakslased. Mida tegid sakslased linnuses olijatega? (Kirjelda pöördel)
- 112 Muhust liikus vaenlane edasi alla. Kuidas käitusid
- Valjala linnuse kaitsjad? (Kirjelda pöördel). Valjala langemise järele
- 12 kogu Saaremaa. Sellega lõppes muistne Vabadusvõitlus aastal.
- 21 Vabadusvõitlus algas aastal ja kestis aastat. Eestlaste peamised
- 111111 vaenlased olid,,, ja (nimeta viis)
- 1 Kõige energilisemad peale tungima olid Nende sõjaväe tuuma moodus-

- 111 tasid kes olid relvastatud. Neile abiks tuli
- 11 suuri salku. Eestlastel oli / ei olnud välisabi (vali sobiv mõiste).
- 1 Eestlaste relvastus oli hea / mitte hea (vali sobiv mõiste). Oleks vaja olnud
- 11 võimu, kes oleks suutnud vastupanu ühtlaselt Riikliku
- (60) võimu puudus oli kõige tähtsamaks teguriks miks eestlased kaotasid oma vabaduse. Oleks eestlastel olnud kuningas, kes maakaitset oleks korraldanud, on tõenäoline, et ordurüütlid poleks suutnud vallutada Eestit.

Katkeid HENRIKU LIIVIMAA KROONIKAST:



Seepärast lubas siis dominus paavst pattude andeksandmist kõigile, kes võtavad ristimärgi ja relvastavad ennast ära-andlike liivlaste vastu, läkitades selle kohta käiva kirja seesinasele piiskop Bertoldile samuti kui kunagi ka tema eelkäijale.

4. Nõnda tuli siis piiskop, kogunud mehed kokku, sõjaväega Liivimaale¹⁴ ning tungis Holmi linnuse ette, mis ju asetseb keset jõge. Siin ta, läkitades üle jõe saadiku, laskis küsida, kas nad otsustavad usu omaks võtta ning omaks võetult selles püsida. Nemad hüüdsid valjusti, et nad ei soovi.

5. Vahepeäl kogunesid tema vastu liivlaste kogu jõud ja võtsid võitlusvalmilt asendi teispool Riia mäe. Nad läkitasid ometi piiskopi juurde käskjala, pärides järele sõjaväe kohaletoomise põhjust. Piiskop vastas selle põhjuseks ole-

vat, et nad on, otsekui koerad okse juurde, korduvalt usust paganusse tagasi pöörnud. Liivlased pajatasid omakorda: „Selle põhjenduse me lükkame enestelt tagasi. Pööra ainult sina, oma sõjaväge laiali saates, omade seltsis rahuga oma piiskopipaika tagasi ja sunni neid, kes usu on vastu võtnud, sellest kinni hoidma, muid aga meelita seda vastu võtma sõnadega, mitte viitsteiga.“

..... ja juba, ennäe, valasid ära-andlikud liivlased, oma tavakohaseist saunadest välja tulles, ennast üle Väinajõe veega, üteldes: „Siin me nüüd juba kõrvaldame jõevee abil ristimisvee tükki ristimise enesega ja, vastuvõetud usu maha ravutades, saadame selle lahkuvaile sakslasile järele.“

..... Lätlased ehk letgalid, kes veel paganad olid, aga kristlaste eluviisi häaks kiitsid ja neile hääd käekäiku soovisid, jäid neile ära-andlikele nõupidamisile tulemata, neid ei suudetud sakslasile kurja tegema painutada isegi mitte andidega,

Sõjast eestlastega alates 1208.a.

..... Ja et ordurüütlid juba Võnnus elutsesid¹⁵, siis läkitasid need Bertholdi kui esimese mehe eneste seas lätlaste ning eestlaste leppenõupidamisele. Sinna tulid ka piiskopi maaosast preester Henrik ning hulk lätlasi. Ja nad hakkasid jälle uuesti arutama kõike, mis rahusse ning õigusse puutub. Aga eestlaste saadikud niihästi põlastasid lätlaste pakutud rahu kui ka tõrjusid tagasi nõude, õigusevastaselt anastatu neile tagasi anda, ja nad rääkisid lätlasile kõigis asjus vastu. Ja üksteist vastastikku üli-teravate odadega ähvardades lahkuti ilma mingisuguse rahuleppeta.

Kui vahepeäl olid Ojamaalt mõned kaupmehed ning sakslased lisaks juurde tulnud, asus Varidote koos lätlaste teiste vanematega teele, ja pärast Riiga jõudmist palusid nad sääl hardasti abi eestlaste ülekohtu vastu. Nüüd siis heitsid riiglased, meelde tuletades ka neile enestele tehtud ülekohut ning ülesarvamatuid varasid, mis ugaunlased kunagi nende kaupmeestelt ära olid riisunud.

..... Esimesest sõjakäigust Eestimaale. Nõnda siis, olles palunud enese üle varjuks kõige vägevama Jumala ning Püha Jumalaema Maarja abi, asusid riiglased koos ordurüütlitega, piiskopi venna Teoderichiga, kaupmeestega ning teiste sakslastega teele Toreidasse, ja nad kutsusid kogu Liivi-

maalt ning Letgalliast kokku tugeva ning suure väe ning, ööd kui päeva edasi liikudes, jõudsid Ugauniasse. Ja nad riisusid paljaks külad ja tapsid paganarahvast tule ning mõõgaga, nõnda enestele tehtud ülekohut kätte makstes, ja viimaks koondusid nad kokku Otepää linnuse alla, mis tähendab Karupääd (Caput Ursi), ja süütsid selle linnuse põlema. Kui nad pärast seda olid kolm päeva puhunud, pöörsid nad neljandal päeval karja, vangide ning oma kõige muu röövsaagiga omale maale tagasi. Aga lätlased kindlustasid pärast omale maale naasmist oma linnuseid ning valmistasid ennast väga vapra viitluseks ette, kõike oma vara linnustesse kokku kandes ning eestlaste sõjaväge oodates, olles valmis neile vastu astuma.

Pala (Paala) ehk Madisepäeva lahingust, 21. septembril, 1217.a.

Sakslased — ühed neist ratsa ning teised jalgi — tungisid oma lahingukorras vähehaaval edasi, tungisid keskelt vaenlaste vahelt läbi, mürdsid nende viitlusead ning löid nad põgenema.

3. Sakalaste sõjast, mida need sakslastega pidasid. Ka lätlased, kes vasakul tiival võitlesid, tungisid koos sakslastega julgesti oma vastaseile kallale. Nende vastas seisid viitluskorras sakalased koos Lembituga ning oma teiste vanematega. Need panid vapra viideldes kaua vastu, haavates rohkesti lätlasi ning mitmeid neist tappes. Aga kui nad nägid, et sakslased olid nende keskmise väehulga põgenema löönud, pöörsid ka nemad ise põgenema. Ja lätlased ajasid neid taga, nad tapsid neid hulga, aga muud pääsesid ära põgenema. Ja Roboami vend Veko tundis Lembitu ära, ta ajas teda taga ja tappis tema maha ning röövis ära tema rõivad. Ja teised raiusid tema pää maha ning tõid selle enestega kaasa Liivimaale¹⁶. Ja sääl samas langes veel ka teisi Sakala vanemaid — Võtteli ning Manivald koos teiste väga paljudega,

..... Ja päale seda kui kõik eestlased olid pageina aerud, ajasid liivlased, lätlased ning sakslased neid taga ning tapsid neid metsi mööda, nõnda et langenuist sai ligikaudu tuhat täis, ja koguni lugematul hulgal oli metsi ning soid mööda laiali teisi, keda oli võimatu üles lugeda. Ja hobuseid viidi nende käest ära ligi kaks tuhat, ka kõik nende relvad ning nende käest võetud saak viidi minema, ja kogu sõjasaak jaotati järgmisel päeval ühetasa omavahel,

5. Sakalaste ristiisku ning rahule tagasi pöörmisest. Pärast lahingut aga liikus riiglaste sõjavägi edasi Palajõe äärde Lembitu külasse¹⁷, ja nad olid sääl kolm päeva paigal ning läkitasid liivlasi ning lätlasi kõiki ümbruse kogukondi rüüstama ning põletama. Aga nende fuurde tuli Lembitu vend Onnepäev koos teistega, kes järele olid jäänud, paludes hardasti endist rahulepet uuesti kinnitada. Ja sakslased pajatasid neile: „Et te oma vastuvõetud ristimise sakramendid ära põlgasite ja paganate ning venelaste nõu kuulates ristiisku rüverasite, see eest löi teid Issand nuhtlusega. Tulge siis nüüd ustavasti tagasi Kristuse juurde, ja meie võtame teid veel oma vennaliku armastuse osadusse vastu.“

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:
Õpilase nimi:
Kuupäev:

Kodutöö Nr. 6

KODUMAA SISEOLUD KUNI 1343. A.

- 1 Pärast eestlaste Vabadusvõitluse lõppu vallutatakse sakslaste poolt veel
Aastal 1236 sai Mõgavendade Ordu leedulastelt hävitavalt lüüa, mille tõttu see ühineb
- 1 Saksa Orduga (Teutooni Ordu), kes tegutses Preisimaal. Nende vormiriideks sai
mantel ristiga. Liivimaal asuvat ordu osa hakati kutsuma Orduks.
Üldse, kodu praegust Eesti- ja Lätimaad hakati kutsuma Liivimaaks. Muistsele Vabadus-
- 111 võitlusele järgnevat aega aastast kuni aastani kutsutakse
- Vallutajad jagasid Eestimaa järgmiselt: Harju- ja Virumaa ühes Tallinna linnaga jäid
- 111, Saare- ja Läänemaa, Tartu- ja Võrumaa
- 1 ning ülejäänud osa
- 1 Võõraste võimu alla sattumisega kaotasid eestlased oma vabadused --
- 11 põlmud enam õigust alustada ega sõlmida. Maa, mida talupoeg haris
kuulus temale. Aja jooksul aga hakkasid kasvama mitmesugused kohustused uute võimude
- 11 vastu. Nii tuli maksta ja hoolitseda ülalpidamise eest.
- 1 Maksu tuli maksta maahärrale eest. Maahärrad olid Taani kuninga, Ordu
ja piiskoppidest lään-iisandate vasallid kelledele maa oli antud lääniks nagu see
tavaks keskaegse feudaal-korra juures. Kuna vasallidel tekkis oma majapidamine, mis
vajab tööks, siis tuli kõigele lisaks veel kohustus. Kirjelda
- 22 pöördel milles seisnes teotegemise kohustus? Kirjelda veel mis juhtus siis kui tuli
sõda?

EESTLASTE VABADUSVÕITLUS AASTAL 1343

- 1 Oli mitmeid põhjusi miks talurahva seisund oli muutunud raskeks. Esiteks,
- 11 ja tegid rõõvretki Eestisse. Teiseks tabas maad a. 1315 raske ja näl
talupojad
- 1 Selle tagajärjel vaesusid talupojad ja sattusid Laegu saadi läänimehelt (mõisnik
2 ehk vasall) kes andis vilja seemneks kui ka toiduks. Kirjelda miks oli see halb?
- 2 Kirjelda pöördel mis juhtus maksudega ja teopäevade arvuga? Ise-ärast raskeks
- 112 muutus eestlaste elu ja V..... Miks oli see nii? (Kirjelda pöördel)
- 1 Ometi aga teadsid talupojad suusõnaliste mälestuste järele, et mõni tagasi
- 11 oli eesti rahvas ja peremees omal maal. Nii tekkis otsus iga
võõras maalt minema kihutada või hävitada.
- 111 Jüriöö 1000 aprillil sõjutasid vabadusvõitlejad ühel mäekünkal
- 2 üldiseks kallaletungiks isandatele. Mida tehti mõisadega ja läänimeestega? (Kirjelda
- 1 pöördel). Eestlased valisid endi keskelt neli talupoega Kuningate juurde
- 11 kogunes umbes talupoega ja siis mindi piirama. Abipavega pöördui

- 11 poole. Harjust levis mässutuli Põgenema pääsenud sakslased
- 1 ja taanlased pöördusid siis abipalvega poole. See saatis the orduvenna
- 1 eestlaste juurde nende esindajaid läbirääkimistel kutsuma. Kuningad läksid Paidess
- 2 kuhu ka ordumeister von Dreileben oli jõudnud. Mida vastasid eestlaste kuningad kui neilt
- küsitati miks nad sakslasi tapsid? (Kirjelda pöördel). Ordumeister ütles, et ta peab
- eestlasi karistama. Ta ei lubanud eestlaste kunigatel Paidest lahkuda ega nende vae
- 2 juurde tagasi minna. Kuidas reageerisid sellele kuningad? (Kirjelda pöördel)
- (52) Nagu paljudel kordadel varem ja hiljemgi sakslastest eestlaste rõhujad mürdsid oma
- lubadusi, ega pidanud kinni lepingutest ega kokkulepetest.

the real purpose of the conquest, the territorial expansion and colonization, had increased the appetite for power and goods. The more that grew the less was the Order content to share the booty with others. Thus the quarrel over the loot among the intruders themselves was the logical consequence in the course of historical events. Once it broke out, it developed into a continuous and violent struggle. The invaders imposed on the Baltic lands the strange spectacle of bartering the lands of others for the settlement of their own strifes and struggles, thus burning up their energies throughout the entire period.

When the situation became precarious after the battle of Durben³, the popes began to favor the Order.

³ This took place in 1260 against the Lithuanians. The troops of the Estonians and Kurs which were ordered to take part in the war, decided not to do so in their desire to get rid of the Germans and left the battlefield; this caused the catastrophic end of the battle for the Order. DITLEB VON ALNPEKE, *Litländische Reimchronik*, p. 618.

Thus the policy of the popes underwent drastic changes. The popes who had earlier been accustomed to raise their voices on behalf of the indigenous people, their rights and freedom, and who had made the theme traditional in their correspondence as a question of their christian conscience remained suddenly mute regarding issues which they claimed as their concerns and expressions of their christian responsibility. They began to favor the Order, a power detrimental to the life interests of the people of the land, finally becoming fatal by destroying their hopes for freedom, sealing the fate of the Estonians for centuries.

The Order did not only harass mission work but vexed and persecuted those who had been brought into the fold of the church. In our possession is a record which ordered the master of the Order to appear as a defendant before Boniface VIII to give an account of the deeds of the Order⁴. It also registers the accusations, describing the tyranny, repugnance and horror resulting from the rule of the Order over those who had been brought into the fold of the church.

The testimony given by the archbishop of Riga about the atrocities and deeds of savagery relates that the Order had killed many thousands of old people and children in Saaremaa⁵, thereby demonstrating instincts far lower than those of the pagans⁶. These forces of the colonists did not shrink from the utmost brutality.

However these men of violence and crime simply ignored all the injunctions and verdicts.

The gradual destruction of the remains of freedom, the loss of human rights and the increasing suppression by the invaders became intolerable. Torture and extortion, the shaming of wives and girls, the robbing of properties and other deeds of atrocities⁷ terribly agitated the life of the people in their own country. Their legal and judicial situation became excruciatingly unbearable in the areas under the Danes where the vassals had become a plague of despots.

In this respect the situation in this territory was even much harder than it was in the territory of the bishops⁸ and the Order⁹ which suffered heavily. Vassals exercising such untrammelled rights imposed a tyrannical regime which cut deep into the life of the people.¹⁰

All this made life intolerable. There are limits for human endurance, even among the most patient people. The leaders of the war of liberation declared that: "The Estonians have been tortured and vexed for so long that they could not endure it any longer"¹¹. Other leaders declared that the intruders had imposed such a tyranny upon them that they would rather die than live under such slavery¹².

All this was more than enough¹³ for the Estonian people. As despair deepened attempts were made to get rid of the tormentors. The people in Saaremaa engaged in several such insurrections¹⁴. These were the

stages for the general rebellion and war of liberation which began in Harjumaa. When according to ancient traditions, bonfires were kindled on April 23, 1343, this time it meant the kindling of the fire of freedom and of the hope for liberty¹⁵ which had never died out in the hearts of this freedom-loving nation. From Harjumaa the movement¹⁶ spread to Läänemaa and from there to Saaremaa. It also involved Otepää, Vastseliina and Viljandi. Men were gathered to organize the troops to the degree possible under given circumstances¹⁷. It is understandable that the same despair also compelled christians who had accepted the catholic church to join their people in their fatal hour¹⁸.

In order to escape the strangler and to get rid of the mortal enemy a bloody struggle began. The vassals were the first targets¹⁹ and then the other intruders together with their helpers and accomplices²⁰.

Since baptism had been degraded by the intruders and made a sign of subjugation and bondage to the invaders and since the church had become an arm of foreign rule for many the insurrection involved the rejection of baptism, the church and its faith²¹. They joined those who had adamantly refused to accept baptism as the sign of submission to bondage²². The sources say, however, that not all forsook the christian faith²³.

The vassals of Harjumaa who escaped, accurately reading what was up in view of the panic of the local administration, appealed to the Order. The Order wanted nothing more than an opportunity to materialize its old desire to extend its power to the territories under the Danes and to increase its political role. Thus things were taken, indeed, into experienced hands. By treacherously breaking their promise of security, given in connection with the pretext of negotiations²⁴, the unbreakable leaders of the Estonians were murdered by the leaders of the Order in Rakvere²⁵.

In order to annihilate the Estonians once and for all²⁶. In Harjumaa and Virumaa alone, the number of victims was very high²⁷. A document written some years later says that Harjumaa was an abandoned country, empty of human beings²⁸. In Sakala the population was decimated to the extent that the large scale annihilation actually changed the ethnic boundaries of ancient Estonia²⁹. The people of Saaremaa carried on the struggle preventing the conclusion of the war of liberation until 1345.

The loss of blood was so great that the remnants of the nation were for a considerable time unable to organize resistance to defend even their most elementary rights. Under these circumstances any open opposition to the faith of the intruders, and the church as an arm of the invaders, had to recede everywhere.

The loss of freedom had even more far-reaching consequences. In fact, the bearing this catastrophic outcome had upon the Estonian nation is incalculable. It was cruelly fatal, involving its very life, existence and future: it was not allowed to live its own life, to develop freely its own culture, and to fulfill its own role in history. The Estonian nation was cut off from the community of nations. Contrary to the assertions which have been made³⁰, the truth is this that lifelines which the Estonians had always maintained with western culture as a necessity for their existence were cut off. As a result of catastrophe the Estonians were isolated from the best fruits of the christian culture in the west. They were deprived of the intercourse which had fructuated their cultural life and they were cut off from spiritual and cultural stimuli with all their possibilities for life in freedom.

What was left to the Estonians was a most cruel fate—life under oppression for centuries at the hands of an inhuman enemy, extortion, poverty and all the misery which the yoke of its feudal system could generate had become the lot of the Estonian people.

Baltimore'i Eeati Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja;
Õpilase nimi:
Kuupäev:

Kodutöö Nr. 7

EESTLASTE VABADUSVOITLUS AASTAL 1343

Pärast eestlaste kuningate tapmist Paides liikus ordumeister kiiresti oma väge-
1 dega Tallinna poole. Teel põrkas orduvägi kokku eestlaste kätte-väega, kes püüdis
ordu edasiliikumist takistada. Võitlus lõppes kaotusega. Seal langes

11 ... eestlast. Nüüd oli orduväel tee alla vaba. kus eestlaste peavägi

11 ootas pikisilmi abi , mis aga hilines. Ka siin kasutas ordumeister
et aega võita. Miks tahtis ordumeister aega võita (Selgita pöördel). Eestlased ei
suutnud vaenlase elukutselisele sõjaväele vastu panna ja kaotasid lahingu. Eestlasi

11 langes selles lahingus ligi meest. Nüüd palusid võimud ordumeistrit

12 oma kaitse alla võtta. Kas ordumeister täitis nende soovi? Kirjelda

22 pöördel). Kuhu läks ordumeister siis? Kuidas käitusid

2 läänlased? (Kirjelda pöördel) . Kirjelda pöördel mis juhtus Soome abiga?

12 Vastuhakk jõudis Saaremaale kolm kuud hiljem, 24..... Kuidas toimisid saar-
2 lased? (Kirjelda pöördel). Mis juhtus sakslastega kes olid Põide kantsis varjul?

1 (Selgita pöördel). Talveks saabusid abiväed ja nüüd ruttas

11 ordumeister kevadtalvel üle väinade Saaremaale.

12 Saarlased kaitsesid end metsade keskel asuvas linnuses. Kirjelda mida

1 tegid nad linnuse kaitseks? Vapralt kaitsesid sõjal end saarlast ja langesid

11 Sakslaste kaotused olid suured / väiksed (vali õige mõiste)

11 Sakslasi langes üle mehe. Saarlaste kuningas langes haavatuna saks-
2 laste kätte vangi. Kirjelda mida tegid sakslased Vessega? Kuidas käitus ordu
sõjavägi Saaremaal. Miks ei tahtnud sakslased peale jää sulamist Saaremaale jääda?

1 (kirjelda pöördel). Järgmisel a. kevadel tuli ordumeister veelkordselt
suure sõjaväega Saaremaale ja alles siis alistusid saarlased.

1 Jüriöö mässu tagajärjed olid kurvad eestlastele. Nende sündmuste puhul ordu

12 võim tunduvalt ja ta maa-alad Milline asjaolu sai Taanile selgeks? (Sel-

1 gita pöördel). Taani mütis Harju- ja Virumaa aastal 1346..... See

1 andis maa valitsemise üle

Harju- ja Saaremaal olid eestlased kaotanud palju inimelusid (mõnede arvestuste

1 järele üle 40,000-de). Eestlased pidid mahapõletatud mõisad ja
1 orduvägede poolt hävitatud eneste hooled. Pärast mässu mahasurumist vähenesid/
1 suurenesid talupoegade maksukohustused. Teopäevade arv kasvas/kahanes . Mida
2 tegid mõned talupojad, et pääseda suurtest kohustustest (kirjelda pöördel).

Mõisnikkudele see muidugi ei meeldinud, et talupojad vahetasid elukohta. Nende põgenemiste lõpetamiseks anti XVI sajandil välja karmid määrused. Talupoeg pidi

11 elama seal kus ta oli ega tohtinud koha pealt lahkuda ilma

111 loata. Nende määrustega talupoeg ... külge -- ta oli saanud

(55) Nii halvenes samm-sammult ja aasta-aastalt talupoja olukord kuni ta oli muutunud pärisorjaks oma põlisel kodumaal -- see tähendab, et talupoeg muutus praktiliselt lääni-isandate omandiks.

Katkeid Batlthasar Russowi LIIVIMAA KROONIKAST

24. Borchard von Dreileve, Liivimaa Saksa Ordu 24. meister, 1341—1347.

Selle meistri valitsemise ajal anno 1343 jüriööl panid Harju talupojad toime kohutavalt kurja teo. Nad tapsid haletsemisväärselt peaaegu kõik aadlikud sakslased, noored ja vanad, naised ja neitsid, junkrud ja sulased ja kõik, kes olid saksa soost, arvult üle 1800. Siis olid sakslased Harjus ja Virus, Läänemaal ja Saaremaal ning kogu Eestimaa mässavate talupoegade pärast suures hädas ja ohus. Selsamal ööl, kui see tapmine sündis, põgenesid mõningad aadlikud mehed, nai-

sed ja neitsid alasti ja paljalt, sukkadeta ja kingadeta läbi vösa ja soo Paidesse ja mõned Tallinna. Siis ei leidnud kloostridki halastust, sest Padise kloostris tapeti 28 munku. Seepeale kogunesid talupojad, arvult umbes 10000, ja määrasid enda hulgast kuninga ja vürste. Siis piirasid nad Tallinna linna ja Taani asevalitsejat Tallinna lossis. Säärast mängu alustasid ka Lääne talupojad ja piirasid oma piiskoppi kõigi toomhärreda ning palju aadlikke Haapsalus. Peale selle tapsid Saaremaa talumehed samal suvel jaagupipäeval kõik sakslased Saaremaal ning piirasid ka Pöides ordu foogti ühes kogu konvendiga sisse. Ja kui foogt oma konvendiga kaua ei suutnud Pöides vastu pidada, siis palus ta endale ja oma meestele vaba läbipääsu, mida talumehed talle aususele ja usaldatavusele toetudes lubasid, aga ei pidanud. Kui nimelt foogt teiste sakslastega Pöidest välja tuli, siis tapsid talumehed nad kõik maha, nii et sealt ükski ei pääsenud.

Talupojad Tallinna all läkitasid oma saadikud Turu (Åbo) ja Vüburi piiskopi juurde ja töötasid rootslastele anda Tallinna linna. Aga vahepeal oli Taani asevalitseja meister von Dreilevelt palunud abi. See meister valmistas pea nii asevalitseja kui ka kitsikuses viibivate aadlike tungiva nõude kohaselt Tallinna linna päästma ning mässulisi talupoegi karistama.

Kui nüüd talupojad Tallinna all meistri tulekust kuulsid, siis läkitasid nad meistri juurde oma saadikud ja töötasid temale alla heita sellel tingimusel, et nad ainuüksi meistri ja ordu maksualused oleksid; ent nad ei tahtvat teips mitte ühtki aadlimeest oma ülemuseks tunnistada, ennemini tahtvat nad kõik surra; aadlikud nimelt olevat neile küllalt kaua suurt kõrkust ja igasugu vägivalda näidanud. Ent käskijad ja teised aadlist, kelle sugulased talumehed olid ära tapnud, palusid meistrit tungivalt, et ta ei halastaks mõrtsukate peale ja säärast koletuslikku mõrtsukatööd karistamata ei jätkaks. Selle peale jätkas meister pealetungi ja lõi aegamööda tapluses palju talupoegi maha ning nõrgestas neid sellega kaunikesti ja tungis viimaks talumeestele peale Tallinna all, tappis nad peaaegu kõik maha, arvult ligilähedalt kuni 10000. Pärast niisugust võitu oli nii Taani asevalitsejal kui ka kõigil sakslasil kogu maal ja Tallinna linnas suur rõõm ja hõiskamine. Siis tõttasid nad hulgaviisi linnast ja silmitsesid rõõmuga surnukehi. Selle heateo eest tänas Taani asevalitseja meistrit lahkkesti ja palus edaspidiseks tema abi rootslaste vastu, kes Soomest olid tulemas. Siis käskis meister kuningliku asevalitseja kõrval herra Gosswin von Erket, Viljandi komtuuri, Tallinna lossi ja linna valitseda ja tõttas ise Haapsalusse, et päästa piiskoppi ja teisi Haapsalu sakslasi. Kui aga Läänemaa talumehed Haapsalu all meistri tulekust kuulsid, siis põgenesid

nad kõik võsastikku ja soosse ja niiviisi pääsesid ka haapsalased. Vahepeal jõudsid soomlased Vüburist pärale mõningate laevadega, mida talumeeste saadikud olid nõutanud; ning kui soomlased teada said, et talumehed on löödud ja Tallinn päästetud, siis tulid nad Tallinna linna ja ei puudutanudki talumeeste küsimust, vaid kaebasid Rootsi ja Taani vahelise tüli asjas. Siis rahustasid neid herra Gosswin von Erke ja asevalitseja lahkete sõnadega ja võõrustasid neid hästi ning saatsid neid sel kombel hea kostusega jälle minema. Kui nüüd teised talumehed maal oma sõprade käekäigust Tallinna all kuulsid, siis kutsusid mõned venelast üles, et tungigu see uuesti sakslastele kallale; võib-olla läheksid kõik talumehed

tema poole üle. Venelane ei viivitanudki kaua, vaid tungis pea Tartu piiskopkonda. Piiskopi omad aga ja mõned käskijad astusid vene jõugule Otepää juures mehise vastu ning tapsid neist üle 1000 ja panid teised põgenema. Seal langes ka mõningaid orduvendi ja mõningaid aadlist, nende seas Johann von Lewenwolde.

Pärast seda läks Borchard von Dreileve, Liivimaa meister, talve ajal Saaremaale, et karistada mässulisi talumehi, kes olid tapnud Pöide foogti ühes kogu konvendiga ning kõik sakslased seal. Meister asus Karjas oma sõjarahvaga laagrisse, kus ta kaheksa päeva viibis, ning tema sõjavägi rüüstas kogu Saaremaa läbi ja tappis umbes 9000 inimest, noori ja vanu. Siis aga palusid saarlased armu, mida neile rasketel tingimustel lubati. Nii tuli neil kõik oma sõjariistad üle anda ja Li-hula lossi vedada; peale selle tuli neil jalamaid alustada Sonnenborghi (heakstegemise) lossi ehitamist, kui nad ellu tahaksid jääda. See juhtus aastal 1345.

Ka peaks olema selle meistri ajal toimunud Viljandi talupoegade mäss, kes omavahel nõu olid pidanud, et Viljandi lossis ära tappa komtuur koos kõigi sakslastega. Ja kuna loss hästi kindlustatud oli, siis mõlesid nad välja kavalat salanõu, kuidas seda märkamatuks alata ja teostada.

Oli nimelt tavaks, et Viljandi maakonna talumehed pidid oma vilja andamid Viljandi lossi vedama ja seal ära andma. Sel alusel rääkisid nad omavahel kokku, et neist terve hulk, kes oleks sakslaste vastu küllalt tugev, ühel päeval korraga sõitku Viljandi lossi oma regede ja suurte viljakottidega; kottis aga viigu igauks vilja asemel tugev mees oma mõõgaga lossi; ja kui neid siis küllalt palju kohal on, siis avagu igaüks oma kott ja lasku mees välja ning kõik tungigu korraga sakslastele kallale ja tapku nad maha. See salaplaan meeldis hästi talumeestele ning päev määrati kindlaks, millal see peaks sündima, nimelt toomapäeva õhtul (20. detsembril). Aga see kavatsus avaldati Viljandi lossi sakslastele ühe vanade poolt, kelle poeg selles salanõus kaasas oli; sellest ei eir oma poja pärast mures ning palus sakslasi, et nad halastaksid tema poja peale. Ta näitas ka ära sakslastele märgi, millega pidi ära märgitama kott, milles tema poeg oli. See palve lubati antud teate pärast täita. Kui nüüd talumehed oma kottide ja regedega Viljandi lossi ette jõudsid, lasti neid niipalju sisse, et nendest arvati jagu saavat. Siis olid sakslased oma mõõkadega valmis ning pistisid kõik talumehed kottides surnuks. Igaveseks karistuseks ja mälestuseks määrasid ja panid peale sakslased kõikidele Viljandi maakonna talumeestele, isegi süütutele, uue maksu, mis tuli tasuda igal aastal toomapäeval.

See meister valitses 6 aastat.

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Kodutöö Nr. 8

Õpetaja:

Õpilase nimi:

Kuupäev:

USUPUHASTUS

- Kuna katoliku kirikus oli ajajooksul tekkinud väärnähteid, mis olid vastuolus Kristuse õpetusega, nagu kirikuvürstide patused elukombed ja kiriku ahnus varanduse ja au järele. Ka võtsid Rooma paavstid endile õiguse inimeste pattusid andestada vastava raha summa eest. Kirik müüs või indulgentsiaid.
- 1 Neid kiriku pahesid kritiseeris Saksamaal Augustiini Ordu munk
- 1 Ta naelutas Wittenbergi linnakiriku uksele 95 või teesist
- 22 (kuupäev ja aasta) See sündmus sai ehk reformatsiooni alguseks ja luterlikes maades pühitsetakse seda kuupäeva usupuhastuse pühana ja peetakse jumalateenistusi.
- 1 Usupuhastus levis teistesse maadesse ja jõudis Eestisse aastal. Üks olu-
- 1 line reformatsiooni nõue oli, et jutlusi kirikus peab pidama keeles.
- 1 Nii hakkasid vaimulikud jutlustama eesti talurahvale keeles. Varemalt olid kõik usulised raamatud kirjutatud ladina või kreeka keeles, kuid Luther tõlkis Piibli esimesena saksa keelde ja koostas saksakeelse katekismuse. Katekismus ilmus ka
- III keeles, aastal, mille oli koostanud Simon ja
- 1 tõlkinud eesti keelde Johann See teos on tuntud Wanradt-Koelli katekismuse nime all ja osutus esimeseks eesti keeles trükitud raamatuks. Kahjuks on sellest raamatust säilinud ainult mõnikümme lehte.
- 3 Avalda oma arvamist pöördel, kuidas mõjutasid (või võisid mõjutada) Lutheri usulised ja usutalituslikud reformid eesti rahva usulist elu? (Vaata raamatust Ihk. 35 järele)

Ei saa mainimata jätta asjaolu, et Lutheri usupuhastus pani aluse ka eesti rahvakoolile ja kirjasonale. Lutheri nõue, et jumalateenistusi peetaks rahvakeeles, Piibli tõlkimine rahvakeelde ja rahvakeelsete katekismuste koostamine eeldasid, et rahvas oskaks lugeda. Järelikult tekkis ka nõue, et asutataks kooli ja õpetataks rahvast lugema. Nagu hiljem kuuleme, Rootsi ajal asutati eesti rahvakooli ja kirjasona levis kiiresti, ja seda just ersamate kirikuõpetate algatusel.

- 2 Eeltooduga seoses püüa leida seletus asjaolule, miks oli Ordu ja vaimulikud vastu Lutheri reformidele? (Kirjelda pöördel)

VEENE-LIIVI SÕDA

Paljudest Vene vürstiriikidest kasvas ajajooksul suurimaks ja tugevamaks Moskva

- 11 vürstiriik, kelle valitseja Ivan III ehitas aastal kindluse

- 1 jõe parempoolsele kaldale; Ivani nime järele kutsuti seda (Eesti Vabariigi ajal kutsuti kindlust Jaanilinnaks). Legend räägib, et suurvürst Ivan kutsus kreeka ehitusmeistri kindlust ehitama, kellel tasuks ainulaadse saavutuse eest silmad välja tor-gati, et ta enam kunagi taolist ehitust püstitada ei saaks.
- XVI sajandi algupoole sai Moskva vürstiks Ivan IV keda to tooruse pärast hakati kutsuma Ivan Julmaks. Sel ajal oli Moskva vürstiriik juba suur ja Ivan Julm võttis endale 1547. aastal tsaari (keisri) tiitli kuna Ida-Roomariik vallutati türklaste poolt ja Ida-Rooma keisri kroon jäi vabaks. See tsaar otsustas laiendada Moskva riigi piire kaldale nagu kõik Venemaa valitsejad on seda taotlenud, kaasaarvatud ka praeguse kommunistliku impeeriumi valitsejadki. Kuna Ordu oli võimetu maad kaitsma käis
- 2 suur Vene sõjavägi läbi (millised 4 maakonda).....
- 1 jaanuaris aastal mis oli sõja alguseks. Mõned kuud hiljem tuli Vene sõjavägi jälle kavatsusega Liivimaad vallutada. Lõpuks, aastal astus väike
- 1 Ordu vägi venelastele vastu, kuid sai juures hävitavalt lüüa. Hakati
- 1 abi otsima välisriikidelt. Nii läksid Saare- ja Läänemaa alla, Tallinna
- 1 linn koos Harjumaa ja Järva- ja Virumaa osadega läksid alla. Liivimaa
- 11 põhjapool Väina jõge läks Kuningriigile. Idapoolne osa Eestist jäi
- 11 kätte. Seega lõppes Orduriik aastal Millal oli Orduriigi algus?.....
- 3 Kirjelda vene sõjaväe käitumist Eestis paari lausega kasutades paberi teist poolt:

(37)

Alljärgnevalt on väljavõtteid Eesti Vaimuliku Raamatu poolt kirjastatud AUGSBURGI USUTUNNISTUSE väljaandest. Teatavasti esitati Martin Lutheri kaaslaste poolt Augsburgi riigipäevale 25. juunil 1530 dokument mida nimetatakse Augsburgi usutunnistuseks.

Lutheri usuteaduslikust ja erialalisest väitlusest kerki-sid aga esile kaks uut põhimõtet, kaks printsiipi, mis üldsuses mõjusid edasi. Esimene põhimõte oli, et krist-lane on usuline ja kõlbeline isiksus. Teine —, et kristlane on südametunnistuseasjades vaba. . . .

Rooma kirik põhjendas oma seisukohti traditsiooni-dega. Sellele seadis Luther vastu Piibli, mida ta mõistis kui Jumala sõna. Kuna Kristus on Jumala lihaks saanud sõna, on Kristus ka Piibli kese. Piiblit tuleb seletada Piibli enda sõna abil: "Sõna võitis maailma, Sõna säilitas kiriku, Sõna uuendab kiriku. Antikristus hävitatakse Sõ-na väe läbi võimu tarvitamata" . . .

Keiser Karl V (1500—1558) oli ühendanud Saksa, Austria ja Hispaania alad, võitnud Prantsusmaa ja tei-nud paavstiga rahu. Nüüd soovis tema konsolideerida olusid Saksamaal. Türklaste väed lähenesid. Sellele ohule vastuastumiseks vajab ta rahu oma riigis. Lipukirjaks oli keiser enesele valinud kaks sõna: "Plus! Ultra!" (Enam! Kaugemale!).

Keiser oli pannud Lutheri riigivande alla aastal 1521 Wormsi riigipäeval. Kuid see ei muutnud ega lahendanud midagi. Usupuhastus levis ja riiki nõrgestasid lõhed. Neid oli nüüd vaja ületada lepitamisega. Keiser kutsus taas riigipäeva kokku 8. apr. 1530 Augsburgi. . . .

26. KIRIKLIKEST KOMMETEST

Varemini õpetati, jutlustati ja kirjutati, et roogade ja teiste usuliste kommete eeskirjad aitavad armu välja teeni-da ja Jumalale hüvitust pakkuda pattude eest. Säärased pruugid on tegelikult inimeste väljamõeldus. Samasuguse huviga koostati ikka uusi paastumise eeskirju, kultuslikke tsremooniaid ja sarnast. Nende pidamist hinnati nagu mõnd jumalateenistust, millega pälvitakse Jumala armu. Selle tagajärjel tekkisid uued eksimused kirikus . . .

27. KLOOSTRITÖÖTUSEST

Kõneldes kloostritöötusest, tuleb esmalt meenutada, kuidas sellega on olnud seni, kuidas on elatud kloostri-tes, ja et seal eksiti iga päev mitte ainult Jumala sõna, vaid ka paavstliku seaduse vastu. Augustinuse ajal (4.—5. saj.) kehtiv sisekord kloostrites rajanes vabale kokku-leppele. Pärast distsipliini ja õpetuse laostumist asuti töö-tusi koostama. Selliste vabalt leiutatud sundkorralduste-ga loodeti uuesti taastada distsipliin. . . .

28. PIISKOPIAMETI VOLIST

Piiskoppide voli kohta on varengi kirjutatud. Mõned segasid sealjuures sobimatul viisil ära piiskoppide voli ja ilmaliku võimu. Sellest ebakohasest ärasegamisest tekkis aegade vältel sõdu, mässe ja ülestõususi. See tuli peami-selt asjaolust, et piiskopid, pimestatud oma aupai-stest, mida nad pealegi vääralt tuletasid Kristuselt, seadsid sis-se mitte ainult uusi jumalateenistusi, nad varusid endile pattudest vabastamise õiguse (absolutsiooni) teatud olu-kordades ja koormasid südametunnistusi pannes inimesi kirikuvande alla; mõned arvasid isegi endil õiguse olevat keisrit ja kuningaid oma tahtmist mööda ametisse seada või tagandada. Niisuguseid pahesid taunisid juba ammu õpetlased ja usklikud mehed. . . .

Kodutöö Nr. 9

EESTLASED MITME RIIGI VALITSUSE ALL ---ROOTSI AEG MEIE KODUMAAL

- 1 Orduriigi lagunemise tagajärjel valitsevad meie kodumaal neli riiki:
- 111 Sõda valitsejate vahel kestis aga edasi vaheldu-
1 va õnnega, kuni tehti rahu Poola ja Vene vahel aastal, millega Lõuna-Eesti jäi
11 riigile. Aastal sõlmiti vaierahu Rootsi ja Vene vahel, millega
1 kogu Põhja-Eesti langes valdusse.
3 Kirjelda pöördel mõne lausega milline oli eestlaste olukord nende sõdade tagajärjel:
1 Poola võim Lõuna-Eestis oli võrdlemisi sõbralik, eriti just et ta püüdis
- 1 abiga eestlasi usku tagasi meelitada. Varsti tekkis uus sõda Poola ja
Rootsi vahel põhjusel, et mõlemate kuningad olid lähedalt sugulased ja Poola kuningas
leidis, et temal on vähemalt samasuured õigused Rootsi troonile kui Rootsi kuningal
11 Gustav Adolfil. Lõpuks võitis sõja Gustav Adolf ja aastal sõlmiti rahu,
millega kogu Liivimaa kuni Väina jõeni läks Rootsi valdusesse. Mõned aastad hiljem
1 läks ka Rootsi valdusesse (oli senini Taani valduses). Sõjad olid
Eestimaale toonud suurt hävitust ja suurem osa talusid olid tühjad. Sõja, nälja ja
11 haiguste tõttu oli hävinud rahvastikust. Eestlaste arv oli vaid umbes
Rootsi kuningas Gustav Adolf pani maksma uue kohtukorralduse, mille järele kriminaal-
11 süütegude asjas talupojad allusid See kergendas/raskendas (vali
11 kahest eelnemud sõnast õige) mõnel määral eestlaste olukorda. Kuningas pani ka hari-
dusele rõhku ja tema käskkirjaga asutati Tartusse aastal ja
112 Tallinnasse aastal Väga tähtis reform oli
sisseseadmine, millega määrati kindlaks talupoja töö-ja maksukohustused mõisnikule.
- 2 Kuninga käsul seati igas maakoguduses ametisse kes tavaliselt oli ka kooli-
õpetaja ("Kevades" olete ju lugenud mõndagi kõster"Julk-Jüri"--nagu Toots teda kutsus--
kohta). Kuna emakeelsete jumalateenistuste nõue oli üks Martin Lutheri usupuhastuse
põhimõtteid, samuti ka rahvakeelne pühakiri, siis on endast-mõistetav, et kirik peaks
rahvast lugema õpetama. Muidu poleks ju emakeelsest piiblist mingit kasu. Sellepärast
oli luteri kirik üldiselt haridus-sõbralik, eriti Rootsi luteri kirik, koos kuningaga kes
oli ka kirikupea. Meie kodumaa kiriku suhtumine eesti talupoegadele hariduse andmi-
sesse oli aga jahe, mõisnikud aga töötasid talurahva hariduse vastu. Püüda leida välja
2 miks mõisnikud ei tahtnud eestlastele haridust anda ja kirjelda mõne lausega pöördel:
- 2 Rahvahariduse kasvule aitas tõhusalt kaasa soomlasest pastor Bengt Gottfried
12 Tema algatusel ja kuningas Karl XI käsul avati aastal Tartu lähedal
3 Kirjelda pöördel (a) kes olid kooliõpetajate seminari õpilased, ja
31 (b) mida saäl õpetati? Seminari õppeaeg oli aastat. Mõisnike vastuseisule
2 vaatamata edenes seminari töö hästi, sest kuningas võttis seminari oma kaitse alla.
Kirjelda lühidalt lehe teisel küljel kuidas saavutas Forselius kuninga hea suhtumise
1 seminari töösse? Milline sündmus lõpetas seminari tegevuse?.....
2 Seminaris oli aga Forseliuse juures õpetust saanud eestlast

3
(50)

kes läksid rahva sekka kõstritena ja kooliõpetajatena.

Rootsi valitsus viis läbi mitmeid reforme eesti talurahva elujärje parandamiseks, eriti aga kuningas Karl XI kes pälvis (teenis) "talupoegade kuninga" hüüdnime.

Kirjelda lehekülje teisel poolel kuidas oli eestlaste elu "vanal heal Rootsi ajal"?

26. Tatarlaste rüüsteretked Eestimaal, 1579.

Siis löid needsamad tatarlased oma leeri Uuemõisa juures üles, kuus penikoormat Tallinnast, ja laastasid nii selle maa-ala kui ka kogu Harjumaal hirmsal kombel tapmise ja röövimisega ära, löid vanad maha ja viisid noored kaasa. Selleks tulid nad oma hobuste seljast maha ja tuhnisid võsad ja rägastikud läbi.

• • •

Siis määratsesid nad Läänemaal niisama jälgilt nagu enne Harjumaal ja võtsid vangi ning viisid ära palju vaeseid inimesi hoolimata sellest, et Läänemaa seekord tatarlaste omaenda isanda, moskoviidi, maa oli. Varsti pärast seda, kui see tatarlaste hulk Harjumaalt ja Läänemaalt lahkudes Riia piiskopkonda oli läinud, tungis vaestele talupoegadele, kes metsades, rabades ja rägastikes peidus olnud ning jälle koju olid tulnud, nüüd sama teed pidi Rakverest tulles teine venelaste ja tatarlaste salk peale. Need tulid ootamatult ja teadmatult ja võtsid armetul kombel vangi palju talupoegi ühes naiste ja lastega, kes veel eelmisest tatarlaste pealetungist üle olid jäänud. Siis oli kogu Harjumaal häda häda peale. Sündinud oktoobris, aastal 1579.

30. Kolmas sabaga täht ja suur katk, 1580.

Samal sügisel aastal 1580, oktoobris ja novembris, nähti taas Liivimaal sabaga tähte. Selsamal ajal, ööl vastu mardipäeva, puhkes niivõrd ennekuulmatu raske taud ja haigus esiti Tallinnas ja siis üle kogu maa, nii et lühikese aja jooksul lugematu hulk rahvast sellesse suri. Ei olnud ühtki linna, lossi ega küla, peaaegu ühtki maja linnas või peret külas, kus ei lamanud inimesed, noored ja vanad, kõik samal ajal kor-

raga haigena maas. Siis olid kõik linna tänavad ja turud ja kõik maanteed ja külad hoopis tühjad ja linna kirikutes ei peetud mitu päeva jutlust.

90. Kelle peale ei tohi lootma jääda.

Sel ajal õpiti Liivimaal hästi mõistma prohvet Taaveti sõnu, kes ütleb nõnda (146. laul, v. 3): „Ärge jääge mitte lootma vürstide peale, sest nemad on inimlapsed ja ei saa avitada.“ Asi on nimelt tõesti nii, et liivimaalased sõja algusest saadik jäid lootma nii mõnegi isanda ja vürsti peale ja sellega väga eksisid. Nendest lootsid nimelt paljud Rooma keisrile ja Rooma riigile, kuna Liivimaa kuulus muistsest ajast peale Rooma riigi juurde. Ning paljud otsisid tuge Taani kuninga juurest, kuna see mõningaid Liivimaa kohti omaks oli kuulutanud ja ka igal aastal oma legaate moskoviidi juurde saatis. Paljud lootsid ka Poola kuningale, kuna see samuti oli mõningaid kohti Liivimaal enda alla võtnud. Mõned jäid lootma ka Saksa meistri peale, kuna Liivimaa oli kuulunud Saksa Ordu juurde, ja teistegi isandate ja vürstide peale. Ning kui hertsog Magnusele moskoviidilt lootusi anti, et ta Liivimaa kuningaks saab, siis jäi hertsog peaaegu kõikide liivimaalaste ainsaks troostiks ja varjupaigaks, missuguse isanda alla nad hulgaviisi läksid.

• • •

Ent mõned andsid ennast jälle Rootsi kuninga alla ja leppisid Rootsi valitsejatega Tallinnas ära. Lõpuks, kui Rootsi kuningas Jumala armu läbi ja kõikide liivimaalaste mõistmise ja arusaamise vastu moskoviidi üle võidu sai, siis andsid nad ennast kõikidest kohtadest jällegi auväärse Rootsi kuninga alla, kes viimases lõpus nende kõige paremaks isandaks sai.



Katkeid BALTHASAR RUSSOWI LIIVIMAA KROONIKAST

The Thirty Years War, 1618-48

The direct cause of the German struggle can be traced to 1608 when, as a development of the long-established Reformation, the Holy Roman Empire began to split into two rival camps: those of the Protestant Union under Frederick V, Elector Palatine, and of the Catholic League led by Maximilian of Bavaria. Tension increased until flash-point was reached over the candidature to the Bohemian crown. In 1617,

the enthusiastic Catholic and pro-Jesuit Ferdinand, cousin of the aged Habsburg Emperor, Matthias, succeeded to the Bohemian throne, but was then rejected by the staunchly-Lutheran and strongly-independent Bohemian nobility, who preferred Frederick. On 21 May 1618 some imperial officials were unceremoniously flung from the celebrated window in Prague, and Bohemia was thrown into a state of rebellion. The Emperor unwillingly decided to intervene, his more extreme advisers hoping to use the revolt to restore Germany wholly to Catholicism and at the same time to strengthen Habsburg imperial power throughout the empire.

The Triumph of the Emperor, 1618-29. Ferdinand succeeded Matthias and was elected Emperor in August 1619; and Frederick V, Elector Palatine, accepted the proffered Bohemian crown later in the same month. The combined Catholic forces overwhelmed Frederick at the Battle of the White Mountain in November, 1620, and it seemed as if the Protestant cause was lost. A reign of terror began in Bohemia, but no active aid was

offered by the Protestant Union or by Frederick's father-in-law, James I of England. The latter made a feeble gesture in 1624, but even when the King of Denmark intervened

with an army of 30,000 in 1626 he was speedily crushed by the Bavarian general, Count Tilly, and the Imperial commander, the Catholic-convert Wallenstein.

• • •

The Intervention of Sweden 1631-35. Although the likelihood of a Habsburg triumph appeared strong, the Protestant powers and secretly Cardinal Richelieu of France were determined to avert such a possibility. Accordingly, an appeal was made to Gustavus Adolphus, King of Sweden, to save the Protestant cause. 'The Lion of the North' moved into Germany with 30,000 men, hoping to gain control of the south Baltic coast for Sweden as well as to aid his co-religionaries. To this end he immediately occupied Pomerania, but failed to save beleaguered Magdeburg from its terrible fate. (In May 1631 the 20,000 inhabitants of this city-bishopric perished at the hands of Tilly's soldiery.) Gustavus then struck for Berlin and compelled the hitherto lukewarm and obstructive Electors of Brandenburg and Saxony to conclude alliances. Then, in a series of daring marches, he led his small but efficient army to defeat Tilly and Pappenheim at Breitenfeld in September 1631, before launching a winter campaign which drove Wallenstein from the field, and saw the death of Pappenheim at the fog-shrouded Battle of Lutzen on 16 November 1632. It was a success for the Protestant cause, but the price was high—Gustavus lost his life. This disaster checked the tide of Protestant success; and in 1634 Bernard of Saxe-Weimar and Gustav Horn were heavily defeated at Nordlingen by a stronger Imperialist Army. In the meantime, the Emperor had decided to get rid of his reinstated but 'overmighty subject', and in

ATLAS OF MILITARY STRATEGY, David G. Chandler

February 1634 he engineered the assassination of Wallenstein.

After seventeen years of intermittent but destructive warfare, both the German princes and the Habsburg power were exhausted. The religious phase of the war now disappeared, as the unscrupulous Richelieu, who had been intriguing with both Bavaria and Sweden at the same time, scented the opportunity of making significant gains for France and declared war on Spain.

• • •

The Battle of Breitenfeld, 1631

Gustavus Adolphus' great success at Breitenfeld proved to be the salvation of Protestant Germany. It also vindicated the new Swedish military methods that were to revolutionize the whole conduct of European warfare. His army comprised 192 infantry squadrons, 131 cavalry squadrons, and some 20 field-guns besides 52 light 3-pounder cannon. In overall terms, the Swedes enjoyed an advantage of some 8,000 men over the Leaguer Army of Count Tilly, who commanded 21,000 infantry, 11,000 cavalry and 30 guns.

• • •

After Tilly himself was wounded, Gustavus and Horn launched a massive counterattack against the exposed left flank, capturing the Leaguers' guns which were promptly turned upon their late masters. This forced the Leaguers to retreat in disorder, but a complete rout was averted by four tercios who fought to the last on a knoll and covered the escape of their comrades. As it was, the Leaguers lost 7,600 killed; 6,000 were captured on the field and a further 8,000 were taken prisoner afterwards. Swedish losses were put at 4,000. The emergence of Sweden as a major, albeit short-lived, European power dates from this battle.

SUUR POHJA-SÕDA

Kuningas Gustav Adolf, olles üks ajaloo suuremaid väejuhte, pidas võidukaid sõdasid. Pärast rahu Poolaga 1629 a. sekkus ta 1631. aastal Saksamaal mõllavasse ususõtta protestantide poolel. Mitme võiduka lahinguga muutis ta protestantide sõjaõnne paremaks ja tõenäoliselt päästis usupuhastuse vilja ja luteri kiriku hävingust. Sõdade jooksul liitis ta uusi maid Rootsi kuningriigiga ja nii sai Rootsist suurriik kellele kuulusid pea kõik maad Läänemere kallastel kaasaarvatud mitmed Saksa provintsid. Rootsi suurus ja jõud tekitas aga naaberriikides hirmu ja kadedust, ja nad otsisid võimalust Rootsi võimu vähendamiseks. Kui 1698 aastal sai Rootsi troonile Karl XII, kes oli ainult 16 aastat vana, siis arvasid naabrid paraja saabunud olevat. Kolm riiki,

112 ja moodustasid liidu ja ründasid Rootsi valdusi aastal.

2 Algas mis kestis 21 aastat ja mille kestel Eesti muutus jällegi sõja tallermaaks. Eestis oli olnud enne seda suur viljaikaldus kolmel aastal järjest, ja kuna sellel ajal polnud hoolekannet (public welfare) jagamas toidumärke, ega kiiret ja odavat transporti, et vilja-pooldest rikastest naabermaadest vilja ja muid toiduaineid tuua, siis oli Eestimaal nälg. Nälja ja sellega kaasuvate haiguste tagajärjel suri umbes inimest. Sellele lisaks veel sõda mis omakorda võttis elu: 1 Noor kuningas Karl XII aga tegutses kiirelt. Ta ründas kõige pealt ja sun- 1 dis selle rahu tegema. Siis purjetas ta laevadel Pärnu, et astuda vastu 1

11 kes piirasid Narva linna tsaar juhatusel. oli esimene kokku-

1 põrge vene ratsaväega keda juhatas Selle Vene kindrali tatarlastest koosnevad ratsasalgad laastasid hiljem kohutavalt Eestit, tappes, röövides ja põletades (Eesti rahvasuus on need Aasia päritoluga ratsanikud tuntud koerakoonlaste

1 nime all.) Tubliks teejuhiks oli Rootsi väele eesti talumees

11 Novembris 1700 toimus Narva all lahing, mis on läinud ajalukku ühe kuulsama lahinguna. Kuigi Rootsi väe suurus oli vaid meest, venelasi aga selle vastu meest 1 Rootsi vägi võitis, võttes selle juures 6000 vangi. Nüüd pöördus Karl XII vastu ja pärast viis aastat kestnud vaenutegevust, mille vältel Rootsi vägi võitis kuulsust ja au, sundis Poola rahu tegema.

21 Suur võit Narva all ja võidud Poola üle muutsid noore kuninga tõenäoliselt liiga iseteadvaks. Kuningas unustas, et Rootsi oli suhteliselt väike maa ja selle relvajõud polnud küllaldane mitme naabriga samaaegselt võitlemiseks. Kuningas unustas ettevaatuse ja 1 tungis sügavale Venemaale. Otsustav lahing leidis aset linna juures aastal ja lõppes Rootsi/Vene (tee õige valik) võiduga. Rootslaste kõrval võitlesid nende liitlased, Ukraina kasakad, kes ka hiljemgi Vene tsaaride vastu ja oma vabaduse eest võideldud. Karl XII pääses paarituhandlise väeriismega põgenema, kelle hulgas oli ka üks kasakate juhte (ataman) Mazeppa. (Kui oled huvitatud loe Inglise luuletaja Lord Byron'i kirjeldavat luuletust "Mazeppa"). Karl XII jõudis viimaks 900 saatjaga Türgi aladele kuid peeti türklaste poolt kaks aastat pantvangis enne kui tal õnnestus sõltumata pääseda.

Sõda aga kestis edasi õnnetult Eesti- ja Liivimaale. Vene väed tungisid Eestisse ja nõrgad Rootsi kaitsesalgad ei suutnud neid takistada. Varsti vallutasid venelased

111 ja ja laastasid maad koledal kombel. Aastal oli Eesti

1 peaaegu täiesti venelaste poolt vallutatud; ainult pidas veel vastu, kuid alistus kui rootsi sõdurid sõltumata laevale asusid. Lõplik rahu Venemaaga sõlmiti

221 aastal , Soomes, millega kogu Eestimaa läks

valdusesse.

- 3 Kirjelda lehe teisel küljel Eestimaa ja eestlaste olukorda peale sõda: Kirjelda
3 samuti mis juhtus koolitegevusega?

EESTLASTE ELU XVIII SAJANDIL

- 2 Lõppenud Põhjasõda jättis meie kodumaa ja seal veel ellu jäänud eestlased sellisesse
2 viletsusse mida raske kirjeldada. Kirjelda pöördel mõne lausega miks oli eestlaste
2 olukord raskem kui mõisnikel?
2 Kuidas suhtus tsaar Peeter I eesti mõisnikesse?
2 Mis juhtus rootsiajal maksma pandud talupoegade kaitseseadustega?
2 Mõisnikud väitsid Vene valitsuse ees, et talupojad on nende
2 see tähendab, et nii talupojad kui ka nende varandus on mõisniku oma; ja nii kujunes
211 XVIII sajand eesti rahvale raskeimaks pärisorjuse ajaks. Ainsamaks helgemaks sünd-
museks oli trükkimine, mis ilmus aastal murdes.

- 2 Piibli ilmumine toimus Saksamaal tegutsevate toetusel kuna
mõisnikud ega vaimulikud ei annud mingit majanduslikku toetust.

- (50) Vennastekogudusteks nimetatakse evangelistlikku (usulise ärkamise) liikumist, mis
alustati Saksamaal krahv Zinzendorfi poolt. Vennastekoguduste (Moravian Brethren) lii-
kumine jõudis Eestisse XVIII sajandi teisel poolel. Ristiusk jäi eestlastele väga
pinnapealseks, sest saksa preestrid ja hiljem luteri pastordid, sageli umbkeelsed, ei
olnud võimelised selgitama ristiusu põhitõdesid. Vennad olid tõelised misjonärid.

Charles XII and the Great Northern War

ATLAS OF MILITARY STRATEGY
by David G. Chandler

What the great Gustavus Adolphus had built, his later successor Charles XII ended by destroying. The restless genius of this young King—he was only fifteen when he came to the throne in 1697 and but twenty-six when he undertook his fatal invasion of Russia—dominated northern and eastern Europe for almost two decades. As king he controlled both the policy and the resources of his country; as a general, he led Sweden's forces in person to great triumphs and even greater cataclysms. He was the spirit of the offensive incarnate—a master of surprise and deception, the deviser of new tactical forms—who proved more than a match for the commanders and armies of Russia, Poland and Saxony, which, together with Denmark, comprised his main foes.

The Great Northern War began in 1700 and ended in 1721 (see map). Poland and Denmark started the struggle by attacking Swedish possessions in early 1700, and under cover of these diversionary attacks Peter the Great, who ascended the uneasy Russian throne in 1689 at the age of seventeen, led an army of 40,000 towards Narva, only to be ignominiously thrashed by Charles's far smaller army.

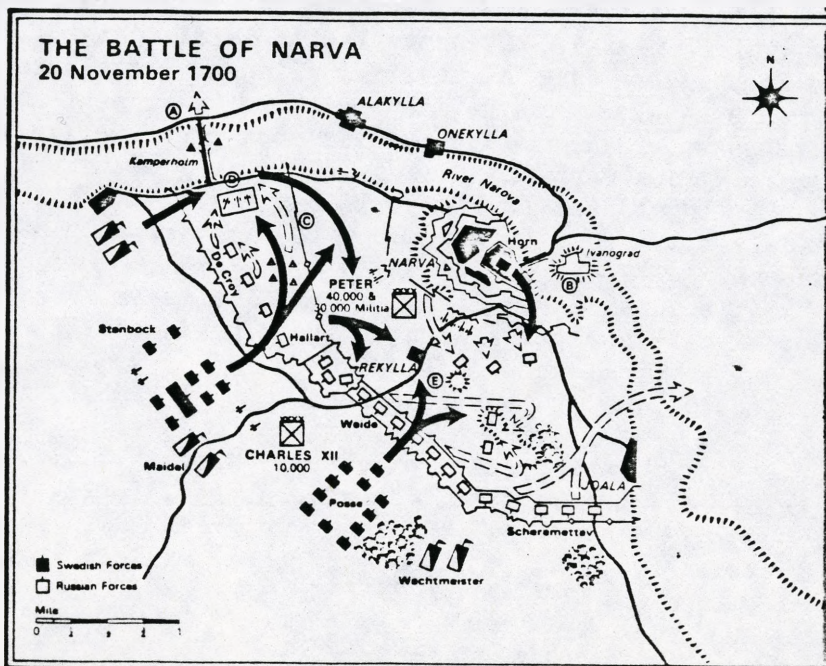
Charles XII then turned to rend the Poles; an action that gave the Tsar time to recover from his débâcle. The Swedes, meanwhile, managed to crush their lesser opponents in a series of campaigns that ended in 1706. However, the need to garrison these conquests and their earlier possessions tied down all of 65,000 men, and the strain of this military effort proved too great a burden for tiny Sweden. Anxious in case French intrigue should induce Charles to intervene in the War of the Spanish Succession, Marlborough visited Altranstadt in 1707 and dissuaded the headstrong young monarch, but attempts to patch up the dispute with Russia (actually instigated by Peter) came to naught. Accordingly, late in 1707 Charles resumed active operations against Russia, and early in 1708 occupied Grodno. Once there, he faced a strategic choice: either to head for St. Petersburg (which was in the process of being built), or for Moscow. He opted for the latter course, and marched deep into Russia with

35,000 men, summoning General Lewenhaupt with 15,000 men and a vital supply convoy to march from Latvia to join him.

The Tsar's forces fell back before the Swedish invasion, trading space for time. As he advanced, Charles's communications lengthened, until, in July 1708, he came to a halt near Moghilev. There he awaited Lewenhaupt's convoy to renew his offensive capability. After a month's fruitless delay, Charles swung south, heading for the fertile region of the Ukraine where he hoped to find both supplies and support; the latter in the form of the disaffected Cossack tribesmen led by Mazeppa. Peter, realizing that Moscow was

now safe, moved south with his main army on a line parallel to the Swedes—after leading 12,000 men to intercept the dilatory Lewenhaupt. On 29 September a bitter battle at Lesnaja ended in Lewenhaupt's defeat and the loss of his precious convoy. Russian morale soared and that of the Swedes correspondingly dropped; the arrival of Lewenhaupt to join the army in person did little to ease the situation, as he was soon at loggerheads with his brother generals. The tide had turned against Charles: Mazeppa proved a broken reed, and the bitter winter of 1708-9 hastened the disintegration of the Swedish Army.

Total confusion and panic gripped the Russians, who reputedly left 10,000 dead as they fled from the scene. For his part, Charles lost barely 1,000 men. Narva was thus relieved. Charles marched south to relieve Riga. By mid-June 1701 this had also been achieved.



The Battle of Narva, 1700
Fought in a blizzard on 20 November 1700, this battle established Charles XII's reputation as a brilliant commander at the age of nineteen years. To relieve the Swedish garrison of Narva, Charles landed his army of 10,000 men nearby and immediately attacked the Russian siege lines which were manned by all of 40,000 troops. Using the driving snow to conceal his approach, Charles surprised the Russian outposts. Then, forming his cavalry into massive wedge-shaped formations, he drove into the midst of the Russian mainline.

Kodutöö Nr. 11

TALUPOEGADE VABASTAMINE PÄRISORJUSEST

- 1 Aastal 1801 sai Vene keisritroonile, kes oma algaastatel oli
vabameelne ja pooldas talupoegade seisukorra parandamist Eesti-ja Lätimaal. Aleksander
- 2 pari maksma 1804. aastal. Mõisnikud aga leidsid, et on
- 11 kasulik oma talupoegi lasta, kuid jätta
2 Kirjelda pöördel miks mõisnikud seda arvasid?
Mõisnikud töötasid välja uue seaduse ja Aleksander I kinnitas selle
- 411 Põhja-Eesti jaoks aastal ja Lõuna-Eesti kohta aastal
- 2 Selle seaduse järele polnud talupojal õigust Mõisnikule jäi aga
- 2 õigus See oli eesti talurahva pärisorjusest vabastamine.

PEREKONNANIMEDE PANEK

- 1 Kuna eestlastel enne perekonnanimesid polnud, siis anti neile need pärast
vabastamist. Kuigi talupoegadel oli õigus endile ise nime valida kuid mõnikord juhtus
2 nii, et mõni perekond sai endale mõisnikult naljaka või ebameeldiva nime. Kirjelda
pöördel kuidas selline asi võis juhtuda?

TEO-ORJUSE AEG

- 1 Eestlased olid nüüd nimeliselt vabad kuid nad ei tohtinud kaugemale minna,
1 ja neil polnud Maa kuulus mõnikule ja eestlased pidid minema mõisniku juurde
ja maad rendile küsima. Mõisnik võis esitada väga raskeid tingimusi. Kirjelda pöördel
21 miks oli mõisnik sellises soodsas olukorras? Eestlaste olukord muutus paremaks/halvemaks
(vali õige sõna) pärast pärisorjusest vabastamist.
2 Kirjelda pöördel miks nimetatakse seda ajajärku teo-orjuse ajaks?
1 Tarbeasjad valmistati kodus/ osteti poodidest (vali õige sõna). Nimeta viis tarbe-
2 asja millised valmistati kodus Mida
1 osteti teo-orjuse aegu poest (nimeta kaks) Teo-orjuse ajal haris
11 talumees oma põlde hästi/ halvasti (Vali õige vastus). Toit oli mitmekülgne/ühekülgne
1 (vali õige vastus). Talupojal oli palju/vähe loomi (anna õige vastus). Eestlased kandsid
1 nagu neid juba ennemalt aastasadu oli kantud.
22 pärisorjusest vabastamisega nõuti ja Lõuna-Eestis ka asutamist
1 Mis te arvate, kumb neist andis parema hariduse? Seati sisse isegi
2, kuid neid nõudeid täies ulatuses ei täidetud.
Raske elu tõttu tekkis mitmel pool talurahva rahutusi: üks toimus aastal 1841 ja tuntakse
22 nime all. Kirjelda pöördel miks tekkis Pühajärve "sõda":
3 Teine talurahva rahutus oli 1858 aastal ja on tuntud "sõja" nime all. Oli

tegemist arusaamatusega uue talurahva seaduse ümber. Mida arvasid talupojad? (kirjelda paari sõnaga pöördel). Mis juhtus? (kirjelda pöördel)
Üldiselt otsiti väljapääsu neist raskustest kus oli tühje maid.

Mõisnikele meeldis/ ei meeldinud eestlaste väljarändamine (vali õige väljendus) Miks

mindi üle keisri usku? Usuvahetus oli eriti suur

aastal Mis oli Venemaa sihiks?

Nimeta vähemalt kolm kohta kuhu eestlasi rändas välja?.....

Välja rännati üksikult/rühmades (vali õige sõna) Asutati eesti külasid milles räägiti

....., asutati oma, jäidi usku. Üldiselt jõudsid eestlased

Venemaal heale järjele / jäid vaaseks / taotlesid hoolekannet (vali õige mõiste).

katkeid raamatust ESTONIA: NATION ON THE ANVIL, Emanuel Nodel

(70)

Under Russian rule the Baltic nobility received back those estates confiscated by the Swedes. The Estonian peasant lost all the privileges he had received from the Swedish king and became just as unprotected as the Russian peasant was—a serf without any rights.

The Estonian peasants had no right to own land, cattle, or any other property. They did not even have any rights over their own families, and could be sold separately by the baron without their consent like chattels or head of cattle. They had to pay many dues and taxes to the lords (in money and in services) and to the state; and in addition they had to support the church and the clergy.

Corporal punishment was part of the peasant's every-day life. Conditions became so bad that many peasants who lived on the northern shores of the Baltic provinces escaped by boat into Finland.

The clergyman's lack of knowledge of the Estonian language greatly diminished his influence. The German pastor was mainly dependent on the nobility and was regarded by the Estonians as such, that is, as an alien oppressor. The main purpose of the pastor was to teach the Estonian peasant obedience and respect to his master, the German noble. There did not exist personal contacts between the German pastor and the Estonian peasant. Relations were strictly official and businesslike, with no warmth from either side. Christianity was regarded by the Estonian as something coming from the nobles, and therefore a "must." The Sunday church visits were regarded by the Estonian peasants as part of the feudal obligations. It is, therefore, no wonder that, while nominally Christians, the Estonian peasants still adhered to many pagan customs during the eighteenth century.¹⁴ The superior attitude of the German pastor to his oppressed Estonian parishioner could not break those pagan habits. Christianity was still a mere form and did not capture the innermost feelings of the peasants.¹⁵ A great change was brought into the religious life of the Estonians after the teachings of the Moravian Brethren were introduced. In 1729 the first German preach-

In 1811 the Estonian Diet passed the Emancipation Bill and Alexander signed it in 1816. The Livonian Diet followed with a similar bill in 1818 and the Tsar signed it in 1819. These laws seemed to be a great victory for the few liberals among the nobles, who had seen the dream of Merkel and Jannau and all the other German humanitarians come true.

Actually, the emancipation worsened the economic conditions of the peasants and made them even more helpless prey to their former landlords.¹⁶ According to the new laws the Estonian peasant became a free man: he could no longer be

bought or sold by his landlord. Nor could his landlord force him to work. But at the same time he lost his right of tenancy over the land he was tilling, and thence forth he could be evicted from the farm he was working, where his fore-

fathers had worked for centuries. The new law also freed the landlord from his responsibility to feed the peasant in times of stress. The same law reserved for the landlord his right of determining the rent the peasant had to pay him for the use of the land. This so-called emancipation turned the Estonian peasant from a serf into a landless proletarian whose rights, so high-sounding in the Bill, became actually a whip in the hands of the Baltic noble—still, in effect, his master.¹⁷ now a free man. In addition to this misery, there came another source of poverty: alcoholism. This was not a new escape mechanism to the Estonian peasant, who through the centuries of oppression had tried to forget his troubles by drinking. But during the 1820's and later drunkenness was greatly facilitated by an ingenious idea of the nobles for increasing their income by distilling alcohol from potatoes.

The Estonian peasants did not call themselves a nation but *Maarahvas*, that is, country-folk. An Estonian people with representatives of all classes, or at least two, as in other feudal and oriental states, did not exist. The more than six hundred years of enslavement destroyed any national feeling the people had, and paralyzed the Estonian peasant into a trance which, according to the will and intentions of the masters, the Baltic nobles, should have lasted eternally. How remote any national consciousness was from the mind of the Estonians during those years we can see on the example of those peasants, who, settling in the cities, tried to become good Germans, adopting the German language and customs, trying to merge with the lower-class Germans. They would feel hurt and humiliated if their less fortunate brethren would still consider them as Estonians.²⁰

As a matter of fact, those *Kadakashad*,¹⁸ as they were called by the peasants in the villages, did not want to be called peasants any more, but began to feel like city-folk. The reason was that "peasant" and "Estonian" were then synonymous. The desire of every ambitious and free Estonian peasant who had the opportunity to go to the city was to break forever with his past, with his belonging to the despised, filthy, uneducated peasant mass, and to identify himself with the class of his master—the German.²¹

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:

Õpilase nimi:

Kuupäev:

Kodutöö Nr. 12

ARKAMISAEG

Eesti Arkamisajal toimus eestlaste vaimujõu vabanemine karmitsast kuhu võõrad valitsejad ja rasked olud olid selle surunud. Kõige pealt tuli rahvuslik Arkamine ja tunnetus, et eestlased on samaväärsed teiste rahvastele. Vaimse Arkamisega käis kaasas jamu hariduse järele ja huvi kunstide ja teaduse vastu. Tõuke Arkamiseks andsid esimesed haritud eestlased, kes oma rahvust ei salanud (nagu paljud enne seda olid teinud). Tähtsaimad neist olid Friedrich Robert ja Friedrich Reinhold, kes sündisid umbes 1800. Mõlemad olid arstid. Faehlmannil oli huvi eesti keele vastu ja aratas ka teistes huvi. Ta pani kirja rahva suust kuuldu muinaslugusid (nimeta kaks)

..... ja Faehlmannil ja Kreutz-

waldil tekkis idee eesti eepose kirjutamiseks rahvalt kuuldu rahvalaulude ja jutustuste põhjal. Faehlmanni varajase surma tõttu võttis selle ülesande endal Kreutzwald. "Kalevipoeg" sai valmis aastal ja selle trükist ilmumisega 1862. aastal algas suur tõus. Kirjelda pöördel miks tekitas "Kalevipoeg" ilmumine suurt rahvustunde tõusu?

Eestlaste ellu tõid suuri muudatusi Keiser Aleksander II reformid 1860-ate aastatel. Need reformid koosnesid terve rea tähtsate seaduste maksmapanemisest:

1863. a. passikorralduse seadus -- kirjelda pöördel kuidas aitas see seadus eestlasi?

1865. aastal võeti mõisnikelt ära õigus.

1866. aasta seadusega vabanes mõisnike mõju alt.

1868. aasta jüripäeval lõpetati Eestis keisri poolt kinnitatud uue talurahva seadusega (Nagu teame lõpetati Ameerikas neegri-orjus 1863. aastal -- (see on 5 aastat varem) Kirjelda pöördel paari lausega millise pöörde tõideestlaste ellu need reformid?

Samal aastal mil valmis "Kalevipoeg". (1857) toimus teine tähtis sündmus -- hakkas ilmuma esimene eestikeelne ajaleht mille väljaandjaks oli Johann

Voldemar Mida püüdis Jannsen teha oma ajalehes? kirjelda mõne sõnaga pöördel

Hiljem asus Jannsen elama Tartu ja hakkas sääl välja andma ajalehte aastal

..... Jannseni kaastegevusel asutati Tartus Laulu- ja mänguselts aastal

1865. Samal aastal asutati Tallinnas samasihiline selts Mõlemad

kujunesid hiljem Eesti parimateks Jannseni juhtimisel toimus Tartus 1869

aastal esimene eesti Selleks kogunes Tartusse meeslaulukoori

..... lauljaga ja puhkpillikoori mängijaga. (Pidage meeles, et see oli esimene selline katse pärast teo-orjuse kaotamist ja sellepärast suursaavutus; 1938 aasta laulupeol oli üldkoori suurus üle 20,000 lauljaga). Millist laulu lauldi seal esmakordselt

..... Lauldi veel Koidula isamaalaule nagu "Mu isamaa on minu arm". Noor pastor kidas peokõne. Kirjelda pöördel lühidalt mida ütles pastor Hurt oma peokõnes? See laulupidu näitas suurt rahvustunde tõusu. Kirjelda pöördel mida tundsid laulupeost osavõtjad? Kuidas nimetatatakse seda muutust

eestlaste elus? Luuletaja Lydia Koidula oli

paljude eesti rahvuslike laulude autor. Koidula oli tütar (vaata lhk. 57).

- 2 Teiseks Tähtsaks rahvajuhiks kujunes Carl Robert Ta asutas ajalehe
- 11 mis ilmus Viljandis aastal Ta oli radikaalsem kui Jannsen.
- 2 Kooliolud paranesid tunduvalt. Jakobson andis välja õpperaamatu mida rahvasuus nimetati "Jakobsoniks". Paremate õpetajate ettevalmistamiseks asutati
- Taru ülikooli juures hakkas üks rühm eesti üliõpilasi korraldama "Kalevipoja õhtuid" kus loeti "Kalevipoega" ja õpiti eesti keelt. Sellest rühmast kujunes Eesti Üliõpilaste Selts, kes valis oma lipuvärvideks sini-must-valge. Sellest lipust sai hiljem
- 2 (60)

"Kalevipoja" ilmumisega käis kaasas tohutu eesti rahvustunde tõus. Midagi sellist olid "Kalevipoja" kogujad ja koostajad ettekujutanud. Estofiil ja baltisaksa kirjamees Dr. Georg Schultz-Bertram oli 1839. aastal õpetatud Eesti Seltsis esitanud küsimuse, et kuidas peaks alles hiljuti pärisorjusest vabastatud rahva "valgustamist ja vaimset taassündi kõige jõudsamini edendama?" (KALEVIPOEG KUTKEIS, Felix J. Oinas, Oma Press Ltd., Toronto, Canada). Ja ta olevat ise vastanud; "Ma arvan kahe asja läbi. Anname rahvale eepose ja ajaloc, ja kõik on võidetud!"

Felix Oinas arvab, et kahtlemata täitis lugulaul olulisema osa neist ootustest, sest rahvas võttis "Kalevipoja" vastu kui omaenese heroilisuse kehastuse. "Kalevipojast sai meie rahva teadvuses rahva enese omaduste kandja, rahva uhkuse, aga ka kannatuste võrdkuju." On väidetud, et "Kalevipoeg" demonstreerib eestluse kultuurikõlvulisust ja elujõudu mitte ainult minevikus, vaid ka olevikus ja tulevikus. "Kalevipoeg" juhtis tähelepanu eestlaste muistsele iseseisvusajale, kangelaslikule võitlusele, ja et eestlastel on olnud silmapaistvaid kangelasi.

Alljärgnevalt katkeid "K A L E V I P O J A S T":



Lena mulle
kannelt,
Vanemuine!
Kaunis lugu
mõlgub
meeles,

Muistse põlve pärandusest
Ihkan laulu ilmutada.

Ärgake, hallid muistsed hääled!
Sõudke salasõnumida,
Paremate päevade pajatust
Armsamate aegade ilust!

Vaata! laanes puie peidus,
Puie peidus, põõsa varjus,
Lepa leina-hõlma alla,
Kurbus-kase katte alla
Seisab seitse kaljuküngast,
Seitse sammeldanud sāngi —
Seitse küngast, servad lagund —,
Kel ei kasva kohendajat,
Sõbralikku seadijada,
Valvsall silmil vahtisida,
Ornal armul kaitsejaida.
Üks on sāngi hädaohtu,
Teine sāngi orjaküttes,
Kolmas sāngi sõjakurnas,
Neljas sāngi näljapiinas,
Viie sāngi viletspõlves,
Kuues sāngi katkusurmas,

Seitsmes taudi tappe-sāngi.
Seep see Eesti muistne põli
Enne meie päevasida.

Mis seal uinub muru hõlmas,
Vaikses põrmu rüpes puhkab?

Muru hõlma, mulla rüppe,
Põrmu põue peitevasse
Maeti meie mälestused,
Muistse põlve pärandused,
Muistse õnne õilmekeked,
Muistse sõna sünnitused,
Muistse laulu lunastused.

Aja emalikus kaisus
Varjab unustuse vaipa,
Katab kavaluse kuube,
Sõgedate sõnasõba:
Mis seal katkud kooletanud,
Piinapihid pigistanud,
Mõllav mõõka magatanud,
Surmasāngi suigutanud,
Udu hõlma uinutanud.



Sõua, laullik lausa
suuga,
Sõua laulu-
laevakesta,
Pajataja paadi-
kasta —
Sõua neid sinna
kalda'alle,

Kuhu kotkad kuldasõnu,
Kaarnad hõbekuulutusi,
Luiged vaskseid lunastusi
Vanast ajast varistanud,
Muistepäevist pillutanud!
Teatage, hinnud targad,
Vilistage, vete lained,
Avaldage, tuuled armsad:
Kus see Kalevite kätki,
Kange meeste kodupaika,

Kaugelt näen koda kasvama!
Kalevite kaljulinna,
Tammed müüridel toeksi,
Kaljurahnud seinu katteks,
Toomingad toa tagana.

Muiste leiti Kalevalas
Kange meeste kasusid
Mitmes külas kasvamassa,
Mitmes talus tõusemassa,
Mis kui Taaralaste taimed,
Võidulaste võsukesed
Sureliku eide sülest
Siia ilma sigenenud.

Vanaisa kuulsad pojad,
Targa nõude nõtkutajad,
Targa tööde toimetajad,
Pidid sõprust sobitama
Närtsilike neidudega,
Kuni neide nõdrad rüped
Pojakandjaks paisusivad.
Sealtap tõusis kuulus sugu,

Kange Kalevite seltsi,
Mehed kui tammed tugevad.

Põhja piiril seisib pere,
Tugev talu kaljudella
Taara tammemetsa ääres,
Pool veel seisib metsa peidus,
Teine pool lausa lagedal.

Peres kasvas kolme poega,
Taaralaste taimekesi.
Üks neist veeres Venemaale,
Teine tuiskas Turjamaale,
Kolmas istus kotka selga,
Põhjakotka tiiva peale.

See, kes veeres Venemaale,
Kasvas kauniks kaubameheks,
Poepoortide punujaks.
See, kes tuiskas Turjamaale,
Sirgus vapraks sõjameheks,
Tõusis tapri taotajaks.

See, kes sõitis kotka seljas,
Põhjakotka tiiva pealla,
Lendas palju, liugles palju,
Lendas tüki lõuna poole,
Teise tüki tõusu poole.
Sõitis üle Soome mere,
Liugles üle Läänemere,
Veeres üle Viru mere,
Kuni õnne kohendusel,
Jumalikul juhatusel
Kotkas kõrge kalju peale
Viskas mehe Viru randa.

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:

Õpilase nimi:

Kuupäev:

Kodutöö Nr. 13

EESTLASTE ELU PARAST ARKAMISAEGA

- 11 C. R. surm ja J. V. halvatus ning "Eesti Postimehe" toimetusest eemalejäämine mõjus pidurdavalt eesti rahvuslikule tööle, sest puudus juht kes oleks seda energiliselt edasi viinud. Takistavalt mõjus ka 1880-nendatel aastatel
- 1 Vene valitsuse nõudel tekkinud laine, mis muutis kõik koolid venekeelseks,
- 11 ka-koolid. Eestlasi taheti kooli ja kreeka-katoliku kiriku kaudu
1 muuta mis aga õnnestus/ebaõnnestus (vali õige mõiste). Eestlased on kinni pidanud oma rahvusest sajandeid. Esile kerkivad uued juhid, kes energiliselt hakkavad võitlema
- 11 eestlaste eluõiguste eest. Üks neist oli Jaan kellest sai ajalehe
2 toimetaja Tartus. Kirjelda paari lausega pöördel millised olid Tõnissoni vaated? Eesti
1 haritlasi koondus "Postimehe" ümber. Nõuti haridust. Põllumajanduse edenda-
11 miseks asutas Tõnisson ja aitas korraldada
Ta sooviks oli, et eesti põllumees muutuks majanduslikult tugevamaks, kuna siis on või-
1 malik saavutada ka eesmäärke. Tõnissoni algatusel asutati 1902. aastal
Tartus esimene eesti pank.
1 Teiseks rahvajuhiks kujunes noor õigusteadlane Konstantin, kes asus Tallinna ja
1 hakkas seal välja andma ajalehte a. 1901. See ajaleht kujunes
1 juhtivaks ajaleheks. K. Päts hakkas õhutama seisukorra parandamist.
1 Tema juhtimisel said eestlased enamuse Tallinna linna valimistel a. 1904.
1 Kaotuste tõttu Vene-Jaapani sõjas puhkes aastal Venemaal revolutsioon. Sellest
võtsid osa peamiselt vabrikutöölised ja maatamehed, kes lootsid oma viletsaid elutingimusi
2 parandada. Kirjelda paari sõnaga pöördel kuidas surus Vene valitsus revolutsiooni maha?
Ka K. Päts oli surma mõistetud, kuid tal õnnestus põgeneda välismaale. Kuid tsaar oli
1 sunnitud järeleandmisi tegema. Kutsuti kokku Vene (duuma)kuhu ka valiti
1 eestlasi. Üks valituist oli Sellel parlamendil polnud palju võimu,
oli vaid nõuandev asutus, ja selle seaduseelnõud hakkasid maksma alles kui tsaar nad
kinnitas. Siiski lubati asutada emakeelseid kooli. Nii asutati Tartus ja Viljandis
1 tütarlaste gümnaasiumid kus õppetöö toimus keeles kuid koolide ülalpidamise
eest pidid eestlased ise hoolitsema. Riigi poolt ülalpeetavad koolid jäid kõik vene-
1 keelseteks kuni Eesti saabumiseni.
20. sajandi algul arenes kiirelt ühistegevus Eestis. Asutati mitmesuguseid ühis-
11 tegelike asutusi (nimeta kaks) ja Eestlaste elu-
järg muutus kiiresti paremaks, millise arengu katkestas I Maailmasõda.

ESIMENE MAAILMASODA

- 1 I Maailmasõda algas 1. augustil aastal. Sõjast võttis osa palju riike
- 111 kuid peamisteks vastasteks olid ja ühel pool, ja,
- 11, ja (hiljem ka Ühendriigid) teisel pool. See sõda oli õnnetu Venemaale, sest Vene armee sai rängalt lüüa. Rahvas polnud rahul oma juhtide sõjapidamisega ja kuna hiljem veel linnade varustamine toiduga muutus puudulikuks siis
- 11 puhkesid Vene pealinnas (praeguse nimega) rahutused mida
- 11 Valitsus ei suutnud maha suruda, ja aasta veebruaris puhkes
- 12 mis kõrvaldas Seejärel juhtis Venemaad poolt valitud Vene Ajutine Valitsus mis püsis võimul kuni ta kukutati kommunistide (bolsheviike) poolt
- (40) novembris aastal 1917.

Raamatust ESTONIA: NATION ON THE ANVIL, Emanuel Nodel

After the initiation of the Russification policy of Alexander III a sharp struggle between the German Lutheran and the Russian Orthodox churches developed in the Baltic provinces.¹ As long as the Lutheran Church had complete freedom of action without the interference of the Russian government and the Russian Church, it showed little interest in the cultivation of Estonian nationalism. Beginning with the second half of the nineteenth century the Lutheran Church stressed in all its utterances the superiority of German culture and professed the hope that with the emancipation and the growth of the intelligentsia the Estonians would become Germanized and finally feel and think as Germans. The German clergy did not oppose the development of the Estonian language, since they realized the usefulness of the language among the peasants, and since they had no fear of losing their cultural domination in Estonia. Nevertheless, for the German Balts the cultural growth of the Estonian nation—if it had to grow—meant its Germanization.

Therefore, when the Russian government tried to organize governmental schools in the cities and larger villages, where the Russian language would dominate, the German pastors warned the people of the danger of Russification.² The pastors tried thus to become the heralds of Estonian nationalism. They staunchly supported the continuation of religious schools with the Estonian language used in all subjects. Such a policy, they felt assured, would keep the peasants good Lutherans, and protect them from the blandishments of the Orthodox Church. During the years 1900 to 1905, the pastors, including many Estonians by this time, endeavored to make Estonian nationalism and Protestantism appear synonymous. They stressed the Russian elements of the Orthodox Church—to become an Orthodox Church member was tantamount to losing Estonian nationality and becoming Russian; to be a Lutheran was to remain an Estonian.

nationalism. There were issues in which the Estonian temper did not coincide with that of the German Balts, especially the question of the privileges of the German landlords and Estonian population. The struggle for Estonian loyalty was reflected in the Estonian press, which, in the case of the publications, remained hostile to the German pastors. It was clear to Estonians that, though Germans and Russians tried equally to win them, neither wished to see full Estonian emancipation. The history of the Estonian press clearly reflects how the Russian government checked its development. Of twenty-nine Estonian newspapers and periodicals in existence during the 'eighties and 'nineties, only sixteen were left by 1904; the rest had been forbidden. When Jakob Kõrv, the first Estonian daily was rejected by the authorities. This showed how much the Russian government feared the growth of Estonian national spirit. It was determined to stop it by any means.

The steady pressure of the Russian government upon the Baltic provinces hampered cultural growth. It also put the social activities of the Estonians into a strait-jacket. The sup-

pression of political activities during the period of Russification brought about a strong anti-alcoholic movement in Estonia. Since this was the only form of mass-organization not forbidden by the Russian government, it consolidated Estonian cultural forces for the time being.³

The *Karskuse Sõber* (The Friend of Temperance) spread all over the country. In every city, in every town and village, local units appeared. Under the name of fighting alcoholism, the *Karskuse Sõber* kept the Estonian spirit alive by organizing lectures on every topic, concerts, dancing-parties, and social gatherings. The pastor, poet, historian, and national leader Villem Reiman (1861-1917) became the heart and soul of the organization.

Together with Reiman, another Estonian pastor greatly influenced the minds of the intelligentsia. He was Johann Kõpp (1874-1957). A graduate of the theology department of the church as practised in the Baltic provinces. His aim was to make religion an organic part of Estonian life, and the Lutheran church a people's church. Since many Estonians still

The decade preceding the 1905 revolution found the Estonians seething with unrest. Despite the land reforms and the abolition of many of the privileges of the nobles, the conditions of the peasants remained bad and often hopeless. More than seventy-five per cent of them did not own their land; taxes were high and dependence upon the landlord was still great. The only contented Estonians were the well-to-do peasants who managed through very hard work and many favorable circumstances to pay all their debts to the German landlords, and become completely independent. On the bottom of the economic ladder were the landless peasants and workers. The spread of revolutionary sentiments in Russia and the collapse of Russian military might during the Russo-Japanese War aroused response among Estonians. Russia

During the year 1905, violence continued throughout the province. Strikes of the landless peasants occurred daily. Hatred for the German landlords was expressed by burning of property. Hundreds of manors, with their granaries and agricultural machinery were burned during 1905. German peasants were attacked and killed; tens of thousands of landless peasants refused to work, demanding higher pay. Since it was impossible for the *gendarmierie* to be everywhere at once the German landlords were helpless. The acts of violence did not occur simultaneously all over Estonia, but sporadically in widely separated areas. For more than a year the German landlords were terrorized, often leaving their manors to look for refuge in the cities.¹²

When army and more police units finally arrived, country-wide repression began against the revolutionaries. The Russian army and the police were aided by volunteers from the Baltic German nobility. Together they massacred the people and burned the villages killing guilty and innocent men, women, and children alike. Thus came the turning point in the revolution, and another period of reaction and revenge.¹³

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:

Õpilase nimi:

Kuupäev:

KODUTOO Nr. 11

EESTI ISESEISVUSE SUND

- 1 Kohe vene revolutsiooni algpäevadel hakkasid eesti tegelased nõudma Eestile
- Et kiiremalts sellekohasele seaduse-eelnõule kinnitust saada korraldasid Petrogradis
- 1 elavad eestlased ja eesti sõjaväelased läbi linna. Sellest võttis osa eestlast. Selle rongkäigu tagajärjeks oli, et Eesti omavalitsuseseadus kinnitati Vene
- 11 Ajutise Valitsuse poolt 1917. a. mille järgi valis eesti rahvas
- 11 Eesti Maapäev omakorda moodustas Kirjelda pöördel mida
- 2 andis see seaduseandlus eestlastele?
- Kuna oli näha, et vene sõjavägi laguneb ja neist korra eest hoolitsejaid ei saa siis hakati eestlasi, kes vene sõjaväes teenisid, koju kutsuma. Lühikese ajaga kogunes üle 4000 eesti sõduri kodumaale kelledest moodustati esimene eesti
- 1 1917. aasta sügiseks oli kogunenud niipalju eesti sõdureid Eestisse, et saadi ...
- 1 rügementi ja võidi looma hakata eesti Selle ülemaks kutsuti kolonel-leitnant
- 1 Eesti sõjaväe loomise vastu töötasid eesti kommunistid
- 1 Viktor juhtimisel. Oktoobris 1917 kukutasid kommunistid Vene Ajutise
- 1 Valitsuse ja ka eesti kommunistid Tallinnas võtsid maa valitsemise üle. Novembris,
- 1 samal aastal (1917), tuli Maapäev erakorraliselt kokku ja võeti vastuotsus, et
- 1 kandjaks Eestis jääb See oli esimene samm iseseisvuse teel.
- Samal sügisel algasid rahuläbirääkimised Venemaa ja Saksamaa vahel, mis katkesid veebruaris 1918 ja sakslased alustasid uut pealetungi ja vallutasid järkjärgult Eesti.
- Kommunistid põgenesid Tallinnast Saksa vägede survele 23. veebruari hommikul. Seda
- 1 aega kasutas Eesti Maapäeva poolt valitud ning kuulutas enne Saksa
- 31 sõjaväe saabumist Tallinna Eesti 24
- Vastav manifest lasti trükkida ja pandi välja linnas asuvatele kuulutustahvlitele.
- 1 Samal ajal luges Päästemomitee esimees Konstantin manifesti ette eesti sõdu-
- 3 reile ja kokkutulnud rahvale. Kirjelda paari sõnaga pöördel milliseid vabadusi lubas vabaduse manifest?
- Kahjuks Eesti Päästekomitee ei saanud tegutseda kaua sest järgmisel päeval saabus
- 1 saksa sõjaväe üksused Tallinna ja need ei tunnustanud Eesti Saksa
- sõjavägi okupeeris terve Eesti ja pani maksma okupatsiooni korra.
- SAKSA OKUPATSIOON
- 1 Sõja tõttu valitses Saksamaal toiduainete puudus ja nii hakati Eestist
- 2 Saksamaale viima. Kirjelda pöördel paari sõnaga kuidas toimetasid sakslased toidu
- 2 rekviireerimist (äravõtmist)? Mis juhtus meie kodumaa linnadega? Neil oli palju / vähe toitu (vali õige mõiste). Sakslased tahtsid Eestist ja Lätist teha Saksamaa
- 21 osariiki Kas eestlased olid Balti hertsogiriigi poolt?
- (vasta kas ei või jaa?)
- 1 Enne saksa okupatsiooni olid lahkunud kodumaalt Eesti Jaan

- 11 juhtimisel. Nad otsisid tuge ja välisriikidelt.
Maikuus 1918 läkski neil korda saada iseseisvuse esialgne (de facto) tunnustus
- 111 ja valitsuste poolt.
1 Eesti Ajutine Valitsus tõotas salaja. Sellest said teada sakslased ning
- 11 Konstantin Lõpuks kaotas Saksamaa sõja ning oli sunnitud rahu tegema
..... 1918. aastal. Selle rahu põhjal pidi Sakasamaa oma väed välja viima Eestist
ning üle andma maa valitsemise
- 2
(11)

ESTONIA -- STORY OF A NATION

The Russian February Revolution in 1917 created the opportunity to realize the long cherished hope of uniting the entire area inhabited by Estonians into one autonomous administrative unit.

When the proposition was presented to the Russian Provisional Government, a backing for its success was organized in Petrograd, where on March 26 about 40,000 Estonians took part in a mass-demonstration. With national blue-black-white

flags flying and thirty bands playing, the demonstrators, including 15,000 well-disciplined Estonian soldiers of the Petrograd (former St. Petersburg) garrison, marched to the Tauria Palace, the site of the Provisional Government. This move had the desired effect. On March 30, the law of the "Administration of the Estonian Gubernya and the provisional arrangement of its Home-Rule" was promulgated.

It stated that all districts with Estonian population be united into a single province with a commissar of the Provisional Government and a democratically elected National Council. The latter received some autonomous functions such as the right to issue decrees, to impose taxes and to set up an executive branch, i.e., a provisional government of its own.

Jaak Poska, the Mayor of Tallinn, was appointed Commissar of Estonia, and on July 1, as commissar he opened the session of the temporary National Council, which came to be known as the "Diet."

The Russian revolution passed power into the hands of the Bolsheviks. Jaak Poska was deposed by the Bolshevik War-Revolutionary Soviet, and on November 12, the Soviet of Workers and Soldiers of Tallinn declared the Diet dissolved.

Nevertheless, on November 15, 1917, the democratically elected Estonian Diet convened for an extraordinary meeting at which time it made some far-reaching decisions: to convoke an Estonian Constituent Assembly in order to determine the future form of government of Estonia; to declare the Diet the sole depository of supreme power in Estonia; and to remit to its Speaker and to its Committee of Elders the right to make decisions and issue regulations of extraordinary character during the interval of its sessions. These resolutions meant, in fact, the severance of ties with Russia.

Despite the revolution, the Bolsheviks did not have absolute dominance over all of Estonia. They had to

take into account Estonian military units which had been formed since April 1917. To carry through the repatriation of Estonian soldiers from Russia, a Military Bureau was founded in Tallinn at the end of March 1917. After K. Päts had become its chairman, positive action was taken with good results. Many Estonian soldiers returned home, over 2,000 officers among them.

On May 7, 1917, Kerenski, the Minister of War of the Russian Provisional Government, authorized the

formation of Estonian units. On December 6, permission was received from the Commanding General of the Russian Northern front to form an entire Estonian division, and on December 23 Lieutenant-Colonel Johan Laidoner was appointed its commander.

The Committee of Elders of the Diet decided on November 24 to hold elections for the Estonian Constituent Assembly. Surprisingly, the Bolsheviks endorsed this decision, probably hoping they would win an absolute majority in that body. But their share of votes cast the first day of elections, was only 35.5 per cent, and as these returns had all come from the cities, it became evident that their popularity, even with the Estonian workers, had gone down. Since their support in the countryside was considerably weaker than in the cities, they forcibly halted the elections.

At a meeting of the Diet on August 25, 1917, Jaak Tõnisson expressed the idea of independence, whereas before the aim had been that Estonia would be an autonomous part of a federal Russia. The idea started to gain more and more support in the leading Estonian circles, and on January 14, 1918, the Committee of Elders of the Diet voted in favor of independence.

Because the Committee of Elders had to go into hiding, it elected an Estonian Rescue Committee of three men, K. Päts, J. Vilms, and K. Konik, to lead the activities of proclaiming independence. This committee was entrusted with all the authority of the Diet.

The independence of the Republic of Estonia was proclaimed in Tallinn on February 24, 1918, by a "Manifesto to all of the people of Estonia." On that day, a Provisional Government with K. Päts as prime minister and Jüri Vilms as his deputy, was set up. However, German troops entered Tallinn the next day recognizing neither the independence of Estonia nor its government.

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:
Õpilase nimi:
Kuupäev:

KODUTöö Nr. 15

EESTI VABADUSSÕDA

- Samal ajal kui viimased saksa sõjaväeosad lahkusid Narvast tungisid vene kommunistid üle Narva jõe ja algas Vabadussõda ... novembril 1918. a. Terve diviis kommunistlike vägesid oli koondatud piirile. Eestlastel oli võimatu Narvat kaitsta oma väikeste sõjajõududega ja olid sunnitud taanduma. Eesti vägedel oli ülesandeks vaenlaste edasitungi ja Vahepeal saabus Tallinna vangilaagrist vabanemud , kelle korraldusel hakati kiiresti looma sõjaväge. Erilist isamaa-armastust näitasid kes sõjapuhkemisel astusid sõjaväkke. Sellega loodi uhke traditsioon mis tiivustas koolinoorust ka II Maailmasõja ajal astuma kodukaitsjate ridadesse. Kapten organiseeris esimese soomusrongi, mis aitas tõhusalt kaasa vaenlase pidurdamiseks. Ka lõunapool järve alustasid kommunistid pealetungi ja meie vägedel tuli maha jätta , ja
- Põhjarindel jäeti maha ja detsembri lõpuks oli sõjategevus vaid km. Tallinnast. Vahepeal toimusid sündmused mis soodsalt mõjutasid Vabadussõja käiku.
- Esiteks, Eesti Valitsus palus saata oma laevastik kaitseks. Kuna inglased kaotasid ühe kergeristleja, mis sõitis miini otsa, siis nad kõhklesid Tallinna purjetada. Viimaks õnnestus kolonel veenda inglise admiralit, ja nii jõudis inglise laevastiku üksus Tallinna lahte ... detsebril 1918. Teiseks saabusid vabatahtlikud. Samuti andis Soome ja laenu. Esimene pataljon Soome vabatahtlike rügemendist "Pohjanpojat" jõudis Tallinna jõululaupäeval nagu jõulukink.
- Kolmandaks, loomine eesti sõjaväes osutus otstarbekohaseks. Eesti Vabariigi Valitsuse otsusega määrati 23. det. kolonel kõikide sõjajõudude Laidoneri korraldusel algas eesti sõjaväe üldpealetung 7. mis oli edukas. Kapten Pitka juhtimisel ja inglise laevastiku abiga oli loodud eesti sõjalaevastik. Soomusrongid mürdsid vaenlase rindest läbi ja vallutasid 10. jaanuaril Samal ajal maabus eesti laevastiku dessantüksus vaenlase seljataha ajades selle paanikasse ja lõpuks põgenema. Meredessant-üksus maabus Narva-Jõesuus ja vallutas 18. jaanuaril, koos soomlastega. Kuna lõhutud raudteesillad aeglustasid soomusrongide edasitungi Narva suunas, siis pöördus kaks nendest Tapalt Tartu suunas. Soomusrongidel, koos leitnant Julius pataljoniga, õnnestus üllatusrännakuga vallutada 14. jaanuaril. Eesti vägede rünnak jätkus Valga suunas ja enne seda tähtsat raudtee sõlmepunkti tekkis lahing mõisa juures 30. ja 31. jaanuaril. See lahing on üks verisemaid Vabadussõja ajaloos, sest meie vastased seal, punased läti kütipataljonid olid visad võitlejad. Kuperjanovi pataljon, millest kujunes Vabadussõja kuulsaim lahinguüksus, võitles ennastsalgavalt ja soomlaste toetusel vallutas lähivõitluses Paju mõisa, kandes raskeid kaotusi (125 meest surnute ja haavatutena). Selle pataljoni organiseerija ja juht, ja üks Vabadussõja suurim sangar, leitnant Kuperjanov, sai selles lahingus surmavalt haavata. Nüüd oli tee Valga vallutamiseks vaba, mis toimus 1. veebruaril. Vabariigi

- 1 esimeseks aastapäevaks ... 1919 oli Eesti pind vaenlastest vaba. Pärast vabastamist leiti, et kommunistid olid paljudes kohtades hulgaliselt tapnud rahulikke kodanikke.
- 111 Nüüd järgnesid rasked tõrjevõitlused ja sõjategevus kandus Eesti piiridest välja
- 1 ja Eestlased aitasid lätlasti vabastada oma Suvel
- 1 tekkis aga uus sõda saksa mõisnikest koosneva ja saksa vabatahtlikest koosneva palgasõjaväe, nii nimetatud "Raud-Diviisi", vastu. Landesveer moodustati Lätis, tagandas sealset valitsuse, vallutas Riia (Läti pealinn) ja liikus edasi
- 1 põhja poole, kus tegutsesid väed kommunistide vastu. Kuna sakslased olid ilmselt vaenulikud eestlaste vastu siis ei saanud eesti sõjavägi neid enda seljataha lubada ja
- 11 nii algas sõda sakslastega Põhja Eestlasi juhatas kindral Ernst Kirjelda pöördel mõne lausega miks läksid eestlased vaimustusega sõtta Landesveeri vastu?
- 2
- 1 Koige raskemad lahingud toimusid linna juures Lätimaal kus eestlased löid sakslasi otsustavalt ... ja ... juunil. Selle võidu mälestuseks pühitsevad eestlased 23. juunil. Landesveeri võitmisega aitas Eesti oma naaberriigi Läti iseseisvusele teistkordselt kaasa. Kirjelda pöördel millal ja kelle vastu aitasid eestlased lätlasti?

(47)

Johan Pitka mälestused "Rajusõlmed" andmetel loodi Eesti Kaitseliit põrandaaluse organisatsioonina saksa okupatsiooni ajal. Üheks energilisemaks organiseerijaks oli kaugesõidu-kapten (hiljem Eesti mereväe kontra-admiral)

Pitka ise. Kui Saksa väed lahkusid novembris 1918, oli Kaitseliidul hästi väljakujunenud juhtkond, peamiselt eesti ohvitseridest, ja küllalaldiselt liikmeskonda, et mängida tähtsat osa Eesti Vabariigi kaitsmisel. Kaitseliidust arenesid välja tugevad Eesti sõjaväe-osad, nagu soomusrongid, Kuperjanovi partisanid ja 1. ratsaväe polk (rügiment). Kaitseliit võttis üle rinde taga julgeoleku kaitse nagu sildade valve.

Admiral Pitka algatusel hakati Vabadussõja puhkemisel ehitama soomusrongid ja soomusautosid, millele finantseerimiseks ohverdas Pitka oma isiklikku varandust. Johan Pitka andmetel kujunes soomusrongide lugu järgmiselt: Pitka leidis Tallinna kaubajaama tagavara-roobastelt paar soorustatud vagunit ja kahuri-platvormi. Otsekohe koostati nendest soomusrong, mille jaoks leiti kaks sakslaste poolt mahajäetud kahurit (neil puudusid lukud sest sakslased olid need merre visanud). See soomusrong (number 1) koosnes kahest kahuri-platvormist, kahest kuulipildujavagunist ja neljast terase ja liivakotitega soomustatud vagunist dessant meeskonna jaoks (kelle hulgas oli ka rühm ratsaväelasi), plus vagunid varustuse jaoks. Rongi ülemaks oli kapten Parts. Teiste juhtide hulgas olid mitmed hiljem formeeritud soomusrongide juhid nagu kaptenid Irv ja Ratassepp ja leitnandid Sabolotnõi ja Tiilmann (langesid kangelastena Vabadussõja vältel). Soomusrong nr. 1 sõitis Tallinnast välja rindele juba 28. novembril 1918 (sellel päeval tungisid kommunistlikud väed üle Narva jõe ja algas Vabadussõda) ja nii võttis osa taandumis-lahingutest põhja-rindel algusest peale. Esimese kahurimürsu vaenlase pihta laskis see soomusrong Vaivara Sinimägede kohal (umbes 20 km. Narvast) mille kohta teeb Johan Pitka järgmise tähelepaneku: "See esimene Eesti Vabadussõja kolmetollilise suurtüki pauk jäab mulle surmani meelde, sest sellele järgnes aastapikkune suurtükimürin..." See suurtükimürin, koos dessant-meeskondade vaprusel, oli kardetud vaenlaste poolt. Kogusummas formeeriti viis laiaroopalist ja neli kitsaroopalist soomusrongi.

Saksa okupatsiooni jõudude lahkudes jäid Tallinna sadamasse mõned Vene mereväe sõja- ja abilaevad. Suurim neist, suurtükilaev (gunboat) "Lembitu", oli relvastatud kahe 120 mm. kahuriga. Vabariigi valitsuse ülesandel seadis kapten Pitka need laevad mereoperatsioonideks korda. Neile lisati veel kaks vene miiniristlejat (destroyers) millised inglise laevastik vallutas detsembri lõpul kui need tulid Tallinna pommitama. Umberristituina "Vambolaks" ja "Lennukiks" moodustasid need laevad koos "Lembituga" eesti sõjalaevastiku pea jõu.

ALLJÄRGENEV LÕIK KIRJELDAB INGLISE LAEVASTIKU ABI TÄHTSUST

Väljavõte
Evald Uustalu
ajaloolisest
ülevaatest
E E S T I
V A B A R I I K
1918--1940

See Vene sõjalaevade rünnak Tallinna vallutamiseks moodustas Eestile määratu hädahoju, mille likvideerimine ilma inglaste abita oleks olnud äärmiselt raske, kui mitte hoopis võimatu. Aegna rannakindluse kahurid ei olnud siis veel kasutamiskorras ning "Lembit" oli välja sõitnud. Kindral Laidonerilt endalt pärineva arvamise järgi oleks sõja jätkamine Tallinna langemise korral võinud osutuda niisama hästi kui võimatuks. Inglise laevastikueskaadri õigeaegne ilmumine omas seega otsustavat tähtsust sõja edaspidisele käigule, mis pärast ei ole ka imestada, et polkovnik Laidoner juba oma Tallinna saabumise päeval, olles jõudnud olukorraga ainult väga pealiskaudselt tutvuda, kõhkle-mata nõustus Ajutise Valitsuse ettepanekuga ülikult väikesel puksiirilaeval üle tormise mere Inglise sõjalaevade Tallinna toomiseks Liepajasse (Lübauise) sõitma.

Kiiruga formeeritud noor eesti sõjalaevastik saab oma tuleristsed juba õige varsti kui ta rakendub punaväe edasitungi pidurdamisele 1919. aasta jaanuari esimestel päevadel, saates dessant-meeskonnad maale Loksas ja Kundas. Laevastiku osatähtsus oli tohutu punaväe põhjarinde kokkuvarisemisel ja Narva vallutamisel. Järgnevalt Pitka mälestustest "Rajusõlmed" Narva-Jõesuus (Hungerburg) maabumise ja Narva vallutamise kohta:

Operatsiooni algusel oli minul major Ekstromiga ja kapten Paulusega plaan tehtud, et üks Soome kompanii ranna äärt mööda Hungerburgi peale ja teine otsekohe Riigi küla peale lähed, pärast mõlemad ühinevad ja ranna äärt mööda Narva poole edasi liiguvad, kuna teised Soome kompaniid osa eestlastega raudtee sihis Narva poole pidid liikuma ja ülejäänud osa eestlasti seljatagust kaitset jätkama. Kui teine kompanii aga nägi, et meie laevadega juba Hungerburgi sisse tungisime, jättis ta Hungerburgi peale tungimise kõrvale ja hakkas otse teed Narva poole liikuma, samuti tegi ka esimene kompanii, kes Riigi küla poole pidi liikuma. Nii siis sündis ka, et 18. jaan. 1919 õhtul umbes kella 5 ajal esimene Soome kompanii kapten Eskola juhatusel, kellel teejuhtideks ja toetusks meremestse, merepartisaanide ja Narva kooliõpilaste salgas kaasas olid, Narva jõudsid, silla juure ja ristteede peale kuulipildujad üles seadsid ja külmaverelisel vaenlast maha niitma hakkasid. Tund hiljem jõudis ka teine kompanii järele ja siis laienes verevalamine, kusjuures segadusse ja paanikasse aetud väeosadest surnukehad hunnikutena maha jäid. Meie väeosade äkiline ilmumine õhtu pimedikus silla juure ja kesk linna, ajas vaenlase lõpulikult pöörasesse segadusse. Ei teatud enam, kes vaenlane, kes oma: nii olid vaenlase väeosad mitmes kohas ise endid hävitanud, üks teisele tuld andes.

Vaenlane oli põgenedes suurel arvul suurtükke ja suurtüki laskemoona maha jätnud, mis juures ka palju vaenlasi vangi langes. Kui mina ühe vangilangenud suurtükimähe käest küsisin, miks nad oma patarei suure laskemoona tagavaraga maha jätsid ja ära jooksid, vastas see, et nende arvates olevat asjata Inglise laevadega võidelda, (kelleks nad meie laeva pidasid).

Ohtuks jõudis ka esimene jalaväe polgu üks rood, st. kapten Krulli juhatusel minu kindla nõudmise peale Hungerburgi, sest laevadel oli küttemoon lõppemas, mille pärast aega viita enam ei võinud. Rood, kes sinna jõudis, oli kõigest umbes 60 meest suur, mis juures mehed kõik rabalates ja kaugelt suurem osa peaaegu palja jalu olid, nii et roodu ülem Krull Hungerburgi üle võtta mitte veel ei võinud ja sellepärast järgmisekski ööks suurem osa meremehi oma seisukohtadele oli sunnitud jääma.

Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:
Õpilase nimi:
Kuupäev

Kodutöö Nr. 16

EESTI VABADUSSÕDA **järg

- 1 Vaherahu tingimustel pidi Landesveer lahkuma ja võimu seal üle andma
- 11 nende poolt Läti valitsusele. Landesveeri võitmisega aitas Eesti
- 2 Läti iseseisvuse saavutamisele teistkordselt kaasa. Kirjelda pöördel millal ja kelle vastu aitasid eestlased lätlasi esimesel korral? Raskeimad lahingud vene sõjaväega
- 11 1861. novembris ja eriti detsembris juures, kui juba toimusid
- 1 Eesti ja vahel. Sõda oli selleks ajaks kujunenud eestlaste ja venelaste vaheliseks sõjaks, sest eesti ja läti kommunistlikud väeosad olid kas purustatud või jällegi
- 1 oma vendade poole üle tulnud. Venelased lootsid oma eduga sõjaliinil paremaid
..... välja kaubelda. Kõik Vene sõjaväe rünnakud aga lõbdi tagasi suurte
- 1 kaotustega venelastele, mille järele sõlmiti rahu Taru rahulepingu
- 1 kohaselt Vene tunnustas täielikult Eesti ja loobus kõikideks aegadeks
- 1 territoriaalsetest nõudmistest Eesti vastu, ja pidi maksma Eestile miljonit
- 111 rubla Sõjategevus lõppes 1920. a. ja lõplik
- 11 kirjutati alla veebruaril 1920. Eesti rahusaatkonda juhtis
- 11 EESTI ISESEISVUSE (OMARIIKLUSE) AEG
- 11 Juba sõjaajal, ... aprillil aastal astus kokku Ta võttis
- 11 vastu, mille järgi Eesti sai demokraatlikuks vabariigiks ja,
- 1 mille kohaselt suurmaapidamised (mõisad), ning jagati maatameestele. Loodi uut talu ja parandati sadade tuhandete inimeste elutingimusi. Eesti parlamenti nimetati
- 111, millel oli liiget. Eesti riigipead nimetati,
- 1 hilisema põhiseaduse järgi Toompea lossi torn, nimetusega Pikk Herman,
- 1 muutus meie iseseisvuse sümboliks ja sellel lehvis lipp.
- 1 Iseseisvuse ajal hakati suuremat tähelepanu pöörama Riigi abiga kaevati
- 11 magistraal....., millega soid ja vesiseid alasid. Edasi alati
- 11 ülesharimisega. Kasutati suuremal määral kunst..... ja soetati moodsaid
- 12 riistu. Kirjelda pöördel milliseid soodsaid tagajärgi tõi endaga kaasa põllu-
1 majanduse hoogne kasv? Iseseisvuse lõpu poole veeti vilja välja/ veeti sisse (Tee valik!)
- 11 Samuti arenes hoogsalt nii et eesti talupidaja sai umbes ... protsenti
- 11 oma rahalisest sissetulekust piimast. Piima, liha ja mune eksporditi, ..
- 11 ja Riik aitas kalureil muretseda mootorpaate, mis aitas tõsta toodangu
- 1 Suur osa eesti kala toodangust välismaale.
- 11 Hakati arendama Eesti tähtsamat maapõuevara kivi, millest saadi,

- 111 ja Õlivabrikute toodang kattis kodumaa tarviduse.
 11 Kütteainena kasutati ka Ehitati mitmed turba..... mis varustasid meie
 11 kodumaad Teistest tööstustest Eestis nimetame
 111 (nimeta vähemalt neli tööstust) .
 111 Loodi emakeelne kool. aastasele algkoolile järgnes aastane
 1 või Ehitati uusi koolimaju ja uusi sildu. Püstitati uusi moodsaid
 2 ehitusi. Iseloomusta pöördel mõne sõnaga Eesti elu arengut 22 iseseisvuse aasta jooksul.

(61) EESTI VABARIIK, 1918--1940, Evald Uustalu

Nähes, et nad läbirääkimistega oma soove läbi suruda ei saa, otsustasid sakslased vaherahu lõpetada. Rauddiviis ründas 19. juuni hommikul Lemsalu juures Eesti 9. polku ning surus selle järgmisel päeval Roopa alevist välja. See oli märgiks Võnnu all seisvale Landeswehrile pealetungi alustamiseks. Selle rünnak tuli 21. juuni varahommikul, milles pearaskus langes 2. Võnnu polgule. Rinne murti kuue kilomeetri laiuselt läbi ning läti polk hajutati. Kuigi Eesti vägede elavjõud oli Lemsalu ja Võnnu vahel sakslaste omast suurem (6 350 meest sakslaste 5 250 mehe vastu), tekitas läbimurde likvideerimine suuri raskusi. Sakslased olid Võnnu alla koondanud rünnaku raskuspunkti ning

edenesid kiiresti. Kuigi Kuperjanovi partisanide pataljon ning soomusrongide dessandid kõne läbimurde tõkestamiseks kohale toodi, suutis Landeweher, kuigi ainult kitsa kiiluna, samal päeval välja tungida Loodes raudteejaamani, 7 km Volmarist. Seal pidurdati lõpuks nende edasitung eestlaste koha peal kättesaadaval oleva viimse varuüksusega, milleks osutusid "Vanapagana"-nimeline soomusauto ning 6. polgu sapööride komando. Oõsi jõudis kohale Kalevlaste Maleva ning üks 1. polgu pataljonidest, kes järgmisel hommikul alustasid vasturünnakut. Varsti kujunes see üldiseks pealetungiks, millele Landeswehr ei suutnud vastu panna.

Järgnevalt osutasid Landeswehri sõjas saksa väed üldiselt nõrka vastupanu, kuni nad jõudsid vahenditult Riia linna ees asuvate järvede jooneni. Selle juba looduslikult tugeva kaitsepositsiooni vallutamine osutus eestlastele väga kaotusrikkaks. 1. juulil suudeti süüski forseeerida Jägeli jõgi, millega Riia langes sõjaliselt oli osustatud. Ses olukorras hakkas liitlaste sõjaline missioon rahu sobitama. Nende surve olid eestlased sunnitud 3. juulil alla kirjutama vaherahulepingule ning sõjategevuse koheselt seisma panema. See rahuleping oli ühtviisi vastumeelne nii eesti sõdureile kui ka sõjaväe juhtidele, kes hea meeleaga olesid tahtnud sakslasi kapituleerima sundida või vähemalt Riiga sisse marssida. Lepingu järgi pidid sakslased Riist hiljemalt 5. juulil lahkuma ning 8. juulil 1919 võis Ulmanise valitsus sinna uuesti tagasi tulla. Landeswehr saadeti Briti koloneli, Teise maailmasõja aegse välimarssali Harold Alexanderi juhtimise all enamlaste vastu võitlema.

Alates 1935. a. tõusid maailmaklassi ka eesti laskurid. Nii võitsid nad 1935. a. Roomas peetud maailma-meistrivõistlustel 5 meistritiitlit ja tulid nii 1937. a. Helsingis kui ka 1939. a. Luzernis peetud võistlustel võitjaks laskmises vabapüssist, tuues kaasa väärtuslikema kõigist laskespordi trofeedest — Argentiina karika. Laskureist saavutas E. Kivistik kokku 14 maailmameistri tiitlit, G. Lokotar ja A. Liivik 12, H. Kivioja 10, A. Kukk ja E. Rull 5, K. Kübar 4, V. Jaanson 3, E. Rikand 3, J. Kärner 2, K. Vilberg, J. Vilberg ja E. Seren igauks ühe. Maailmarekordid püstitasid G. Lokotar väikekalibrilisest püssist põlvelt-asendist laskmises 1935. a. ja E. Kivistik vabapüssist laskmises kogutulemusega 1937. a. Ulejäanud 6 maailmarekordit saavutas Eesti meeskond, neist 3 väikekalibrilisest püssist laskmises (a. 1935 ja 1939) ning 3 vabapüssist laskmises (a. 1937 ja 1939).

Relvastuse sai Kaitseliit riigilt, kuna kõik muu tuli liikmeil ise muretseda. Seda tehti suure ohvrivalmidusega, mille tulemuseks oli, et Kaitseliidu varustus lõpuks sõjaväe omast maha ei jäänud.

Energiliselt teostatud väljaõppe tulemusena osutus Kaitseliidu sõjaline tase sedavõrd kõrgeks, et see võis osa võtta sõjaväe taktikalistest õppustest. Seda võimalust kasutati eriti talvekuudel, mil sõjaväeringkondade poolt korraldatud mitmepäevaseid manöövreid ja väliõppusi sageli peeti kibedas pakases ja tuisus. Ka ei toimunud pealinnas ja maakonnalinnades ühtki paraadi, millest sõjaväe kõrval ka Kaitseliit poleks osa võtnud.

Iga Kaitseliidu maleva juures asus abiteenistuslastena üks Naiskodukaitses ringkond ning iga malevkonna juures vastav jaoskond. Ülemaailmiselt moodustasid need Kaitseliidu juures töötava eri organisatsiooni. Naiskodukaitses nägi oma ülesannet toitus- ja sanitaarolude korraldamises ning selle tegevus seisiski peamiselt masstoitlustamise eeskujulikus väljaarendamises ning ulatuslike sanitaarkursuste korraldamises.

Emanuel Nodel'i raamatust

ESTONIA: NATION ON THE ANVIL

New elections were held to the Constituent Assembly in 1919 and work was begun on the writing of the Constitution.

Adopted in 1920, it provided for one Legislative Assembly (Riigikogu), a referendum, and an executive to be composed from various political parties. No provision was made for a President or Head of State. Instead, the Prime Minister was

to head the government. The executive was especially weak by making it dependent upon a vote of confidence by the Legislative Assembly. In addition to the writing and adopting of the constitution, a series of other important laws were passed. Among the most important was an Agrarian Law which provided for the distribution of land. The large estates of the German Baltic nobility were distributed among the Estonian landless peasants, for which, however, the former owners were compensated.

The Estonian Republic faced its first internal crisis, in 1924. On December 1, 1924, several hundred Estonian Communists, most of whom were smuggled by the Soviets across the border, attempted a military overthrow of the Estonian government in Tallinn. The coup was crushed by the Estonian army and military cadets in a few hours, but it resulted in the outlawing of the Estonian Communist Party and the growth of the political trend toward the right and away from political democracy.

The greatest success the young Estonian Republic achieved was in developing a truly Estonian culture including an educational system, arts, and sciences. For the promotion of cultural life the government established an Estonian Culture Fund (Eesti Kultuurikapital). It drew its income from various taxes on commodities such as liquor and tobacco. The Fund helped to promote the growth of an Estonian national theater, fine arts, journalism, literature, and sports. To eliminate the worries of livelihood from outstanding Estonian artists, musicians and writers, a governmental Pension Fund was established in 1935. During the twenty years of Estonian independence a first-class educational system was established and enlarged. This system included primary schools (obligatory until 14 years), various gymnasiums (secondary schools), technical (profession) schools, music academies and art schools, and the two higher institutions of learning, Tartu University and Tallinn University (Technical). The pride of Estonian nationhood was its treatment of national minorities. Although predominantly Estonian (about 87%) it had about 100,000 Russians, 15,000 Germans, 5000 Jews, and about 1000 Swedes. Strictly adhering to the Wilsonian principles of respecting the rights of national minorities (which were incorporated into the charter of the League of Nations), the Estonian Laws of Cultural Autonomy, passed in 1925 and 1931, gave the national minorities full cultural and religious autonomy.

Õpetaja:

Õpilase nimi:

Kuupäev:

Kodutöö nr. 17

II MAAILMASÕDA

- 1 Saksamaal tõusis 1934 aastal võimule, kes tühistas järkjärgult Saksamaale
peale surutud I Maailmasõja rahalepingud. Edasi alustas Hitler naabermaade vallutamist
11 ja liitis ja Saksamaa külge. Ta tahtis ka Poola
1 riigilt maaalsid ära võtta, ja kui Poola keeldus, algas 1. septembril aastal
11 Enne sõja algust Saksamaa ja sõlmisid
11 lepingu, mille salajases protokollis Saksa ja jagasid oma-
1 vahel Balti riigid ja Poola. Milliseid kolme riiki nimetatakse Balti riikideks
11 ja Poola sõjavägi ei suutnud Saksa moodsale armeele kaua vastu
panna. Nüüd tungisid ka Nõukogude-Vene väed Poolasse ja okupeerisid idapoolse osa poola
riigist.

- 2 Peale Poola okupeerimist algas Eestile raske aeg. Nõukogude-Vene esitas Eestile
mitmesuguseid süüdistusi. Kirjelda paari sõnaga pöördel milliseid surveabinõusid kasu-
tas Nõukogude-Vene Eesti vastu? Lõpuks esitas Vene Eestile ultimaatum,
1 mille järgi Eesti pidi andma vene sõjaväele ehk toetuspunktid oma pinnal
2 ähvardades sõjaga kui neid nõudmisi ei täideta. Kirjelda paari sõnaga pöördel mida pidi
2 Eesti tegema ja miks oli olukord raske? Arusaades lootusetust olukorrast otsustas
11 vabariigi valitsus president Päts'i eesistumisel vene nõudmised ning
11 vastav leping sõlmiti 28. aastal. Sama toimus ja
11 pisut hiljem. Lepingukohaselt saatis Nõukogude-Vene oma sõjaväed,
1 Ka sadam jäi Vene laevastiku peatuspaigaks.

- Oktoobri lõpul esitati baaside nõudmine Soomele. Soome võttis nõudmise vastu/ lükkas
11 tagasi (vali õige mõiste). Nõukogude-Vene alustas Soome vastu. Seda sõda
1 nimetatakse Talvesõjas vallutas Vene osa Soome territooriumi.

- Kuigi Nõukogude-Vene lubas baaside lepingus, et ta ei seda end Eesti
ei pidanud ta aga oma lubadust, nagu ikka. Kui 1940. aasta suvel saksa sõjavägi saavutas
võidu Prantsusmaa ja Inglismaa üle, leidis Nõukogude-Vene paraja aja Eestile ulti-
maatumi esitamiseks. Ta süüdistas, et Eesti pole lepingust kinni pidanud. Vene nõudis, et
1 Eesti moodustaks Venele sõbraliku valitsuse ja lubaks sissemarssi
2 Eestisse. Kirjelda mõne sõnaga pöördel miks oli Eesti sunnitud Vene nõudmise vastu võtma?
1 Järgmise päeva hommikul 17. aastal alustasid Nõukogude-Liidu väed Eesti
1 ja viisid selle läbi paari päeva jooksul. Otsekohe hakkasid kommunistid
1 Vabariigi Valitsuse vastu töötama. Korraldati meeleavaldusi Vene tankide toetusel.
1 Eesti valitsus sunniti lahkuma ja moodustati kommunistlik valitsus. See toimus

- 1 juunil Eesti Vabariigi president K. Päts sunniti ka Kuulutati
- 111 välja Riigikogu, kuhu lubati üles seada ainult kandi-
- 2 daate. Kirjelda pöördel kuidas sunniti inimesi valima? . Kas sa pead selliselt valitud
- 2 "parlamenti" (ühe partei kandidaatide nimekiri, sundus valima minekuks, salajase valimise
- takistamine) tõeliseks rahvaesinduseks nagu me seda tunneme? Ei / jaa (vali sobiv sõna)
- Selle "uue Riigikogu" esimeseks otsuseks oli paluda Eestit võtta Nõukogude-Liidu
- 1 Muidugi, Nõukogude-Liit ei keeldunud Eestit vastu võtmast!
- 2 Arvesse võttes asjaolu, et see otsus tehti grupi inimeste poolt kes polnud tõelised
- Eesti rahva esindajad, kas arvad, et ühinemine Nõukogude-Liiduga oli Eesti rahva tähe?
- Ei / jaa (vali sobiv sõna).
- (111) Nii siis kuulutati Eesti Nõukogude Sotialistlikuks Vabariigiks (lühendatult ENSV) ja
- ühendati Nõukogude-Venega ja seda vastu Eesti rahva tahet.

ACTIVITIES OF THE NKVD

However, neither the deterioration of economic conditions nor the general confusion of life were the greatest problem of the day. It is quite possible that even those most heavily discriminated against, who certainly belonged among the more enterprising and industrious part of the population, would somehow have found a new start had their personal integrity and safety been guaranteed. But precisely the lack of security and protection against the Soviet secret police became the biggest problem. And this was a problem which concerned not only the officially discriminated people. Gradually it became a problem for everybody and at the end there were hardly any exceptions at all. Before the first year of the Soviet occupation was over

The Soviet secret police, at that time known under the initials NKVD, had arrived in the Baltic States simultaneously with the Red Army and occasional arrests were made by it as early as June 1940. However, at first its activities were on a rather modest scale although they increased considerably in July. People started to vanish never to come back and the "knocks on the door" at early hours of the day started, becoming at last a steady feature in the life of the Baltic people. The level of 200-300 arrests a month in each of the Baltic States, which seemed to be the maximum capacity of the local branches of NKVD, was achieved at the beginning of November. At that time there also occurred a definite turn for the worse in the legal position of the Baltic people. On November 6, 1940, the criminal, civil, and matrimonial legislation of the Russian Federal Republic was retroactively set in force also in the Baltic States. The most ominous stipulation in this decision of the Supreme Soviet was of course its retroactivity. This meant that many deeds and doings which had been entirely lawful according to the laws of the independent Baltic republics had now become criminal. For instance every soldier who had fought against the Soviets in 1918-20 was now a criminal, as was every judge who had tried a case of subversive activities of the communists against the independence of the Baltic republics. Of course a lot of other activities had now become criminal too. It seemed hardly possible that there was anybody who in one way or other had not trespassed against some of the laws of the Russian Federal Republic.

This situation gave a free hand to the NKVD to impose its terror on the Baltic peoples. By the time it was unleashed this organisation had had plenty of time to prepare the lists of its victims. They were officially called "enemies of the people" and as such were considered all leading members of political parties, higher civil servants, prominent members of the Home Guard, persons previously employed in the diplomatic service, judges, public prosecutors, army officers, policemen, ministers of all religious denominations, persons of aristocratic descent, industrialists, ship-owners, merchants, owners of large houses, representatives of foreign firms, relatives of persons who had escaped abroad, relatives of persons who had been sentenced for poli-

tical crimes under the Soviet regime, and persons who had close contacts with foreign countries. The list of people who had to be considered as being *eo ipso* "enemies of the people" contained in all 29 different categories to whom NKVD was to devote special attention.

This attention found its expression in a steady flow of arrests and trials by a three-man jury whose sessions were held in seclusion and where even the accused were not always present. In no instance was the privilege of legal defence or the right to call witnesses granted to the accused. Neither is there known any case which resulted in the acquittal of the accused. This could not happen in practice as sentences were decided on the "confessions" of the accused and the persecution methods of the NKVD had been developed to such perfection that they could hardly fail to produce the signature of the accused to his "confession". After the Russians had retired before the onslaught of the German *Wehrmacht*, mass-graves were found in each of the Baltic States with bodies bearing hideous marks of torture. The number of such bodies found was 1355 in Latvia, 1400 in Lithuania, and 2185 in Estonia. These were victims of the NKVD who had died under torture or for some reason had been shot on the spot.

The routine procedure was to condemn the arrested to 25 years forced labour and to transfer them to prisons or to camps of "corrective labour", called also Stalin's slave-labour camps. Also this category of NKVD victims was biggest in Estonia, probably because there had been more time for their evacuation. The names are known of 5976 prisoners who were transported to Russia besides 1100 other names recorded as "vanished without trace". The latter were either in graves whose site could not be found or had been sent to Russia without their names coming to records. The figures of the prisoners sent to Russia might easily have been bigger by a few thousand had not some large transports been overtaken by the sudden advance of the Germans in August 1941.

However, all these individual arrests could still handle only a fraction of the people whose disappearance was thought to be necessary for the subjugation of the Baltic peoples. To achieve satisfactory results the NKVD had decided to use special operations which by their sheer size, as well as by their intentionally brutal execution, usually produced a sufficiently strong terrorizing effect. The special tool for this kind of work in the arsenal of the NKVD was mass-deportation.

Mass deportations as a means of repressing opposition had been developed into an extremely effective political weapon during the Stalinist era in the Soviet Union. Two very desirable aims could be achieved by it at one stroke: large numbers of dissenting and therefore dangerous people could be rendered harmless, and at the same time a shock could be administered to all those not directly affected. It was therefore perhaps only natural that preparations for such an operation in the Baltic countries were initiated long before this area had come under Soviet sway.

Baltimore'i Eeati Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

Õpetaja:
Õpilase nimi:
Kuupäev:

Kodutöö Nr. 18

ESIMENE NÕUKOGUDE-VEENE OKUPATSIOON EESTIS, 1940-41

All-olev tekst on sama kui õpperaamatus lehekülg 98 (keskelt alates) 99 ja 101, kuid paljude sõnade koht on jätud tühjaks ja sul tuleb õige sõna raamatust leida ja tühjale kohale kirjutada. Nii siis, vastused leiad õpperaamatu nimetatud lehekülgedelt.

1 President vangistati peale ametist
11 lahkumist ja viidi ühes 30. juu-
11 lil a. Vägede ülemjuhataja vangis-
11 tati poolteist nädalat ja viidi Venemaale.
111 Pisut vangistati Jaan ja väga teisi
11 Eesti inimesi. Eesti sattus nüüd
11 kommunistide alla. . . .
1 . . . Töölise
11 halvenes. Hoiusummad , mis olid üle 1000
111 rubla, riigile. halvem oli aga valitsus,
1111 mis Eestis Algas eesti tege-
11 lastele ja , kes nende olid kommunistide
111 Paljud nendest NKVD (po-
11 litsei) kambritesse. Ühe aasta jooksul ligi
111 eestlast. Peale selle ja palju
11 Venemaale. Tavaliselt sõitis politsei
111 maja ette, mindi ja isikuid. Nad
11 kõik jäljetult. oli kadunud — sind võidi
111 ööl , vaatamata sellele kas olid või
111 . Üks sääraestest oli suurem ja
111 äratavam. Sel juhul üle maa ööl —
111 ja 14. vahel 19 . a. — ümmarguselt 7000
11 ja looma- või söevagunites Venemaale.
11 Ilmselt ei olnud neil mingit isegi selle-
11 aegse kommunistliku vastu. Pealegi van-
11 gistati koos . Kuid perekonnad
1111 s. o. paigutati rongi ja ning
11 teise. Mehed on Põhja-Venemaa ja
111 kaevandustesse. Nende ja oli vilets,
111 et nad mõne jooksul. Naiste ja rongid
111 rohkem poole ja on mõningaid
1111 aastate kodumaale
1111 See toores ja barbaarne täitis
11 rahva vihaga ja üldiselt kommunisti-
11 de vastu. vangistamised, ja mas-
111 silised panid igati oma pärast tund-
111 ma. Sellepärast palju ja isegi metsa-
111 desse. Mehed endiga kaasa peidetud , et

..... algas sõda 11
22. Saksa 1
sõjavägi liikus kiirelt, jõudes
... juulil Eesti Seda 11
olukorda kasutasid metsa..... 1
ja alustasid kommu- 1
nistidega. Taganedes 1
venelased eestlaste vara, nagu
see neile alati kombeks on olnud.
Sageli nad talusid 1
ja elamiskvartaale linnades --
jällegi "hea" vene traditsioon.
Kokku küüditati ja mõrvati ühe
umbes inimest, mis 1
moodustab protsenti kogu 1
eesti rahva arvust.
Me teame, et küüditamine sunniti-
laagritesse, massiline vangistamine
ja ka mõrvamine on massiliselt
läbiviidud kõikides maades pärast
seda kui kommunistid on sisse-
seadnud kommunistliku süsteemi. Küsime
miks leiavad kommunistid sellise
väärtuslike inimeste hävitamise 3
vajaliku olevat? Püüda leida vas-
tus sellele küsimusele ja selgita
põrdele.
Teame, et Ameerikas ja paljudes
teistes maades ei tohi kodanikke
ilma kohtu otsuseta vangis hoida
(rääkimata veel mõrvamisest!) Me
ütleme, et nendes maades maksab
õiguslik kord (rule of law). Mis
järeldused teed sa Nõukogude- 3
Liidu kohta? Kas seal maksab
õiguslik kord? Jaa / Ei (Tee valik)
Kodanikuõpetuse tunnis (Civics)
oleme õppinud, kuid kus valitse-
mine toimub seaduste alusel nime-
tatakse demokraatlikeks maadeks.
Seadused aga töötatakse välja

11 endid miilitsa vastu. Sageli vähe-
 11 mateks . Neid hakati metsavendadeks.
 11 Need pidasid teinekord üsna la-
 11 hingu neid tulnud poliitilise ja miilit-
 1111 saga. rahvas metsavendi ja
 11 miilitsa ning politsei ja üle.
 (111)

rahvaesinduste poolt kes ametisse
 seatud vabade valimiste tulemusena.
 Selgita pöördel kas sinu arvates
 Nõukogude-Liit on demokraatlik maa? 3
 Ometi väidavad kõik kommunistlikud
 maad, et neis valitseb tõeline
 demokraatia. Tee oma järeldus kas
 need väited on tõepärased nagu meie 3
 sellest aru saame? Tõepärased/valed (2)

Evald Uustalu, APPENDIX to THE DRAMA OF THE BALTIC PEOPLES by August Rei

On October 10, 1939, the same day as a banquet was held in the Kremlin in honour of the Lithuanian delegation who the day before had put its signature to the Pact of Mutual Assistance with the Soviet Union, an ominous document was signed by General Serov, commissar of 3rd grade in the NKVD. This document, classified as "extremely secret", was an instruction to the NKVD officials who were sent to the Soviet military bases in the Baltic States. Its title was "The Deportation of Anti-Soviet Elements from the Baltic Countries". It was a long and thorough exposition of seven chapters.

The instructions were followed in all detail during the execution of the first mass-deportation from the Baltic countries which started in the night between the 13th and 14th of June 1941. The lists of deportees had been prepared during the previous winter by committees of three (so-called troikas) of which in every county there had worked one with an overhead central committee for each of the three Baltic States. These lists contained 21,114 names for Lithuania, 16,205 for Latvia and 11,157 for Estonia. However, although the pursuit went on several days, not all could be found. Many had already started to avoid the vicinity of their homes, especially at night time, and some had the good luck to escape at the last moment. So the 662 box-cars which were sent away from Latvia contained only 15,081 persons (thereof 3332 children under age of 16), and the 490 railway carriages from Estonia 10,205 persons (of whom 3018 were children under the age of 15).

In consequence carriages which should have contained 25 people each were loaded with 30 and even 40 persons, which increased the inconveniences considerably on journeys taking in some cases several weeks. Among the terminals of the trains were according to the schedule issued by the same General Serov on June 13, 1941, such remote places as Jenissei, Karaganda, Novosibirsk and Barnaul, to name but a few somewhat better known places.

This deportation came in fact as the shock to the Baltic peoples it had been intended to be. This effect was in a great degree achieved by the way it was executed. August Rei, the author of this book, has in another connection given a good description of its execution, which we would like to render as it stands. He writes:

"The accomplishment of the deportation actually began on June 13, about noon, when the aforesaid committees of three ordered all owners of lorries to put these at the disposal of the militia (police) in the evening. The persons who were appointed to execute the deportation — members of the Communist Party, militiamen, officials of the NKVD and some Communist sympathizers among the workers — were also convened to some specially selected halls or buildings for the evening. These men manned the lorries in groups of four, received a list of deportees whom they were to fetch and were sent out on their errand at about 1 a.m. on June 14. The lorries drove to the houses of the deportees, two of the men stayed outside, two entered the house carrying arms. The deportees were informed that they were to leave immediately for Russia and ordered to dress and come away. Depending on the discretion of the deporters, in some cases they were allowed only 15 minutes to get ready, in others up to two hours. In some instances no luggage was allowed, in others a family could take with them up to 100 kilogrammes of clothes and food. Thereupon the deportees were ordered to climb onto the lorry and driven to a railway station where cattle wagons with barred windows awaited them. The wagons had a hole in the floor which was to serve as a toilet convenience. At the stations the men were parted from the women and placed in separate carriages. Up to forty people were crammed into one carriage, which were so full that the people had to take turns to lie down to sleep on the floor. The doors of the 'loaded'

wagons were locked from the outside with iron bars. The trains were surrounded by NKVD-men and soldiers of the Red Army and stayed at the stations for three days until the NKVD prepared their despatch. During all this time the deportees got neither food nor water to drink. A few had taken some food with them but nobody had known that even water would not be available. Fainting with thirst in the hot summer sun, people stretched out their hands from between the iron bars clamouring for food but more often for a drink of water. All their prayers were of no avail, the guards refused to open the doors or to allow even a mug of water to be handed in through the windows. Some people lost their reason from heat and thirst, a number of infants died, pregnant women gave premature birth to their children on the filthy floors of the cars — but these things meant nothing to the guards. Even the corpses and the demented were not removed. Only several days later, when the trains had already crossed Estonia's frontier, the doors were opened for the first time and some thin soup and water distributed to the prisoners."

The echelons with the deportees were despatched from Estonia as goods trains, at the lowest velocity. As apparent from the duplicates of the invoices, which were subsequently found at the stations of embarkation in Estonia, three echelons with 148 carriages went via Narva and seven echelons with 342 carriages via Irboska. On these invoices the People's Commissariat for Interior Affairs of the Estonian SSR was mentioned both as the sender and the receiver, the goods were designated as "people, 30 per carriage" and a note at the bottom stated that the freight would be paid by the sender.

The men were sent to one place, the women and children to another. At the stations of destination the deportees were informed that the men were to be considered as arrested and would be placed in forced labour camps, while the women and children, as a rule, were to be viewed as "banished" and would be assigned to work at kolkhozes, factories, etc., under the supervision of the local militia.

The merely "banished" women have been able to write a few letters to their relatives, but no news has ever come from the arrested and convicted men. Indirectly it has been ascertained that a large number of them died in the winters of 1941 and 1942, either from undernourishment or exposure.

The Soviet-German war broke out one week after these deportations and there was no time left to continue the scheduled program. Instead the authorities tried with improvisations. These gave best results in Estonia, owing to a stop in the German advance for a couple of weeks. This enabled the NKVD to deport under the guise of conscription about 22,200 men from the northern half of the country. These men were sent to work in lumber camps around such remote places as Kotlas, Karaganda, Omsk and Petschora, where in some camps about 25 % of them perished during the next winter through undernourishment, hard work and very primitive quarters which the inmates themselves had to erect on their arrival in the woods. That should prove the true nature of their "mobilization", although the survivors later were actually called into service in the Red Army. Along with the conscripted men also members of the standing army and different service personnel, such as railwaymen, chauffeurs and medical staffs were sent to Russia. Under these headings were recorded the loss of 7400 persons in Estonia and about 13,000 in Latvia. It has been calculated that altogether 124,467 persons had been either executed, deported or forced to leave for Russia from the Baltic countries during one year of Soviet occupation in 1940-1941. Of these losses 59,732 fell on Estonia, 34,250 on Latvia and 30,485 on Lithuania.

K 13210
Baltimore'i Eesti Kool, 1979/80 õppeaasta
Eesti ajalugu

107
Õpetaja:

Õpilase nimi:
Kuupäev:

Kodutöö Nr. 19

SAKSA OKUPATSIOON ** 1941 --44

1 Saksa vägede saabumisel Eestisse lootsid eestlased, et Eesti riiklik taas-
1 takse. Kuid Hitler ei tunnustanud , vaid pani maksma Eestis oma
11 korra. Eesti Vabariigi viimane peaminister nõudis
1 küll 1941. aasta suvel, et kujundataks Eesti , kuid tagajärjeta. Mida
2 nõudsid saksa võimud eesti talumeeste käest? (Kirjelda mõne sõnaga pöördel).
Eestlased võtsid osa sõjast kommunistliku Vene vastu, kuid peamiselt eesti üksustes.
Sakslased tungisid esiti sügavale Venemaale, kuid pidid hiljem taanduma ja 1944. aasta
algul oli sõjariinne juba Eesti piiri lähedal. Algasid vene pommi-rünnakud Eesti linna-
1 dele. Nii pommitati 1944. aasta märtsis rusudeks. Ka Tallinna ja Tartut pommitati
tugevasti. 1944. aasta alul püüdsid venelased tulla üle Peipsi järve Eestisse, kuid
11 löödi eesti väeosade poolt Piiri..... ja juures tagasi. Eesti üksused
1 kes võitlesid Nõukogude Liidu vastu koondati eesti diviisiks, mis saadeti
1 rindele. Sama aasta märtsis toimus , Eestis. Moodustati Eesti
11 , millised 1944. aasta suvel võitlesid
11 sõjaväe vastu ja piiridel.

EESTLASTE PÕGENEMINE KODUMAALT

1944. aasta suvel oli näha, et sakslased ei suuda hoida oma võitlusrinnet Eesti ida-
piiril. Sakslased oleks vist küll varem lahkunud kui mitte eesti väeosad oma visa
11 ei oleks aidanud vaenlase edasitungi meie kodumaal.
See võimaldas paljudel eestlastel põgeneda vene kommunistliku hirmuvalitsuse eest lääne
1 kultuurrahvaste juurde. Suur osa eestlastest oleks soovinud põgeneda kuid
see oli raske. Sakslased ei lubanud Rootsi minna ja nii tuli minna väikestes mootor-
1 Paatides salaja ülemere. Need eestlased, kel ei olnud võimalik põgeneda Rootsi,
põgenesid sakslaste loal Saksamaale. Läänemerele olid sügisesed tormid ja palju väiksemaid
1 paate hukkus. Ka pommitasid vene põgenike laevu (ja allveelaevad ründasid
sid torpeedodega) ja mitmed neist hukkusid koos põgenikega. Nii torpedeeris vene allvee-
laev endist saksa reisilaeva "Muero't", mis viis Läänemere põhja ligemale 4000 eesti
1 põgenikku. 22. septembril vallutasid vene sõjaväeüksused ja mitte kaua pärast
seda oli kogu Eesti Nõukogude-Vene valduses
11 Rootsi saabus 1944. a. sügisel umbes , Saksamaale ligikaudu eestlast.

Tänapäeval on palju juttu "inimestest-paadis" (boat people), kes põgenenud Indo-Hiinast seal valitseva kommunistliku terrori eest. Eestlased olid "inimesed-paadis" 35 aastat

tagasi. Pärast sõja lõppu, 1945 a. mais, elasid eesti põgenikud Saksamaal kust nad hiljem rändasid välja mitmetesse maadesse. Millised on need kolm maad kus

eestlased suuremal hulgal leidsid omale uue kodu?,,

..... ja Rootsi neljanda maana

- (28) Eesti on aga suletud raud-eesriide taha kus puudub õiguslik kord. Eesti rahval pole isiku-vabadusi ja ta peab elama majanduslikult kitsastes oludes. Ainuke asi mida eesti rahvas teha saab on loota, et see valitsus mis takistab rahva majandulikkude, sotsiaalset ja kultuurilist arengut ükskord asendatakse tõeliselt demokraatliku valitsusega.

Evald Uustalu, APPENDIX to THE DRAMA OF THE BALTIC PEOPLES by August Rei

The German Baltic policy became evident at an early stage. The first indication had been the non-recognition and the later suppression of the Lithuanian Provisional Government. Next the Latvian military units which had been reorganised after the outbreak of the Russo-German war were dissolved in July 1941. They had to surrender their weapons under threat of death penalty, and it was prohibited to wear Latvian uniforms. And also the Estonian partisan forces which had fought valiantly at Emajõgi and in the territory south of it were disarmed already at the beginning of August. Before their dismissal a "Victory parade" was organised on the market place of Tartu on July 29th, 1941. After that the majority of the partisans handed over their arms and returned home. Only one volunteer battalion led by a former Estonian Army officer, but under German command on regimental level, continued the fight. In other sectors of the German front line in Estonia two more volunteer battalions were organised under similar conditions. All these volunteer battalions were sent home after the conquest of Estonia had been completed. Obviously their existence was considered to be a certain risk to the realisation of the Nazi German political plans in the Baltic States.

These plans were far-reaching indeed. As revealed at the postwar Military Tribunal in Nürnberg a memorandum dated April 2, 1941, stated as German war aims in the East the conversion of the Baltic countries into a German settlement area. This was to be achieved by assimilation of "racially most suitable elements" and by transfer of the bulk of the educated classes to Russia, and by settlement of German, possibly also Danish, Norwegian, Dutch, and even British farmers. Accordingly a General Instruction to the Reich Commissars in the occupied Eastern Areas, issued before the outbreak of the Russo-German war, declared that the aim was to transform Estonia, Latvia, Lithuania and White Ruthenia into part of the Greater German Reich by germanising suitable elements, by settling there German races and by banishing undesirable elements.

Although these extensive plans came to nothing, a good start was made at once. After a relatively short period of military government, a German civilian administration was introduced. It was composed exclusively of German citizens and was headed by Alfred Rosenberg, who on April 20, 1941, had been appointed Commissioner for the "Central Control of Questions Connected with Eastern European Regions" (sic!). On July 17, 1942, he became the Reich Minister for Occupied Eastern Territories. Under him resided Reich Commissar Ostland in Riga, who in his turn had the command over Commissar-Generals (*Generalkommissare*) in the capitals of each of the Baltic States, and in Belorussia. The areas under their sway were called General-Districts (*Generalbezirke*), which in their turn were subdivided under the leadership of Area commissars (*Gebietskommissare*) and County leaders (*Kreisleiter*). All these functionaries were aided by a horde of so-called "Special leaders" (*Sonderführer*).

Parallel to this administrative system there existed another which was established by the National Socialist Party. This arrangement made the German administrative system very similar to the Russian one. Nor was the third component missing — the notorious political police. As was the case in the Soviet Union, the German Security Service (*Sicherheitsdienst*) often wielded greater power than the administrative agencies, and its initials — SD — became with time no less intimidating than had been those of the NKVD.

Although all political decisions as well as the executive power were in the hands of the German authorities they found it opportune to cause the formation of indigenous administrations (*Landeseigene Verwaltungen*) in the form of Directorates, also called Self-Governments, in each of the Baltic countries. At the head of these bodies with only advisory functions stood leaders of the Self-Governments, also called first directors, who were supposed to lead a team of directors conducting the work of different administrations which roughly corresponded to the former ministries of the independent Baltic republics. In reality the Directorate possessed no power whatsoever. It had no decisive say in questions of food supply or rationing, compulsory services and deliveries, wages, military and labour service, or in any other field of administration governing the daily life of the people. All these questions were decided by the Reich Commissariat Ostland or by the General Commissariats in each of the General Districts. The directors of the so-called Self-Governments were only expected to be helpful in carrying out decisions in the making of which they had had no say at all.

Hamilkar Mengel, SUURIM ARMASTUS -- ESIME NE PIIRIKAITSE RÜGEMENT LAHINGUTULES

Kell saab täpselt kuus... ja siis puhkeb venelaste turmtuli...

Ohk võngub ja vabiseb, mattes kõik hääled enda alla, nagu oleks orkaan lahti pääsenud...

Ka kõige parema tahtmise ja karjumise juures ei ole võimalik kuulda oma häält.

Tuhanded granaadid, mis langevad minutis, rammivad eesliinil rügemendi vastupanu-positsioone...

Moskoviitide sadadele kahuritele vastab meie mõnikümmend suurtükki... Siis vaikivad ka nemad...

Moskoviidid, kes on kummipaatelid jõudnud meie poolsele kaldale, ei pääse hetkeks edasi. Meie poolse hea tuleuumi tõttu langeb punaseid nagu heinaloogu vikatite ees...

Kogu päevase raskete lahingute järel jõuab õhtuks Alatskivile Esimesest Piirikaitse Rügemendist välja ainult umbes 170 sõdalast.)

Esimene Piirikaitse Rügement oli ühes täiendustega üle kolme tuhande mehe...

KODUTÖÖ NR. 20

KOMMUNISTLIKU VÕIMU TÕELINE PALE

1 Nõukogude Vene sõjavägi okupeeris Eesti juunis aastal esimest korda,
 1 kuid oli sunnitud lahkuma aasta hilis-suvel saksa vägede surve, pärast
 sõjategevuse algust endiste liitlaste Saksamaa ja Venemaa vahel, 21. juunil 1941.
 1 Sügisel, aastal tungis Punaarmee teistkordselt Eestisse ja taastas süül
 11 korra. Eesti nimetati Vabariigiks ja
 1 kuulutati vabriigina Nõukogude Liidu osaks. Eesti pole aga iseseisev
 vabariik, vaid on tegelikult Vene impeeriumi osa mida valitsevad venelased. Ka
 ei toimu Eesti valitsemine demokraatlike põhimõtete järel. Järgnevalt vaatleme
 Eestis valitsevat korda ja võrdleme tõeliselt demokraatlike maadega nagu Ameerika
 Ühendriigid ja Kanada:
 Demokraatlikus riigis annavad seadusi välja rahvaesindused (U.S.A. rahvaesinduse nimi
 11 on). mis valitakse valimiste teel. Eestis toimuvad valimised
 1 on / ei ole vabad (vali õige mõiste). Eestis saab rahvaesinduse kandidaate ülesse
 1 seada iga partei või grupp inimesi / ainult kommunistlik partei (vali õige mõiste).
 1 Eestis teeb tegelikult seadusi rahvaesindus / kommunistliku partei presiidium (vali
 1 õige mõiste). Eesti valitsus kohtleb kõiki kodanikke üheväärselt / eelistab kommunist-
 1 liku partei liikmeid (vali õige mõiste). Eesti kohtud on erapooletud / ei ole era-
pooletud, sest tihti kirjutab kommunistlik partei otsused (vali õige mõiste).
 1 Eestis võib politsei inimeste kortereid läbi-otsida ainult kohtu loal (warrant) /
tungib politsei elumajadesse igal ajal ja loata ja vangistab inimesi (vali õige
 1 mõiste). Eestis ei saa inimesi ilma kohtu otsuseta vangis hoida / on võimalik ini-
 1 mesi kohtu otsuseta vangis hoida (vali õige mõiste). Eestis on usuvabadus / pole
usuvabadust (vali õige mõiste).

1 Eestis valitseb õiguslik kord / pole õiguslikku korda, sest pole seadusi ega
 seaduste järelvalvet samas mõttes kui meie seda defineerime (vali õige mõiste).

1 Eestis on sõnavabadus / pole sõnavabadust (vali õige mõiste). Eestis on koos-
 1 olekute vabadus / pole koosolekute vabadust, sest kõik koosolekud mis pole kooskõlas
 kommunistliku partei poliitilise ja sotsiaalse programmiga on keelatud ja eksijaid
 karistatakse rängalt (vali õige mõiste). Eestis on ametiühingud (Unions) tööliste
 1 kaitseks tööandjate vastu / Eestis tegutsevad ametiühingud on riigivalitsuse (kes on
ainuke tööandja) organid ülesandega tööandjat tööliste vastu kaitsta (vali õige
 1 mõiste). Eestis on streigi-vabadus / pole streigivabadust sest politsei ajab streikijad
laiali (vali õige mõiste).

(21)

Kodutöö nr. 20 järg.

1 Eestis on trükivabadus / pole trükivabadust, sest ilnuda saavad vaid riigi poolt
 1 lubatud ajalehed ja ajakirjad -- kirjanikud on riigiametnikud saades riigilt
 1 palka (vali õige mõiste). Eestis pole tsensuuri erakirjade üle / Eestis võivad ameti-
võimud igal ajal erakirjad avada ja isegi konfiskeerida (vali õige mõiste).

1 Eestis pole inimestel õigus omada maad, sest maa kuulub riigile / on inimestel
õigus maale, sest maa kuulub talupoegadele (vali õige mõiste). Eestis on sotsialism
 1 keelatud / elu on korraldatud mustri järele mida nimetatakse sotsialismiks (vali
 1 õige mõiste). Sotsialistlik majandus on suure tööviljakusega (productive) / vähese
tööviljakusega ja kõigist tarbeesemetest on puudus (vali õige mõiste).

1 Eestis on juhtivatel kohtadel venelased / eestlaste käes on valitsuse juhti-
 1 vamad kohad (vali õige mõiste). Eestis toimub ametlik asjaajamine vene keeles /
asjaajamiskeeleks on eesti keel (vali õige mõiste). Eesti kommunistlik valitsus
 1 edendab eesti keelt ja kultuuri / Eestis on venestamise surve väga tugev (vali õige
 mõiste).

2 Kirjelda mõne sõnaga mida mõeldakse "raud-eesriide" all?
 Nõukogude Liidu põhiseadus lubab liidu-vaba-
 2 riike vabatahtlikult Liidust lahkuda. Miks Eesti ei taha lahkuda Nõukogude Liidust?
 (Kirjelda mõne sõnaga -- vaata järele lhk. 11, kolmas osa).

1 Dissidendid ehk teisitimõtledjad on rahul nõukogude korraga / arvustavad nõukogude
korda (vali õige mõiste). Tuleta meelde kahe eesti või vene teisitimõtleva nime:
 11 , Mida nõukogude võim teeb tei-
 2 sitimõtlevatega? (Kirjelda paari sõnaga)

1 Nõukogude võim hindab väga objektiivset ajalugu nagu meiegi eesti ajaloo tunnis /
Nõukoguse võim võltsib ajalugu (vali õige mõiste-- loe lhk 7). Nimeta kahte ajaloo-
 2 võtsimise juhust?
 Kui oletame, et üks realistlik võimalus Eesti vabanemiseks Nõukogude Liidu haardest
 2 on Nõukogude Liidu lagunemine, mida saaksime meie teha, et seda lagunemise protsessi
kiirendada? (anna siinkohal mõned ideed -- vaata järele lhk 18)

(43)